

B 712.

~~1282~~

N° 382.

Kirjutamise õpetus.

Laste õpetajatele ja peastkirja õppijatele
juhatuses

kirja pannud

J. K u r r i k.

Kui tahad harjale jõuda, siis
ära põlga asimeid!

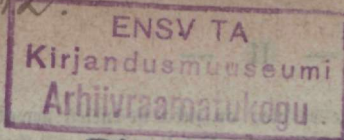

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja kulu.

1882.

Hind 42 kop.

54358

Ujafirjades awaldatud arwamised

I. Kurrik'u kirjutatud raamatute kohta.

Arwuwald I. Algebra.

„... See on raamatu siju. Sellest näeme, kuidas see raamat aegapidi algebra ehk jügawama rehkenduse kunsti sisse wiib, aga siiski seda väga lühidelt teeb. Kes harilikult rehkendustega tuttaw on, see leiab selle raamatu juhatusel väga kergeste teed, oma tundmist algebra teaduses laiendada ja põhjendada. Soowida on, et ükski meie noortest koolmeistritest seda raamatut pruukimata ei jätaks. Tänu olgu wälja-andjale waewa eest ja muretsegu aga veel teisi jagusi taga järele.“

Sakala.

„Kui algebra igale arwamisela (mõttele) põhjust nõuab, nii nõuab algebra üleüldist mõtlemist, mis mitte enam üksiku arwu külgi kõidetud ei ole, nagu rehkendamises, waid mis antud piirides iga arwu kohta sünnib. Seepärast on algebra väga tubli waimuharija, mispärast meie soowime, et mitte ükski „arwusõbrad“, nagu kirjanik eestkõnes ütleb, waid et kõik hariduse sõbrad selle kauni raamatu kätte wõtaksiwad ja rubliste läbi õpiksid. Kes seda teinud, see saab meie ütelist tõeks kinnitama. Kirjanik annab wiies peatükis „neli rehkendust“ nimeta ja nimega täisarwudega, wastaliste arwudega, tähtedega, kümnendimurdudega, tähtede murdudega ja lõpels algebra wõrdlusi, keerdülesandeid. Need harjutuskonnad on lühikesel, aga väga selgel korral rahwakooli õpetuswiisi nõudmistele järele kokku seatud, nii et agar õppija ka ilma juhatojata neist jagu wõib saada. Seadused ja juhid on näituste waral sõnaga üteldud, mis õppijale suureks kergituseks on. Wõrdluste wiisidest on ainult kolm antud, misga täieste läbi saab, kui ka neljas, „Brantsuse wiis“, mõne järgmise tüki juures sündis oleks. Soowida on, et kunstijõud ees otjas, kus nad seletatud saawad, suurema tähtedega trükitud saaksiwad. Ka oleks õppijal kasulik, kui ta iga keerdülesande peale arwude, ka tähtedega wälja rehkendaks, mis tarwis raamatus tähed puuduwad. Kummagis ja kummagist asemel seisab efiteel kummasi ja kummasi. Paber ja trükk on ilus, hind aga wahest natuke suur. — Ka sellest kirjast wõime rõõmuga ütelda, et ta meie kirjanduses tänuwäärt ja tähtjas samm on. Soowigem, et kirjanik meile selt põllult veel teisi õpetusi toots.“

Koolmeistri käsiraamat.

Arwuwald II. Neljaliikme ja ruumi arwamine ning wõrdlused ruut- ja järg-arwudega.

„Enam kui aasta eest ilmus Tartus Kirjameeste Seltsi toimetuste numbril all J. Kurrik'u „Algebra oma algusõpetustega“, see on pookstavide rehkenduse õpetus, kui esimene sellesarnane õpetuse raamat Eesti-keeles. Et

farnane esimene töö mitte kerge ei ole, on juba ise-enejst arvata, sest muudu oleks meil ehk sääratsfid raamatuid juba küllalt olnud. Sellepärast on meie kohus, niisugust tänuväärt tööd rõõmuga vastu võtta ja seda ka tõeste omaks kujukts pruukida, muudu kujukts see uus hea seeme palja pae peale. Arvude läbi sunnitakse inimest vägijsi õieti ja põhjuste järele mõtlema, ja kes sellel teel tutwaks on saanud, selle mõtled ei lähe muus elutalitufes ka mitte naljalt sasti.

Oleme nüüd „Algebra oma algusõpetustega“ hakatust teinud, siis on auus wälja-andja selle eest muretſenud, et meie selle tee peal weel teise suure sammude edasi wõime astuda. Praegust on jälle „Arwuwald II. jagu: nelja- liikme ja ruumi arwamine ning wõrdlused ruut- ja järg-arwudega“ Tartus W. Just'i trükikojas wälja-andja kuluga wälja tulnud. Raamatu õpetuse fifu on 106 lehekülge suur, hind selle eest kõibetud 65 kop *). Mõned wõitwad ehk arvata, et see hind selle raamatu kohta liig oleks; neile pean aga tunnis- tama, et see mitte nõnda ei ole. Kes niisugust tööd tunneb, milles see raamat on kirjutatud, see mõistab ka selle töö raskusest lugu pibada, mis mitmekordne sellefarnane hind ära ei wõi tasuda. Kui keegi peale seda ka teab, mis trükikulu maksab, ja et niisugust aruldast õpetuse raamatuid mitte mitme tuhanda kaupa ei trükita, mis läbi neid odawalt iga korjapõisile wõib kätte anda, nagu muud tühje jutu raamatuid, — see teab ka, kui igawalt see korraga wälja antud summa kopikate wiisi tagasi tuleb, — ja õnnelik on wiimaks wälja-andja, kui tema oma wäija-antud trükikulu ükskord kätte saab; töö waewast pole weel juttugi. — Mina arwan aga, et mees ühe mehise raamatu eest hinda milgi wiisil kalliks ei pea . . .

Mis üleilbse fenna weel ütelda on, on see, et õpetus seal õieti lihtſalt ja kergelt alustab ja aegapidi ifka fägawamale tungib, nii kuidas meie wälja-andja teiste töõde juures juba tundma oleme õppinud . . .

Raſwagu ifka meie arwuwald!“

Sakala.

„ . . . Enne aga kui keegi selle (S. Tõlki) wiisita raamatu kallale lähäh, peab ta tingimata „S. Kurrik, Arwuwald II. Neljaliikme ja ruumi arwamine ning wõrdlused ruut- ja järg-arwudega“ ostma ja ta ilufaste läbi rehkendama. Seefama Kurrik'u raamat on wäga osawalt, aru- ſaadawalt, lühidelt kokku pantud, ning peats seefama iga rehkenduse fõbra oma olema.“

Sakala.

Vaste arwuwald I. Arwamise ABD.

„ . . . Õpetuse wiis on tähtjas, õpetaja osawus aga weel palju tähtſam. Seda aga nimetan ma siin sellepärast, et räägitaw raamat, mis kõige fündſamini üllesannete kujukts oleks pidanud nimetatud saama, wistift jels on ilmunud, et ta kindlas jammus kergemalt raskemale minna tahab, mis tal ka häste korda läinud. Kergel wiisil ja näitſikult ſaawad arwud 1—10, siis 1—20 ja wiimaks 1—100 igas neljas rehkenduses läbi wõetud, kuidas sedu kõiit paremad Sakste kooliraamatud teewad. . . Digestkirjutus ja kirjakeel ſeifawad Geſti Kirjameeste

*) Mandatud hind on nüüd 60 kop.

Seltsi põhjusel. Ülesanded ou kergeb ja kenab ja harjutuskonnad õiges korras. Küla- ja wallakoolid, kes noorte lastega rehkendamist hakkawad, wõitwad seba raamatukest wististe palju kasuga pruukida."

Koolmeistri kirjaraamat.

Vaste arwuwald II. Täisarwud.

„Igamees, kes soowib, et Cestirahwa teadus jõudjaste edeneks, see rõõmustab ka igaford selle üle, kui ta kuuleb, et Cesti kirjade hulgas jälle mõni hea raamat Cestlaste teaduse kasuks on wälja tulnud. Niisugune raamat on hilja aja eest Tartus, Schnakenburg'i trükkikojas ilmunud: „Vaste arwuwald". II. anne. Täisarwud. Kirja pannud J. Kurrit. Nimetatud raamatu sisu on kolmes peatükis mõistlikult kokku seatud.

Esimises peatükis saawad „neli arwamist täisarwudega" korralikult wiisil rohke peast-, leer- ja kirjaliku ülesannete kogul igale õppijale nõnda pakutud, et tema kergeste oma rehkendamise teadust edendada ja sellega ühes oma mõtete selgust ja terawust kaswatada wõib. Nõnda korralikult, kuidas esimeses peatükis neli arwamist täisarwudega on kokku seatud, nõndasama korralikult on ka teises peatükis „mõõtude arwamine" ja nende ümbermuutmise kokku sünnitatud. Ülesanded on selles peatükis enamaste igapäewasest elukäigist kogutud ja nendega iga õppijat rehkendamise eluteele osawaste juhataatud.

Kolmandas peatükis on „arwamine ühe kaudu" rohke ülesannetega kirjas, see on: ühe pealt mitme peale kaswatamise ehk jagamise läbi, nõndasama jälle: mitme pealt ühe peale kaswatamise ehk jagamise läbi. Need ülesanded on mitmesuguse eluseisuse tallitustest kokku korjatud ja sellepärast on nende sisuga kasulikud õpetused igale õppijale ette pandud.

Ülemal nimetatud raamat on 88 lehekülge suur ja teba peab asjatundja tema korraliku ülesannete kokkuseadimise ja paraja õpetusmateriali jautamise pärast igale rehkendamise õpetajale ja õppijale just sellepärast soowima, et Cesti keeles weel mitte niisugust korralikku rehkendamise raamatut ei ole wälja antud."

J. TULL, Sakalas.

„Raamat olla kauniste kokku seatud ja kõlbada koolilaste ülesannete raamatuks." (Dr. M. W e s t e).

Cesti Kirjam. Seltsi aastar.: XXIV. protokoll.

Turnimise raamat I.

„... Kui tähtjas seesugune raamat meie koolielule on, saab meile kõige selgemine filma paistma, kui paar tükki ette pandud raamatu fiskejuhatamise kõnest siin ära trükkime. . . Niipalju nimetatud raamatu eestõnest. See raamat annab sellest teaduslikku õpetust, kuidas ihuligete harjutamist ehk turnimist koolides käsile tuleb wõtta."

Sakala.

Ühe raamatu wälja-andmist wõib üksi seega wabandada, et raamatut tõeste tarwis oli, ning tänu ja auu selle mehele, kes tarwitawa raamatu häste teinud. Ülemal nimetatud turnimise raamatut läbi lugebeds leidfin ma, et raa-

matu kirjutaja turnimiseiga harinenud ja oma raamatu siju kui ka siju ärajautamise poolest tõeste kõlblikult on kirjutatud. . . . Et ma ise turnimise koolmeister olen ja mõnda osawat Saksa keeli turnimise kirja ja kriitikat nende üle olen lugenud, sellepärast võin ma seda jagu J. K. turnimise raamatust päris heaks ja kõlblikuks kiita ja igale turnimise sõbrale ja koolmeistrile soovida. Ma soovin ka, et see raamat turnimise armastajaid sünnitaks ja meie koolmeistritele armsaks saaks ning et iga noor Eesti koolmeister ise kas enam ehk vähem ka turnijaks püüaks saada. . . .”

Eesti Postimees.

„. . . . Siia — (raamatu eestkõnele) — ei ole meil muud ühtegi juure lisada, kui: saagu need tähtsad sõnad furnult paberilt elavaks teuks meie kallil isamaal! Ja selleks võivad nad saada, kus meil nüüd tarviline juhatus käes on. . . . Kõige suurem töö on kirjanikul selle uue õpetusraamatu kallal wististe turnimise kunstilustega olnud, mis kogu uuesti pidiwad walitud ja sünnitatud saama. Meie suureks rõõmuks on aga see raske töö häste korda läinud. Sõnad kui arendus, rent, rind, rong, seis, lahk, rentfond j. n. e. on Eesti sõnad ja tähendawad turni-harjutust ilma suure seletuseta wäga häste. Sõna asemele „marsjima“ ja „marsj“ oleks wististe mõni kohane meie keele sõna leida wõidud. Harjutused ise on kõige lergemad ja tarwilisemad, ilma milleta mitte raskemate kallale minna ei wõi. Lõpetuses on tarwilikumad turnisõnad Wene-keelde ümber pandud, et tarwilisel korral antud harjutusi ka Wene-keeli juhatusel teha wõib. Paber ja trükk on süüta, muud kui soovida on, et kunstisõnad eestotja suure tähtedega trükitud saaksiwad. . . .”

Koolmeistri käsiraamat.

„. . . . Raamat on iseäranis koolidele kirjutatud, aga selle järele wõib igauks noor mees ise oma keha painutada ja harjutada, ja sellepärast argu jätta seda raamatut ükski koolmeister ega muu noor mees enesele nuretsmata. Raamatu keel ja kõne on wäga selge ja arusaadaw, ehk seal küll ka mõned sõnad ette tulewad, mis uue asja peale seatud, ka mitte igapäewased ei wõi olla. Õpetustükid on kõik terged ja wõiwad rõõmsa mängu wiisil läbi tehtud saada.”

Sakala.

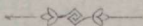
G e s t i

Kirjameeste Seltsi Toimetused.

N° 48.

Kirjutamise õpetus.

Laste õpetajatele ja peastkirja õppijatele
juhatuses

kirja pannud

J. K u r r i k.

Kui tahad harjale jõuda, siis
ära põlga astmeid!

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja kulu.

1882.

Arjandriku kirjanduse ühingu

Õiguste komisjoni tegevuse aruanne

Õiguste komisjoni tegevuse aruanne. — Tallinnas, 26. Juunil 1882.

Õiguste komisjoni

Õiguste komisjoni tegevuse aruanne

Tallinn

Õiguste komisjoni tegevuse aruanne

1882

Sisukord.

Lehekülg.

Sissejuhatus	VII
------------------------	-----

Esimene peatükk: Tähestiku õppimine.

A. Õpetuse määr (Mis?)	1
B. Õpetus ise (Kuidas?)	1
Esimene samm: Weikejed tähed	2
Teine samm: Suured tähed	4

Teine peatükk: Sõnakujude tähelepanemine.

A. Õpetuse määr	5
B. Õpetus ise	5
Esimene samm: Arakirjutamine	5
Teine samm: Etteütlemise järel kirjutamine	7
Kolmas samm: Pähä õpitud tükkide üleskirjutamine	8

Kolmas peatükk: Digestkirjutamine mõistusega.

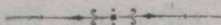
A. Õpetuse määr	9
B. Õpetus ise	10
Esimene samm: Digestkirjutuse harjutused	10
Teine samm: Ütluste loomine	16

Neljas peatükk: Antud mõtte-sisu kujutamine.

A. Õpetuse määr	17
B. Õpetus ise	18
Esimene samm: Õpetuse kokkuvõtete üleskirjutamine	18
Teine samm: Jutud	23
Kolmas samm: Kirjad	35
Neljas samm: Luuletuste ümbersetamine	37

Viies peatükk: Peastkirjutamine.

A. Õpetuse määr	41
B. Õpetus ise	41
I. Üleüldine ettevalmistamine	46
II. Mõtete otsimine	47
III. Mõtete arendamine	50
IV. Mõtete sõnastamine	59
V. Ülesanded	77
Õpputäendus	86

Duhsõna.

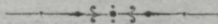
„Õpetuse töö kohta on järgmised põhjused mõõdu-andjad :

1) Kõik õpetus olgu selge ja tõsi — siju kui ka ettetoomise poolest. Sellepärast ärgu andku koolmeister iialgi üht tundi ilma ettevalmistamata, ta vääkigu lühidelt ja tuumakalt, pangu ennast üleülbse alati tähele.

2) Kõik õpetus peab näitamise waral selguma ja laste jõuu kohta paras olema. Sellepärast hoidku koolmeister palja masina-kombelise pähä-õppida-lastmise eest, ta käisugu laste õppimise himu ikka elawal hoida, nimelt suure tahwli tarwitamise läbi, ärgu rutaku liialt edasi, korraku sagebaste.

3) Kõik õpetus olgu kasvataja ning nõnda seatud, et lapse jõuud terwina loomulikult ja ühtlasi (harmonisch) haridusele jõuaksiwad. Sellepärast nõudku ja harjutagu koolmeister — alati laste wastu ühetasa lahleks jäädes — langet koolikorra tähelepanemist, usinat sõnakuulmist, kõlblikku elukombet, ta olgu kasiin kiitmises kui ka laitmises, ja pidagu kõigest õpetusasjast ühetasa lugu.“

(Siitwimaa Ülema-maakooli-kohtu õpetusplaanid. 1874. § 1).

Sissejuhatus.

Inimene on kõige pealt ja iseäranis sellelabi elaja=loomast ülem, et ta mõtelda ja rääkida võib. Sellepärast teeb juba inimlik auu meile kohuseks, mõtlemise ja rääkimise annet ja osavust hoolega ja hästi harida. Koolid on noore=põlwe harimise tarwis seatud asutused; kooli ülesanne on sedamööda nimelt ka mõtte ja keele harimine. Keelt, mida laps (rahvas) räägib, hüütakse tema emakeeleks, sest et ta seda ema juust kõige esite on kuulnud ja rääkima õppinud. Emakeele, s. o. meile Eesti=keele kohta on Viivimaa Ülema=maakooli=kohtu „õpetus=plaanide“ järele meie maa rahwakooli ülesanne see, et koolilapsed peavad õppima „teise inimese mõtetest, mis juu=šõnal ehk kirjalikult avaldatud, aru saama“ ja peavad „osavaks saama, enese ehk teiste mõttid juu=šõnal ja kirjalikult võimalikult õigeste (correct) avaldama.“ Selle õpetuse liiki on arvatud „harjutused rääkimises, lugemises ja kirjutamises.“ (§ 16). Kihelkonna=kooli õppijate käest nõutakse veel peale selle „rahva kirjan=duse“ (der nationalen Literatur) kõige parema ja u tund=mist.“ (§ 36).

Emakeele harimise kohta on neis paragrahvides üle=üldine õpetuse määr täieste kasvatusteaduse põhjusel selge šõnaga ära tähendatud. — **Kuidas** tuleb koolilapsi selle määrale saata? Seda küsimist silmas pidades katsume järele=seiswates peatükkides Eesti=keele harimise, nimelt kirju=tamise õpetuse tarwis teed otsida. Kuid koolmeistri töö

tergituseks ei ole ees seisaw raamat mitte kirjutatud, waid koolmeister leiab selle raamatu juhatusel kirjutamist õpetades, et tal raskete tööd teha on — aga tõsist, tulusat tööd. Teisiti see ei võigi olla. Sest kuidas oleks see võimalik, et koolilapsed kui elawad hinged ilma koolmeistriga furnud raamatu järele masina kombel tööd tehes nii kõrge määrale jõuaksid? Koolmeistri waimus peab kõik õpetus elawaks saama, üksnes siis harib ta koolilaste pead ja südant. Nii kui laps ihulikult kaswab ja kosub sellel läbi, et ta parajat toitu parajal ajal ja parajal mõõdul sööb ja ära seedib, nii peab ka tema waim kaswama tundmise ja tahtmise poolest paraja õpetuse ja harjutuse läbi. Sgal ajal, igas tükkis olgu õpetus sifu ja koore (kõrge) poolest niisugune, et ta laste mõistust walgustab, meelt soojendab, tahtmist karastab. Koolmeister peab igas koolitunnis — ka kirjutamise õpetuses — laste ojawõtmist (õppimise himu, tööhimu) äratama, elustama, elawal hoidma. Õpetus kihutagu last, et laps ise oma jõudu tööd teeks. Üksnes hoolika koolmeistri alalise, osawa juhatusel all saab sündima, et lapsed tundmises ja wõimises kindlal sammul edasi jõuawad ja hariduses kaswawad.

Et niisugune töö sigeineks, seetarwis peab koolmeister esiteks oma koolilaste mõistust, wõimu u. täieste tundma, ta peab teiseks õpetatawat asja läbi ja läbi ise mõistma ja ennast iga õpetustunni peale hoolega ette walmistama.

Meie lõpetame omad üleüldised tähendused — lootes, et mõistlik mõistab, arukas saab aru.

Esimene peatükk.

Tähestiku õppimine.

A. Õpetuse määr. (Mis?)

Beikesed ja suured kirjutuse tähed tulewad lastele kätte õpetada ja harjutada, nii et lapsed neid tunnewad ja teha oskavad, ja et nad ühtlasi ka ära tunnewad, misjugune trükitäht ja kirjutuse täht teineteise kohased on. — Kolmest küljest peab asi lastele selgeks saama:

1) Lapsed harjugu tähti võimalikult ilujaste kirjutama (eeskirja järele).

2) Lapsed õppigu tähti õigeste kirjutama, nii et nad iga tähte ja tema jagusid alati eeskirja kujuliselt teewad, niisama ka, et nad näituseks k ja g, t ja d, p ja b, i ja j, õ ja ö healte ja nende tähtede wahale mõistawad wahet teha.

3) Wiimaks peab iga laps mõistma tähestikku peast lugeda ja üles kirjutada, nii kui ka üksikuid tähti sõnadeks ühendada.

Viisa. Arwutähti (numbrid) sünnib rehkenduse tundides õpetada ja harjutada. (Selle kohta waata: „Laste arwuwald I.“, lehek. 7).

B. Õpetus ise. (Kuidas?*)

Eestähendus. Igal lapsel peab olema: tahwel, krihwel, liineal, tahwli pühis. Tahwel ei tohi katkine ega ilma raamideta olla; krihwel olgu nii pikk, et seda kirjutades sule

*) Mispärast? — oleks kolmas küsimine (D). Selle küsimise peale peab koolmeister ise iga tüki ja tükitese kohta enesele selget kostust mõistma anda.

moodi võib käes hoida; liineal ei pruugi mitte pikem olla, kui et pikuti üle tahvli ulatab; tahvli pühis olgu igaford enne tunni algamist niisukest tehtud. (Koolmeister waadaku terawaste jelle peale, et keegi tahvlit teisiti ei puhasta, kui pühisega).

Siimene samm.

Beikesed tähed.

Tähendus. Iffa olgu lastel kirjutades selg sirge, rind lauast lahti, üksnes pea ette-poolle painutatud; mõlemad käed olgu poolest küünarparast jaadik laua peal, olad ühekor- gusel, jalad põlwest täiswinklis ja tallaga wastu pörandut. Iffa hoidku lapsed kirjutades krihwlit (sulge) pöidla, esimese ja keskmise sõrme wahel nõrgaste kinni — mitte pigistades, krihwli (sule) hoidjad sõrmed olgu kergeste painutatud — mitte konksis.

Need tükid nõuawad iseäranis eesotsja, aga ka pärast- poole, alalist harjutamist.

1) Lapsed tõmmafu jooni. Jooned, mida iga laps üksnes filma waate juhil peab tõmbama, olgu (eesotsja) kõik ükssteisest ühekaugusel ja umbes nii kaugel:

Koolmeistri ülewaatamise ja juha- tamise all kustutagu laps jooned, mis halwaste tõmmatud, maha ja tõmmafu ifka jälle uued, — kuni kõlbama hakkawad.

2) Lapsed loewad aabitst (trükitud): i. Koolmeister astub suure tahvli ette ja ütleb: Pange tähele, nõnda tuleb i kirjutada, — ja kirjutab i; pärast niisama ka u ja ü. Üks joonte-wahe jäägu ifka tühjaks — peade jauks —, teise wahe peale kirjutatagu.

Iga kirjutustunni algusel sünnib läbi harjutatud tähti korrata: laps nimetagu kirjast iga tähte ja näidaku aabitst nende kohaseid trüki-tähti.

3) Takti järele kirjutamine. Koolmeister näitab suure tahvli peal ja seletab: Kui üks loetakse, siis liikugu krihwli (sule) ots ülespoole, kui kaks, siis allapoole. Näituseks, kui i takti järele kirjutatakse, siis tuleb lugeda: 1—2—1—2! (Wiimse „kaks“ ajal tehakse i-le pea otsa). Algusel ütelgu koolmeister: nüüd! Seda sõna kuuldes peab iga kirjutaja krihwli (sule) otsa paraja kohta (tahvli, paberi

peale) walmis seadima, mis peale siis takti=lugemine ja kirjutamine kōhe algab. Takti lugegu esite üksnes koolmeister; ta ütelgu üks ifka tafamini ja kaks waljumini ja walwaku, et iga laps ka tõeste taktis kirjutab, — siis lugegu koolmeister ja lapsed ühtlasi, wiimaks üksnes lapsed — hulgani ja lõpeks pingi-kaupa. — Lastele olgu asi selge, et krihwel (sulg) taktifõna ajal mitte äkitselt ei pea edasi nihkuma ja wahelajal filmapilguks jälle seisatama, waid selle liikumine (kirjutamine) olgu alaline, sest takti=lugemisega määratakse aeg ära, mille sees üks täht oma jagudega ehk ka üks sõna kõigil ühtlasi peab walmis saama. Nii parajaste harjugu iga laps kirjutama, ka siis, kui takti ei loeta. Seks sünnib takti järele kirjutamist esiotja sagedaste harjutada.

4) Nüüd õppigu lapsed nelja joone tõmbamist, — jällegi filma juhil: keskmine wahelajaline natuke kitsam, kui pealmine ja alumine, mis teineteisega ühelaiused peawad olema. Tähwli peale kirjutades olgu jooned umbes nii laiad:

Joonte wahed
 on oma laiuse poolest
 üksteise wastu siis
 parajad, kui kesk-
 mine wahelajaline
 (mitte üks), peal-
 mine ja alumine
 kumbki kolm mõõtu lai on.

Paberi peale
 tõmmaku lapsed ifka
 just nii laiad jooned:

5) Tähti sünnib nende sugufeltside kaupa käsile wõtta — fergemalt raskemale minnes: t, l, b.

Näituseks sõnad, mis iga tähega järjest sünniwad harjutada: tui, tüli, lubi.

6) [c] e, o, õ, ö, a, ä, d, [q]; — üle, tool, tõi, töö, tala, läbi, tõde x.

Tähendus. Woerad tähed jäetagu esiotja wahelt wälja.

7) r, n, [v] w, m, p, h, k; — uni, möla, mürin, wäraw, häda, fukk, põhk.

8) j, g, [y], — i, [f], — s, [r, z]; — ja, jõgi, uus, süsi.

9) Nüüd tuleb tähestik pähä õpetada — nelja tähe kaupa: a, b, d, e, — g, h, i, j, — k; l, m, n, — o, p, r, s (š), — t, u, w, — ü, ö, õ, ü.

Sis lastagu lapsi weikest tähestikku peast üles kirjutada.

Ra lastagu lapsi nüüd trüki-kirja järele kirjutama hakata; niisuguseid tüffa (silbisid, sõnu), kus suuri tähti ette ei tule, kirjutagu nad aabitsast oma tahwite peale (ikka nelja joone wahete). — Selle kõrwal wõetagu ühtlasi ka järgmine samm käsile.

T e i n e s a m m.

Suured tähed.

[C], D, Š, Š, [D], G, G, u, ü, [B], W, [P], Z, [X, Z], A, Ä, N, M, F, Š, R, T, [F], P, B, H, S, L, D.

Sõnad (nimed!): Cornelius; Oktober; Šlimägi; Šttingen; Quintilian; Gabriel; Elieser; Uria; Ülenurme; Wespasianus; Webruar; Ykatan; Jerusalem; Xerxes; Xoroaster; Arabia; Ütna; Nebukadnetsar; Markus; Immanuel; Helweetsia; Karmel; Taara; Fabius; Pariis; Britannia; Ruben; Samuel; Leonidas; Darius.

Peast tuleb nüüd üles kirjutada suur tähestik, — siis ka suur ja weike tähestik ühendatud: A, a, B, b zc.

Trüki-kirja järele lastagu lapsi nüüd niisuguseid tüffa (aabitsast) ära kirjutada, kus ka suuri tähti ette tuleb. Selle juures tuleb terawaste järele waadata, et lapsed ühtlasi ka kõik kirja wahemärgid üles tähendawad.

*) Nimesid lastu koolmeister weel rohkem kirjutada — piibli-sugusest, maade-teadusest, ajalooft zc. Ra ise oma nime (risti- ja sugu-nime) õppigu iga laps kirjutama.

Teine peatükk.

Sõnakujude tähelepanemine.

A. Õpetuse määr.

Lapsed peavad osavaks saama:

1) sõnu (ütlust) trükitud raamatust ja kirjutatud eeskirjast õigeste ära kirjutama;

2) etteütlemise järelle tuttavaid ja kergeid tükk õigeste kirjutama;

3) pähä õpitud tükk peast õigeste üles kirjutama. Seda tuleb lapsi harjutada: terawaste nägema — seda, misjuguiste tähtedega filma ees olev sõna kirjas on; terawaste kuulma — seda, misjuguistest healtest kõrwa kostja sõna koos on; terawaste meeles pidama — seda, kuidawiisi sagedaste nähtud (ja kuulnud) sõnad kirjas näha on.

Ühtlasi olgu kōit, mis lapsed kirjutawad, nimelt aga, mis nad eeskirja järelle kirjutawad, iluskirja harjutamine.

Ütluste kirjutamine, mis lastel üksiku sõnade kirjutamise asemel nüüd käsil, peab neile esialguseks harjutuseks olema, et nad pärast-poolle osavaks saawad, sõnu mõtete wälja-ütlemiseks ise kōtku seadima.

B. Õpetus ise.

Gestähendus. Kui meie õpetuse siin jälle sammudesse jautame, siis ei tähenda see mitte, et nagu peaks järgmine samm alles siis käsile tulema, kui eelmineja juba mõõdas on, — waid koolmeister wõib töö-wahetusseks kōrwa kōia lasta seda, mis siin järestitku on.

Esimene samm.

Ärafirjutamine.

Tähendus. Need lapsed, kes juba paremini hakkawad kirjutama, saagu ikka järjest luba, ühe joone peale kirjutama hakata, kuid jooned olgu üksteisest nii kaugel, nagu nelja-joonte hulgas

iga kolmas joon, ja kiri olgu niisama suur, uagu nelja joone vahel. — Eeskirja järele kirjutades peab aga igaüks nelja joone wahele kirjutama.

Pärast-poole lastagu neid, kes ilusamini kirjutawad, paberi peale kirjutama hakata, — aga üksnes seda, mis eeskirja järele kirjutatakse.

a) Papsi lastagu kergeid tükkä — esite loetud, siis ka uusi tükkä — aabitsast ehk lugemise raamatust ära kirjutada. Koolmeister waadaku ifka terawaste järele, kas iga laps iga sõna on õigeste kirjutanud ja kas kirja wahemärgid, mille nimede ja tähendusega lapsed lugemise tundides peawad tuttawaks saama, kõik on üles tähendatud. Kui laste töö esitja weel wigaline, siis lastagu neid üht ja sedasama tükki weel teist, kolmat korda (järgmistes kirjutustundides) ära kirjutada.

Et lapsed tähelepanemisega harjuksiwad kirjutama, siis lastagu neid tunni lõpul oma kirjutust ette lugeda — üks üht, teine teist jagu. Enne aga kui laps ette näitama tuleb ehk ette lugema hakkab, peab ta ise weel hoolega oma töö läbi waatama (raamatu järele), ja wead, mis ta leiab, ära parandama. — Üleüldse juhatagu ja harjutagu koolmeister lapsi, et nad oma wigadest ise aru saama õpiwad; seepärast tõmmaku koolmeister läbi waadates wigase sõnale üksnes üks joon alla ja andku wea leidmine ja parandamine lapse hoolteks.

b) Trükitud raamatust ära kirjutamise kõrwal peawad lapsed (teistes siis seatud tundides) ka eeskirja järele kirjutama — nimelt seetariwis, et nad ifka järjest ilusamat käekirja harjuksiwad tegema. Seis kirjutagu koolmeister niisuguse kirjutuse (poole-) tunni jauts kriidiga suure tahwli peale üks lühike ja tuumakas wana-sõna — wõimalikult selgeste ja ilustaste! Seda lugegu lapsed tunni algusel (üksikult ja hulgan) ja selle sõna tähendust seletagu koolmeister lühidelt paari kohase küsimisega.

Sündsad wana-sõnad on näituseks:

Megamööda asjad käiwad.

Rahu kosutab, waen kautab.

Söö, mis küps, — räägi, mis tõsi!

Hea sõna wõidab wõera wäe.

Igal linnul oma laul; igal mehel oma wiis.

Kõik on ikka sööma-päewa, ei ole kõik saama-päewad.
Keeletu peab wedama, mis meeletu peale paneb.
Ei wirgal puudu tööd, ega laisjal aega.
Tegijal tööd, magajal und.
Kui kõht täis, siis ei maitse leib.
Pehm lüpsab juust, kana muneb nokast.
Narri põldu üks kord, põld narrib sind üheksa korda.
Sügise söödab, kewade kurnab.
Parem karta, kui kahetseda.
Täna kulb, homme muld.
Vibe keel, kare meel.
Maha karu ei õpi tantsuma.
Ära kiida ise-ennast, lase muud kiita!
Härga peetakse sarwist, meest sõnast.
Kaks kōwa kiwi ei tee mitte häid jahu.
Suu teeb suure linna, käed ei kärpse pesagi.
Aeg annab head nõuu.
Kus ei ole hirmu, seal ei ole armu.
Mida enam koeri, seda wedelam lake.
Beerewa kiwi peal ei kaswa jambलाई.
Süguse wastu ei saa keegi.
Kuida töö, nõnda palk.
Kui töö tehtud, siis magus puhata.

Teine samm.

Etteütlemise järele kirjutamine.

Selle kohta on waja järgmisi tükkä tähele panna ja täita:

1) Ette sünnib ütelda üksnes niisuguseid kergeid tükkä, mis lugemise ja ära kirjutamise tundides juba on käsil olnud; sest etteütlemise järele kirjutades ei õpi lapsed just mitte õiget kirjutust, waid peawad seda enam kätte kiinitama.

2) Koolmeister peab iga jalku kõiges üks ainus kord ette ütlemä — aegamööda — walju healega — koguni selgeste! Ta andku laste'e parajaste aega kirjutada ja nõudku, et lapsed ärgu tötäku, waid selgeste ja ilusaste kirjutagu.

3) Sõnu, millest karta on, et lapsed neid õieti ei oska kirjutada, lasku koolmeister wahä peal, enne nende kirjutamist

lapsi peast silbi-kaupa lugeda, (näituseks: must-ja s rii-e) ja ka weerida (üksikult ja hulgani). Ta seletagu niisugusel korral mõnda tükki, näituseks, et lühikene s üksnes silbi (mitte üksnes sõna) lõpeotsa kirjutatakse, silbi ette otsa ja keelele aga pikk s; et punkti järele ikka suur täht tuleb teha r. Ta nõudku ja harjutagu, et laps t ja d, p ja b wahese wälja rääkides selgeste wahet tehku, (mitte sõnade „kõwa“ ja „pehme“ juure-lisamise läbi).

4) Ühe puhuga ei sünni pikemalt kui umbes $\frac{1}{4}$ tundi kuni 20 minutit ette ütelda.

5) Kui etteütlemine otsas, siis lugegu iga laps oma kirjutust weel kord läbi ja parandagu leitud wead. Peale selle wõtawad lapsed raamatud lahti ja parandawad ise omad wead raamatu järele ära. Ka wõib koolmeister lapsi wastastikku üksteise wigasid ära tähendada lasta, mille tarwis tahwid ümber wahetatagu. Tõega järele peab siis iga laps omad wead ära tundma ja parandama. Selle juures peab koolmeister hoolga järele waatama, et tõeste kõik wead ära parandatakse.

Kolmas samm.

Pähä õpitud tükkide üleskirjutamine.

1) Niisugused tükid on näituseks: mõned lühemad luuletused ehk muud lugemise tükid lugemise raamatust; mõned kiriku-laulu salmid; mõni katekismuse tükk ja pühakirja salm, mis lastele usuõpetuse tundides sõna-sõnalt on pähä õpetatud. Sarnaseid peast üleskirjutamiseks kõlbawaid tükkia olgu koolmeistril seetarwis umbes 10 ehk 12 sündjas järjes üles märgitud.

2) Enne kirjutamist lastu koolmeister lapsi käsile tulewat tükki peast lugeda, et näha saaks, kas tükk lastel ka tõeste sõnast sõnani kindlaste peas on. Selle peale antagu lastele üleskirjutamise kohta mõnda tarwilikku juhatus, näituseks: et laulusalmi laulu-sõnade kaupa tuleb kirjutada, (iga rea peale üks laulu-sõna); et iga laulu-sõna peab suure tähega algama r.

3) Kirja wahemärkide kohta ei wõi koolmeister siin muidugi mitte keeleseaduslikku seletust teha, waid neid õppigu

lapsed hea lugemise-õpetuse najal, kaswama keele-tundmuse waral õigeste tarwitama. Seks seletagu koolmeister, et näituseks komma sünnib teha, kus lugeses natuke wahet tuleb pidada, nimelt ka sõnade ette: kui, et, waid, kes, mis, sest w., ja punkt, kuhu üks mõte ehk lühem jagu seletust lõpeb w. — Siotsja olgu üleskirjutatawad tühid koguni lühikesed, ja nende wahemärgid seletatagu suu-sõnaga üksahaawal läbi.

4) Parandamist wõiwad lapsed lugemise raamatust wõetud tükkide kallal raamatu järele kättele wõtta. Muid tükkia peab koolmeister lastega ühtlasi parandama, mis nõnda wõib sündida, et iga laps oma tahwli pealt järjest ühe sõna ja siis selle tähed walju healega nimetab (ehk ka sõna weerib), kuna kõik teised ühtlasi loetawat sõna oma kirjutusest järele waatawad; kes wõeriti ette luges, selle wiga parandatakse, kes kuuldes omast kirjast wea leiab, peab selle jala pealt ära parandama. Kergematest sõnadest, kui need weel uuesti ette tulewad, minnakse üle, ilma tähtede ette-lugemata. Miiugune parandamise wiis nõuab koolmeistri ja laste poolt head osawust, see ei ole aga mitte asjata. Muidugi mõista, wõib siin ka tahwlite wahetamine aset leida. — Kui laste osawus lubab, siis nimetagu koolmeister ise kirjutusest üksnes raskemaid sõnu ja lasku lapsi neid oma kirja järele ette lugeda, ehk üksnes mõne tähe ja silbi üle otsust anda. — Et koolmeister juba kirjutamise ajal üksikuid tahwliid wagusi wõib läbi waadata ja wigu ära tähendada, on isegi mõista.

K o l m a s p e a t ü k k .

Õigesti kirjutamine mõistusega.

A. Õpetuse määr.

Lapsed peawad aru kätte saama, mispärast mõne silbi sisse üks, mõnesse kaks lausahaelelist, mõne sõna sisse üks, mõnesse kaks umbhaelelist kirjutatakse; nad peawad lühikesed ja pika, kerge (pehme) ja raske (kõwa) heale wabele

mõistma wahet teha, nii et nad kindla põhja peale toetades iga sõna mõistawad õigeste kirjutada.

Ka peawad nad harjuma ütluşi looma, s. o. sõnu ühe mõtte awaldamiseks kokku seadima ja kirja panema, ja komma ja punkti, nii kui ka teisi kõige enam pruugitawaid kirja wahemärka arusaamisega tarwitama.

B. Õpetus ise.

Õestähendus. Kõige nende tükkide kõrwal, mis selles ja kummaski järgmises peatükis käsile tulewad, peab ikka ka ilus kirja kirjutamist eeskirja järele harjutatama — 2 tundi nädalas. Nüüd hakatu ju iga laps paberi peale kirjutama. Seetaruis olgu lastel kirjutuse raamatud, kuhu nad ise jooned tõmbawad, mis karda pealt nii laiad peawad olema, nagu lehekülj 3 näitab. Saks antagu koolmeistri poolt iga lapsele joonte mõõt. Kirjutamise harjutused olgu nüüd jälle uuesti need, mis esimeses peatükis kirjast; ka wõerad tähed wõetagu kaasa. — Pärastpoole lastagu lapsi ühe joone peale kirjutama hakata, aga kiri olgu ikka just nii suur, nagu nelja joone wahel. Eeskirjast olgu jällegi wanad-sõnad. — Wüimast wõdetagu kirjutatud eeskirja asemele trükitud raamatud ette.

Õsimene samm.

Õigestkirjutuse harjutused.

Tähendus 1. Siin käsile tulewate tükkide peale kulutatagu nädalas 2 tundi. Seda, mis tunnis läbi seletatud (suu-sõnaga ja näitlikult!) ja harjutatud (tahwlite peal), antagu lastele — üks kord nädalas — ülesandeks, paberi peale („peastkirja raamatusse“) kirjutada. Kui näituseks esmapäew ja neljapäew neid tundisid peetatse, siis toowad lapsed esmapäewal kaasa, mis neile neljapäewase tunni lõpul üles anti; koolmeister waatab nende tööd kuni neljapäewani läbi ja lapsed parandawad koolmeistri ülewaatamise ja juhutamise all ise omad wead ära, enne kui uus seletus algab. — Lapsed kirjutagu ühe joone peale, kuid kiri olgu alati just niisuur, nagu nelja joone wahel. (Wigade parandamise kohta waata: 5. peat., eestähend.)

Ülesandse olgu koolmeistril ja lastel ikka meeles, et parem on wigade eest hoida, kui wigu parandada.

Tähendus 2. Peale selle sünnib lastele igas lugemise tunnis ka kirjutamise tööd anda. Umbes $\frac{1}{4}$ tundi ehk wähemast

10 minutit lugemise tunni lõpuotlast kulutatagu selle peale, et lapsi lastakse üles kirjutada lugemise tüfist mõnda, mis teise, kolmanda, ehk neljanda peatüü seletuste järele sefs paras on. Kui aga üks koolmeister kaiks jagu lapsi ühtlasi peab töösse panema, siis peab teine jagu muidugi terve pool-tundi aega kirjutama, kuni teine jagu loeb.

1) Tähestik korratagu läbi, et iga laps jeda kindlaste peast mõistaks lugeda. Siis kirjutagu lapsed peast üles (muidugi ühe joone peale): weike ja suur tähestik.

Tähestik langeb kahte jakku:

a) Lausahaalelised: a, ä, e, õ, ö, o, u, ü, i.

b) Umbhealelised: j, w, m, n, l, r, s, h, k, g, d, t, b, p.

Koolmeister lastu lapsi näituste waral ära tunda, mis wähe on lausahaale ja umbheale wahel. Näituseks: padi, tuba, olema, — a-, i-, u-, o-, e-heal on sõna sees niisama täieste kuulda, nagu siis, kui meie neid tähti üksikult nimetame, (heal ja nimi langeb neil ühte). Aga p-healest ei ole sõnas muud kuulda, kui et kindlaste kofku litjutud huuled äkitselt lahti lähewad; b-heal ilmub, kui huuled pehmete kooft lahti lähewad j. n. e.

2) Ühesilbilised sõnad pika lausahaalega:

loog,	fööt,	tuul,	öög,
loof,	fööt,	tool,	roog,
löög,	mööd,	kuul,	oog,
lööf,	noot,	nool,	äär,
saag,	toop,	kaas,	weer,
saaf,	roop,	siis,	juu,
tiif,	meel,	uus,	nüüd,
piip,	sool,	ees,	niit j. n. e.

Niisuguseid sõnu katsugu ka lapsed ise otsida ja nimetada. Lapsed saagu aru, et pikk lausahaal kahe lausahaalelisega kirja pannakse. Selle juures õppigu nad wahet pidama kõwa ja pehme umbhealeliste (p, t, k ja b, d, g) wahetele, niisama pika s ja lühikese s pruukimise wahetele.

3) Kahefilbilised sõnad, kummaski filbis lühikene lausaheal, esimene filp lõpeb ikka lausahealega:

waga,	käsi,	tulek,	fena,
taga,	wesi,	minek,	wana,
šaba,	šüsi,	olek,	wilu,
nuga,	isu,	hele,	šüdi,
jögi,	abi,	šile,	elu,
tegu,	uba,	ligi,	asi,
töbi,	hüda,	šüda,	uſin,
töbi,	müda,	pada,	töſt j. n. e.

Lapsed mõistku, et neis ja nende sarnastes sõnades kummaski filbis üks lausahealine ja nende lausahealaliste wahel (teise filbi algusel) üksnes üks umbhealine peab olema. Nad pidagu meeles, et sõnade ees otſas (peale mõne wõera nime) iialgi mitte b, d, g ei seisa.

4) Ühesilbilised sõnad lühikese lausahealega, mille lõpeotſas ikka kõwa umbheal (pp, tt, ff):

(Ainuse ja paljuse kolm muudet).

Kes?	Mis?	Kelle?	Mille?	Keda?	Mida?
šep, šepad,	šepa,	šep, šepade,	šepa,	šep, šepi,	šepid,
šipp, šippud,	šippu,	šipp, šippude,	šippu,	šipp, šippi,	šippid,
šuff, šuffid,	šuffi,	šuff, šuffide,	šuffi,	šuff, šuffi,	šuffid,
šaff, šaffid,	šaffi,	šaff, šaffide,	šaffi,	šaff, šaffi,	šaffid,
šott, šottid,	šotti,	šott, šottide,	šotti,	šott, šotti,	šottid,
šütt, šüttid,	šütti,	šütt, šüttide,	šütti,	šütt, šütti,	šüttid.

Niiſama: šäpp, šupp, šüff, šütt, šiff, šopp, šutt, šaff j. n. e.

Lapsed märgaku, et niiſugustel sõnadel lõpeotſas (ainuse esimeses muutes) ikka üks umbhealelist peab olema, ja sõna kestel ainuse teises ja paljuse esimeses muutes üks umbhealine, ainuse kolmandas ja paljuse teises ja kolmandas muutes üks umbhealelist.

5) Näitused, kus teise ja kolmanda pikkuse (ras- kuse) wahete kirjades (täni) mitte wahet ei tehta*):

saani jalas, istus saani;
 wiina mari, jõi wiina;
 meele pärast, tuli meele;
 wiili ots, otis wiili;
 teed käimas, teed käima;
 tahab kiusata, teie kiusate;
 seina peal, löö wai seina;
 koera lahe; kolm koera;

kassi poeg, kutsus kassi;
 linna rahwas, sõida linna;
 kummi all, kaks kummi;
 willa eest, seda willa;
 asja pärast, seda asja;
 filma muna, kaks filma;
 otja esine, kaks otja;
 laia lauda seinad, jaagis
 laia lauda.

6) Harjutused:

Piina, linad, linnad;
 wiilib, wili, willid;
 tuuled, tuled, põlled;
 fiilid, sõled, fillad;
 käärid, käre, kõrred;
 kuulid, juled, kullid;
 kummad, kumerad, kummid;
 saage, sage, saaki, sukka, sukka;

saabas, saapad, saba, hapu,
 õppima;
 jooda, joota, koda, kotist, kotti;
 waagen, waga, wafad, waa-
 kuma, wakkus;
 tuima kassi tumedad filmad,
 nägin tuima kassi ja tema
 kumbki filmi j. n. e.

7) Peale eesjärgivate näituste võib koolmeister ise veel teisi harjutuskonde kokku seadida, näitused:

a) Ühesilbilised sõnad, millel lõpetus (peale pp, tt, ff) kaks ühenimelist umbkaelise on:

küll, pill, tall,
 tumm, tamm, samm,
 kann, õnn, winn,
 kass, pass, püss j.

Uga: on, (mitte onn).

b) Ühe lausakeelisega: ka, ja, ma, (= mina),
 sa, ta, nad.

Uga: see (mitte se); niisama: saa (sõnast saama).

d) Lõpp =ki ja =gi. Lausakeeliste ja l, m, n, r, w
 järele sünnib =gi kirjutada: temagi, karugi, sinulgi, ongi j.

*) Keele-uurijad oma kirjades küll teevad wahet; aga veel mingisugune wahetegemise kumbe ei ole üleüldiselt rahwa- ja kooli-kirjades maksma hakanud.

Rõige teiste umbheakeliste järele (peale l, m, n, r, w) feisku =ki: fiiski, nüüdki, jõõbki, toopki rc.

e) Tegusõnad olgu teistest sõnadest lahkus: ära wiima, (mitte ärawiima), andeks andma, üles wõtma rc.

g) Lahutajat (ühendajat) märki (=) tarwitatagu, kui kokku=kirjutatawad sõnad pikad on, ja kui esimene sõna sellesama tähega lõpeb, millega teine algab rc., näituseks: tagasi-tulemine, maa-alune, maha-arramine, maa-anded, karja-aid, ise-enehest, rist=tee, kest=koht rc.

Mõned tähendused koolmeistrile õigesti kirjutamise kohta.

1) Gestikeele kirjutuswiis on mitmes tükis alles kõikumal; sellegi pärast ei tohi laste õpetaja kirjutuswiis mitte üheski tükis kõikumal olla, kui ta omast tööst õiget tulu tahab loota. Koolmeistri kohus on küll, edeneva keele- (õigesti kirjutamise) õpetusega sammus käia, 's. o. ta peab oma kirjutuswiisi aegajalt keele ja kirja meistrite õpetuste ja nõudmistete järele muutma, parandama, täiendama, õtendama; ka võib ta oma kaswandikkudele, kes mitte enam just lapsed ei ole, waid niisugused, kes juba ise trüki-kirju lugedes kirjutuswiisi mitmekesidust märkama hakkawad, ilma salgamata ütelda, et meie kirjutuswiis weel mitte kõigiti ühtlane ega täieline ei ole; aga kooli õpetaja ja õppijad peawad üht a inust wiisi — olgu ka ajuti — õigeks pidama ja pruukima, ja seejagune wiis peab iga üffiku sõna kohta kindel olema ja maksma. Wankumise eest tuleb hoida; koolmeister ise ei tohi seda ehk teist sõna kord nii, kord teisiti kirjutada, ja tema ei pea ka mitte sallima, et üks laps nii, teine teisiti kirjutab, wõi et üks ja seesama laps üht sõna kord seda-, kord teist-wiisi kirja paneb.

Näituseks tähendame siia mõned wankuwad tükid üles; nende ja nende sarnaste tükkide kohta tehku koolmeister enesele otjus kindlaks, kuidapidi ta neid tahab kirjutada:

Seadus*)	jäädus	heal	hääl	jää	jeä
seal	sääl	päew	pääw	mõdt	mõdet
jean	jään	jään	jään	wõeras	wõõras
tean	tään	käes	kääs	rõõm	rõõm
pean	piaan	lähed	lähäd	õeruma	õõruma
pea	pää	wähem	wähäm	loo	luo
hea	hää	pähä	pähä	üal	üal

*) Ruidas iga eelmineja sõna kirjas on, nõnda oleks neid sündsam kirjutada.

auu	au	ju	jo	fent	feeni senni
auus	aus	mu	mo	funi	funni
nõuu	nõu	su	so	ometi	ommeti
weife	wäife	mull	mul	amet	ammet
teine	tõine	full	ful	õnnistus	õnistus
mets	mõts	tall	tal	tallitus	talitus
kõik	keik	sell	jel	tegemata	tegematta
muidu	mudu	kätt	kät	aru (mõistus)	
kuidas	kudas	wett	wet	haru (oks)	
hästi	häste	piff	piif	haruldane	aruldane
heaste		küll	kül	harwa	arwa
sõja	sõa	kauß	kauß	hani	ani
aja	aea	poiß	pois	erned	herned
saja	sa'a	rull	rull'	hallikas	allikas
jau	jao	wann	wann'	auf	hauf
kaub	kaob	sell	sell'	äkiline	häkiline
teud	teod	pal'f	pal'f	himu	himmu

2) Wõera nime de kirjutamise on Gestickeele õigest kirjutamise tõige wankumam peatükk. Kas sünnib nimesid nende wälja-ütlemise järele kirjutada, wõi sünnib nende wõerakeelelist kirjalliku kuju kinni pidada? Täieste ei ole kumbki seadust wõimalik täita, — ja sellest ep wankumised tulewad. Otsime oma paremate kirjameeste juurest juhatust!

G. R. Jakobson kirjutab maade-teaduse nimed wälja-ütlemise järele, näituseks: Brisl (Bristol), Dshedo (Jeddo), Griinitsh (Greenwich), Kalee (Calais) w. — Süiski ta ütleb: „Üksi nende koh-tade nimed on wõera kirjutuswiisi jäetud, keda kuulsa meeste järele nimetatakse.“ Ja sedamõõda kirjutab tema: Georgetown (Dshoordshstaun), Hudson (Hõdõ'n), Charleston (Tsharl'st'n), St. Louis (Lui); — Richardson (Ritsherdõ'n), Christoph Columbus w.

J. Bergmann kirjutab ajaloo „wõerad sõnad, nimed ja nimetused, nagu põhjuskeeles,“ s. o. ta jätab nende wõerakeelise kirjalliku kuju muutmata, wälja-ütlemist tähendab tema kabe rõhu-märgiga: ' tähendab äkilist ja lühikest, ^ tähendab pikalist ja weni-tawat healerõhku. Näituseks: Diógenes, Kleópatra, história, Afrikáanus, Troja, Bâbel w. — Süiski kirjutab tema: Kserkses (Xerges), Rooma, Hiina, Egiptus, Aleksander w.

Neist näitustest saame wõera nime de kirjutamise tarwis järgmist ülesõidist juhatust:

a) Inimeste (kuulsa meeste) nimesid ei ole meil woli muuta, waid meie peame neid nõnda kirjutama, kuidas neid teadus-meeste kirjades ifka kirjutatakse; nende wäljütlemist wõime, kus tarwis, rõhumärgidega ehk ka klambrite wahel ära tähendada.

b) Muud üsna wõerad nimed (nagu maade-teaduses ette-tulewad kohanimed xc.) wõime wälja=ütlemise järele Gesti keeles kirja panna, nagu Bordo (Bordeaux) xc.

d) Nimed, mis juba ammu Gesti keele kirjanduses jädawa kuju on saanud, jätame muutmata; näituseks piiblis seiswad nimed: Josef, Barao, Kenetsaret xc.

3) Lõpeteks nimetame, et meil mitte nõuiks ei olnud, siin kool-meistrile kirjutuswiisi õpetust üles seadida; need arutused wõiksid temale aga äratuseks olla ja juhatuseks, kuidawiisi õiget kirjutust tuleb õppida ja õpetada.

Praegune üleüldine Gesti kirjutuswiis on koolilastel kõige paremini G. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatus“ (uue mates trük-kides) leida. Koolmeister peab, kui ta asjaga sügavamalt tahab tuttawaks saada, Dr. M. Weske „Healte-õpetuse ja kirjutus-wiisi“ raamatu käpile wõtma ja läbi uurima. Eotust mööda saab ka oodatav auuhinna-grammatika*) meie kirjutuswiisi kohta oma jau juhatust ja õpetust tooma.

T e i n e s a m m.

Ütluste loomine.

Tähendus. Ülesanded, mis süa üles tähendame, olgu kool-meistrile nagu proowiks, mille sarnasid ta ise tarwidust mööda hõlpsaste wõib luua. — Iga ülesande kallal andku lapsed esite suunõnaga otjust — koolmeistri juhatajate küsimiste najal; siis algagu üleskirjutamine. — Lapsed harjugu paraja koha peale punkti ja komma panema, nimesid suure tähega kirjutama, punkti järele suure tähega algama xc. Misfuguste tähtedega iga nimi tuleb kirjutada, see tehtagu ikka enne kirjutamist selgeks — peast tähti nimetades, ehk suure tahwli abil.

1) Nimeta asju, mis puust (rauast) on tehtud, ja üttele iga asja kohta, misfugune ta on! (10 ütlust).

Näituseks: Laud on piff. Tool on madal. Stineal on punane xc.

2) Nimeta elaja=loome (ka lina), ja üttele, mis healt keegi teeb! (12 ütlust).

Näituseks: Hobune hirnub. Lammas määgib. Wares waagub xc.

3) Nimeta piiblitugudest õpitud nimesid! (10 nime).

Näituseks: Abraham; Elias; Karmeli m. xc.

*) Waata: Gesti Kirjam. Seltfi XXI. protokol., aastar. 1880.

4) Tee iga nime kohta (eelminejas ülesandes) lühikene seletus!

Näituseks: Elias oli prohvet. Jordani-jõgi on Kanaani-maal r.

5) Kirjuta maade=teadusest õpitud nimesid üles ja pane iga nimele lühike seletus (üks ütlus) juure! (15 ütlust).

Näituseks: Peeterburi=linn on Neewa=jõe kaldal. Gma=jõgi jookseb Wirts=järwest läbi r.

6) Nimeta loodusasju, ja ütle iga asja kohta, kuidas tema olek ehk tegu on! (16 ütlust).

Näituseks: Lilled õitsevad. Tuul puhub. Lumi on walge r.

7) Seleta, mis põllu peal kasvab!

Näituseks: Põllu peal kasvavad rukkid, odrad — — lilled, ohakad j. n. e.

8) Seleta, mis koolilapsed teevad!

Näituseks: Koolilapsed loevad, kirjutavad — — õpiwad katekismust, ajalugu j. n. e.

9) Kirjuta tähestiku järgi mööda iga tähega üks nimi üles, ja seleta, mis sa sellest tead!

Näituseks: Amsterdam on Hollandi=maa pea=linn. Brasillia keiser=riik on Lõuna=Ameerikas. Mõne wana=aegse kuninga nimi oli Darius r.

10) Mis mõistad sa hobusest (koerast, kassist, lamastest r.) seletada? Pane kirja!

M e l j a s p e a t ü k k.

Antud mõtte-sisu kujutamise.

A. Õpetuse määr.

Lapsed harjugu ühe pikema mõtte avaldamiseks ütlusid looma ja neid selgeste ja õigeste kirja panema. Selts sünnib neile mõttid ehk kirja pantawa seletuse sisu anda. Sündsaks siuks ja parajaks harjutuseks on:

1) õpetuse tundides seletatud tükkide kokkuwõtted, nimelt lugemise tüki (ja luuletuste), piiblliloo (ka

katekismuse seletuse), maade=teaduse (ning ajaloo jagude) ja loo= duse õpetuse kokkuvõtted, s. o. mis niisuguste õpetustundide lõpul kui terve tunni seletuse viimseks siks (tuumaks) kätte kogutakse;

2) jutud — tuumakad, õpetlikud —, mida koolmeister lastele ette lugegu ehk ka ette jutustagu, — ja ka üksikud lühis= kesed jutustamised piibli= ning ajalooft;

3) kirjad, mida koolilapsed oma toimetuste ärandienda= miseks nagu teisele saatmiseks peavad kirjutama;

4) luuletuste ümberseletamine; (ka tõlkumine võerast keeleft).

B. Õpetus ise.

Õpinene jamm.

Õpetuse kokkuvõtete üleskirjutamine.

Tähendus. Kuna siin kirjutamine täieste muu kooli=õpetuse kaasas (jälgil) peab käima, siis on ihegi mõista, et siia muud üles tähendada võimalik ei ole, kui üksnes mõnda näitust — nagu prooviks selle kohta, mis koolmeistril eespool tähendatud nõudmiste täitmiseks tuleb teha.

Teadagi, et niisugused õpetuse siisu kokku=õõtjad kostused üksnes ojava küsimise varal sginewad. Kokkuvõtte küsti= mised kirjutagu koolmeister — kui kostusi tahetakse kirja panna, arusaamise fergitamiseks ja meelespidamisele toeks suure tahwli peale üles.

a) Näitused lugemise tükkide (ja luuletuste) kohta.

1. Hunt, sokk ja kapsad.

(E. H. Jakobson: Kooli lug. raam. I, nr. 44.)

Pane selle tüki lõpul seiswa küsimise kohta kostus kirja!

2. Ema ja laps.

(Sealjamás: nr. 47.)

1. Mis käseb ema last jutustada?
2. Kus oli laps käinud ja mis oli ta seal näinud?
3. Mis paistis aga ema seletuse järele neist nähtud asjadest?
4. Kus käis laps teist puhku ja mis kuulis ta seal?

5. Mis olivad aga ema seletuse järele need kuulnud healed?
6. Mis juhatust annavad need ema seletused ka meile?

R o s t u s e d (umbes nõnda):

1. Ema käseb last jutustada seda, mis lapse silmad praegu on näinud ja kõrwad kuulnud: juhtumisi, avaraid avaldusi, kuulutusi, kandlelusi ja ime ilmutusi.
2. Laps oli rohelist rohtu ja põllu peenart mööda käinud ja oli seal noori näälisei, walgeid tallei ja kulla=karwa fullerkuppusi näinud.
3. Ema seletuse järele paistiswad näälikestest ja rohu=rüpest taewa Taadi silmad, kes lapse üle walwasiwad.
4. Teist puhku käis laps mööda lepikut ja kaasikut; seal kuulis ta hallikate kohjemist ja waikset tuule puhkumist ja lindude lahket laulu.
5. Puude kohin, tuule tuhin ja linnu laul olivad ema seletuse järele taewa Taadi healed ja kutsumised, mis lapsel pidiwad meele tuletama, et Sumal näeb meid igas paigas.
6. Need ema seletused annavad meile juhatust, et meie looduse ilu nähes ja tundes peame Loojat meele tuletama ja tema ligi=olemist aimama.

3. Ö ö p i k k .

(Seals. nr. 59.)

1. Kuhu rändab ööpikk meie maalt iga sügise?
2. Nimeta elaja=loomi ja taimi, mis selle tüki järele Aafrikas leida on!
3. Misparast küll ööpikk Aafrika=maalt iga kewade meie juure peaks tagasi tulema?
4. Misparast on meie kohus, ööpikut ja tema pesa kahju eest hoida?

R o s t u s e d :

1. Ööpikk rändab meie maalt iga sügise Aafrika maale.
2. Aafrikas on leida: madusid, tiigrid, sääski, papakoisi, ahwiisi, lõwisid, — palmi=puid, akaatsia=puid.

3. Dõpik tuleb Afrika=maalt iga kowade meie juure tagasi, sest et meie maal kowadine aeg wäga ilus on; niisugust kowadet ei ole Afrika=maal mitte, waid seal on ikka kas ühesugune palaw suwi, ehk märg wihma=aeg.
4. Meie kohus on õõpikut ja tema pesa kahju eest hoida sellepärast, et õõpik oma ilusa lauluga meie südant rõõmustab, ja et ta meie ühtegi kurja ei tee, waid, üksnes head.

4. K a d a k.

(Seals., nr. 98.)

1. Mis lehti soowis kadaf enesele esimest — teist — kolmat puhku?
2. Kuidas sai ta kõikist neist lehtedest ikka jälle paljaks?
3. Mispärast soowis ta enesele wiimaks jälle oma offaid tagasi?

5. Talwe järele igatsemine.

(Seals., nr. 146.)

1. Mispärast igatseb laulik siin talwe järele?
2. Sest mis saaks temale takistust tegema, kui ta sügisel, suwel, kowadel omastele ja wendadele tahaks wõeriks minna?

6. Ärkage! — nii wahid hüüdwad.

(Kiriku laulur., nr. 482; 1. salm.)

1. Misugune Jesuse tähendamise sõna on sel laulul põhjaks?
2. Mis on wahimeeste hüüdmine? Kes on Jerusaleem — targad neitsid — peigmees?
3. Millal tuleb Jesus Kristus a) üksiku inimesele, b) maailmale?
4. Kuidas peame ennast sellepärast tema tulemise wastu walmistama (selle laulusalmi ja Jesuse tähendamise sõna järele)?

b) Näitused piiblitlugude ja katehismuse seletuse kohta.

1. Loomine.

Mis löi Jumal 1., 2., 3., 4., 5., 6-dal päeval?

2. Israeli suguharud.

Kirjuta Israeli suguharude nimed (13) üles!

3. Kaheteistkümmne aastane Jeesus templis.

1. Kuidas tunnistas 12-ne aastane Jeesus templis ennast Jumala pojaks?
2. Mis eeskuju annab Jeesus koolilastele seeläbi, et ta keel õpetajate seas istus — neid kuulmas ja neilt küsimas?
3. Kuidas täitis Jeesus seal 3. käsku?
4. Misläbi täitis Jeesus 4. käsku?
5. Kuidas on niisugune laps Jumala ja inimeste meelest?

K o s t u s e d :

1. Jeesus kostis oma emale: „Mis see on, et teie mind olete otsinud? Eks teie ei teadnud, et ma jes pean olema, mis mu Isa pärast on?“ Selle kostusega tunnistas 12. aastane Jeesus templis ennast Jumala pojaks.
2. Jeesus annab seeläbi, et ta keel õpetajate seas istus, neid kuulmas ja neilt küsimas, koolilastele eeskuju, et koolilapsed ka nõnda hoolega ja tähelepanemisega peavad õpetust taga nõudma.
3. Jeesus täitis 3. käsku seeläbi, et ta Jumala sõna armsaks pidas, seft ta istus pühas kojas ja õppis Jumala sõna.
4. Jeesus täitis 4. käsku seeläbi, et ta oma wanematega Naatsaretti läks ja nende sõna kuulis.
5. Niisugune laps on Jumala ja inimeste meelest armas.

4. Seitse tähendamise sõna taewariigist.

(Matt. 13. Mark. 4. Luf. 8.)

Nimeta lühidelt (ja kirjuta üles), mille sarnatseks paneb Jeesus taewariiki 1. kuni 7.!

5. Nimi: Issand.

(P. Undritz: Usuõpet. raam., lehek. 22.)

Seleta ära, miks Jumal käskude alguses ütleb: Mina olen Issand!

6. Pühad.

(Sealsamas, lehek. 57.)

Nimeta kõige tähtsamad ristikoguduse aastapähid ja nende tähendus!

d) Näitused maade-teaduse ning ajaloo kohta.

- 1) Kirjuta seletuseks Tartu linna kohta 5 ütlust üles!
- 2) Pane kirja Tallinna-maa piirid, maakonnad ja (nende) linnad!
- 3) Pane 5 maajagu ja 5 okeani kirja ja seleta ühtlasi, misjaguseid maajagusi wanaks, misjaguseid uueks maailmaks nimetatakse, — ja mispärast neid nõnda nimetatakse!
- 4) Seleta meie maakera kahesugusest liikumisest ja telje seisusest, ja siis muudatustest, mis need tüfid sünnitavad!
- 5) Kirjuta üles kõik nimed, mis Troja sõja loost oled õppinud, ja seleta iga nime kohta, kes (mis) keegi oli! (J. Bergmann: Ajalugu I, § 21.)
- 6) Millal ja kus elas Muhamet? Nimeta tema tähtsamad teud ja õpetused! (J. Bergmann: Ajal. II, § 101.)

e) Näitused looduse õpetuse (loodusasjade ja looduswägede õpetuse) kohta.

(Waata: J. Kunder, Looduse õpetus ja J. Tüll, Wüüsika õpetus.)

- 1) Mitu meelt on inimesel, — misjagused need on?
- 2) Seleta w e r e r i n g j o o k s j u s t inimese kehas!
- 3) Mis toimetab w e r i?
- 4) Wõrdle inimene elajaga, elajas taimega, taim kiwiga!
- 5) Kuidawiisi sünnib heal, — heale tugewus, kõrgus ja heli?
- 6) Seleta silmast ja nägemisest!

Teine samm.

Jutud.

Tähendus. Jutud, mis lastele peast üles kirjutada antakse, olgu siju poolest tuumakad, õpetlikud, koore poolest efiotfa koguni lühikesed ja kerged; aegamööda wõetagu ikka järjest pikemaid ja raskemaid käpile. Proowiis ja tarwitamiseks kirjutame neid siia ühe kogu üles.

Pea-asi on siin, et laps iga üksikut mõtet õpiks täieste, selgeste, õigeste mõtlema ja sõnastama, ja et talle kirja wahemärkide tarwidus ja tarwitamine selgeks saaks. — Efiotfa peab üleskirjutatav jutt peastkirja tunnis igapidi hästi käpile wõetama. Peale selle kui koolmeister jutu lastele on hästi ette jutustanud (ette lugenud), juhatagu ta küsides lapsi jutu tähendusest (tuumast, õpetusest) aru saama. Sellega ühtlasi mõistku lapsed, mis jutu pea-asi (pea-ajad) on. — Sündsam ou mitme jutu kohta, et enne jutu ettekandmist selle tuum r. kätte arutatakse, s. o. et lapsi jutust aru saama ette walmistatakse. — Kui lõpeks mõnda õjawamat last juttu lasti ka weel jutustada, ehk kui tarwilisel korral koolmeister ise jutu lastele weel teist korda on ette jutustanud, siis tahwliid ette ja lapsed kirjutawad jutu peast üles; üks laps aga kirjutagu juure tahwli peale. Kui walmis, siis arutagu koolmeister lastega ja lastele juure tahwli peal seiswa kirjutuse kallal: õigestikirjutuse wead; sõnade seadimise puudused; wahemärgid r. Ühtlasi parandagu iga laps ka oma kirjutusest tuntud wead ära. — Kui see töö walmis ja aega weel on, siis kustutagu iga laps oma kirjutus maha ja kirjutagu nüüd uuesti jutt peast üles — aga jaadud õpetusi tähelepannes ja tarwitades. — Wiimaks antakse nõnda ette-walmistatud ja läbi harjutatud jutt lastele ülesandeks, peastkirja raamatusse kirjutada.

Aeg-ajalt jäägu ette-walmistamised ikka järjest wähemaks, sedamööda kuuda laste õjawus lubab. Wiimaks peawad lapsed niikaugele olema jõudnud, et nad pikema ja raskema jutu üksnes ühefordse kuulmise järele jäkjawad peastkirja raamatusse õigeste ja laitufeta üles kirjutada.

1. Kärbes teeb tolmu.

Kärbes seisatas wanfri peele peal. Tee oli liiwane; sellepärast tõusis sõites palju tolmu üles. Nõõmutujul hüüdis kärbes: „Eunäe, kui palju ma tolmu teen!“

2. Sääsk ja härg.

Sääsk lendas härja sarwe peale. Natuke aja pärast ütles ta härjale: „Kui sul wahest raske peaks olema mind kanda, siis nimeta seda mulle aga julgeste, ära häbene ühtigi!“ „Loomakene,“ kostis härg naeratades, „kas sind ka ilmas olemas on?“

3. Parastamise palk.

Hunt oli auku langenud. Seda nägi rebane. Ta halas hunti pillama ja hüpas augu ääre peal rõõmu pärast semma tänna. Ta nimetas hunti lolliks, et tema inimeste kawaluhest ei ole aru saanud. Kui rebane nõnda parastas, langes ta kogemata ise ka sisse.

4. Kuidas kuningas kätte maksab.

Soldatid seisiwad kuningas telgi kõrwal ja laimasiwad — nagu kunagi kurja ilma kombe — oma head kuningat. Seda kuulis kuningas. Ja kuidas maksis ta kätte? Ta astus wälja ning ütles: „Sõbrad, kui teie mind tahate laimata, siis minge natuke eemale!“

5. Nõuu ja tegu.

Kord tuliwad hiired kofku nõuu pidama, kuidas nad oma kurjema waenlase, kassi, wastu wõiksiwad abi leida. Üks wanadlane hiir kiitis nõuiks, et kassile sünniks kuljus kaela kôita, siis ei saaks ta enam nii salaja lähineda. Seda nõuu kiitsiwad kõik heaks ja rõõmukisa käis läbi hiirtekogu. „Aga kes peab kassile kuljuse kaela kôitma?“ küsis wiimaks üks elatand ja targa aruga hiir. Selle küsimise peale jäitwad kõik wait, sest keegi ei julgenud seda tegu enese peale wõtta, — ja kurwa meelega lahkusiwad hiired koost ära.

6. Eesl löwi kaasas.

Eesl käis löwiga metsas, sest löwi oli teda jahisarweks kaasa wõtnud. Neile tuli wastu üks teine eesl, jelle eesti

sõber, ja hüüdis: „Tere, sõber!“ „Sina häbemata!“ — oli sõbra kostus. „Miks nii?“ küsis küla eesel. „Kas sa sellepärast, et sa lõwi kaasas käid, minust parem wõi eeslist enam oled?“

7. Lõwi ja rebane.

„Nuulik lõwi!“ algas rebane juttu, „ma pean sulle midagi teada andma, muidu mu meelepaha ei lõpe. Eesel ei räägi sinust head. Tema ütleb, et mis mina sinust kiidan, olewat tühi kõik. Sinu julgusest ei olewat suurt asja; õigust teha ja armu heita sa ei tahtwat; sa walawat waga weid, otswat tüli. Tema siud kiita ei wõiwat“. Natuseks ajaks jäi lõwi mõttesse seisma; siis ütles: „Rebane, las' ta rääkida, mis süda kufub; sest mis eesel minust räägib, sellest ma ei pea lugu“.

8. Kaks teadjat.

Poisj leidis punga täie raha. Ilma kawa mõtlemata wiis ta leitud raha koftumajaesse, et kautaja oma jälle kätte saaks. „Kuidas sa oled nõnda rumal!“ ütles temale tuttav teise pere poisj. „Eks sa wõinud raha omale pidada? Kes seda teadis, et sina seda oled leidnud?“ „Ära aja niisugust juttu!“ wastas leidja. „Meid on kaks, kes seda teadswad: minu Zumal, keda ma kardan, ja minu südame-tunnistus, kes minu tegude üle kohut mõistab.“

9. Wauud ja wares.

Üks uhkuse armastaja wares ehtis ennast kirju wauude maha langenud sulgedega ja läks, kui ta enese arust juba tore küllalt oli, julgeste nende kauni lindude hulka. Ta tunti ära, ja jalamaid tormaswad wauud oma terawa nokkadega tema kallale, tema petlikku ehet maha kiskuma. — „Sätke järele!“ kisesdas wares wiimaks; „teil on nüüd teie oma kõik jälle käes“. Aga wauud, kes waresse tiibades mõnda läikswat sulge oliwad silmanud, mis küll waresse omad oliwad, wastaswad: „Pea suu, edew lojus, ega needki sinu omad wõi olla!“ — ja kikkuswad aga edasi.

10. Kaks poisfi aias.

Mõisa aias nägin ma täna kaks poisfi. Suurem seisfis ühe ilusa lillepeendra ees, forjas hoolega ilusaid kaunistefi ja kõitfis nad kena kimpu; weiksem istus tema kõrwal maa peal, hoidis üht weikeft, kirju kutsikakeft rüpes, silistas teda, waadas wahel suurema poisfi töö peale, ehk tõmmas kallift lillelõhna ninasfe. Päikene paistis heledaste, tuule õhk oli soe ja selge, ning juure rõõmuga nägin ma mesilasfi ühest õiest teise lenda- wat ja kuulfin weel kaua lindusfi puu ladwas laulwat.

11. Sureja löwi.

Löwi oli wanaks ja jõuetumaks jäänud; ta oli oma koopa juu ees maas ja oodas surma. Teisjed elajad, kellele ta hirmuks oli olnud, ei hakanud teda mitte taga leinama, waid neil oli hea meel, et nad temast lahti jaawad. Mõned neist taht- siwad nüüd temale oma wiha maitfeda anda. Kawal rebane tegi temale oma pilkawa kõnedega meelegaiget; hunt haugutas teda inetuma sõnadega; härg puskis teda oma sarwedega; mets- siga haawas teda oma kihwadega, ja wana eesfel tuli ka ja andis temale ühe hoobi oma kabhjaga. Üksnes hobune auusa meelega loom jäi seisma ja ei lausunud sõnagi; ta ei teinud löwile midagi, ehk küll feesama löwi mõne aja eest tema ema oli ära murdnud. „Kas ja ka ei taha löwile üht kõrwahoopi anda?“ küsis eesfel. Hobune aga kostis: „See oleks ülikõlwatu tegu, kui ma lähesfin kätte maksma waenlasele, kes mulle mitte enam kahju ei wõi teha“.

12. Äritatud munk.

Sultani parem-film (s. o. tema esimene teener) wisas kiwiga üht kerjajat (Muhameti usulist) munka, kes tema käest üht armuandi tuli paluma. Äritatud Allah (s. o. Jumala) teener ei lausunud sõnagi, wõttis aga kiwi maast üles ja pistis taskusse. „Warem ehk hiljem“, mõtles ta, „saab aeg ja kord kätte tulema, et ma selle uhke ja kale südamega inimesele selle- sama kiwiga wõin kätte tasuda.“

Mõni aeg pärast seda kuulis ta uulitsa peal suurt kisa ja kära. Sultani parem-film oli oma ifanda wiha alla langenud,

ja teda weeti nüüd kaameli seljas läbi linna, et rahvas teda wõiks naerda ja teutada. Nuttu pistis munk kae taskusse ja tõmmas kiwi wälja; aga wõit jäi tema parema tundmuse kätte, — ta wiis kiwi maha ja ütles: „Ma tunnen praegu, et kurja ei sünni ialgi kurjaga tasuda; sest on meie waenlane wägew, siis oleks see jõledus, on tema aga õnnetu, siis on see üks alatu ja kõlwatu tegu“.

13. Zeüs ja lammas.

Lambal oli wilets elu, sest et teised loomad temale sage-daste liiga tegiwad. Sellepärast läks ta Zeüse ette ja palus oma wiletsust wähenendada. Zeüs ütles armulikult:

„Ma näen küll, mu waga loomake, et ma luues sind ilma kaitsmise riistata olen jätnud. Nüüd walitse ise, kuidas ma seda puudust pean parandama! Kas ma pean sulle suhu hirmsad hambad ja jalgade otsa tugewad küüned lastma kas-wada?“ „Ei, ei,“ ütles lammas, „ma ei taha mitte kiskja elajate farnatseks saada.“

„Wõi kas pean sinu suu üla sisse kihwti panema?“ küsis Zeüs. „Oh Sumaluke!“ kostis lammas, „kihwtisid madusi wih-kab ju igauks.“

„Mis pean ma siis tegema? Ma tahan sulle sarwed pähä ja jõudu kullasse anda.“ „Ei ka mitte, heldene isa; ma wõiksin muidu poksi jaoks saada, nagu oinas“.

„Ja muidugi“, ütles Zeüs, „sa pead kahju teha wõima, kui teised sulle kahju tegemast ennast peawad hoidma.“ „Seda peaksin!“ ohkas lammas; „oh siis jäta mind, nagu olen! Sest kahju-tegemise wõim äratab, kardan ma, kahju-tegemise himu; parem on ülekohut kannatada kui ülekohut teha“.

Zeüs õnnistas waga looma, ja lammas ei kaebanud ialgi enam.

14. Tuul ja päike.

Tuul ja päike waidlestawad ükskord teineteisega, et kumb neist kangem oleks. Tuul ütles: „Mina ajan suuri laemu maailma mere peal edasi ja kusun tugewadki puud maast üles“. „Ja mina“, kostis päike, „muudan jõgede ja järwede kale jää-

kätte wedelaks weeks ja panen kõik taimed haljendama, õitsema ja wilja kandma". — „Eks katsume kord jõudu! Sealt tuleb praegu üks teekäija; katsume, kumb meist jõuab ta mantli seljast maha fiskuda!“ Nõnda ütles tuul ja hakas kangeste puhkuma ja huluma, nii et waelele teekäijale hirm peale tuli. Suured puud painusiwad maani oma latwadega ja mõned murduiswad ehk tuliswad juurtega maast üles. Teekäija tõmmas mantli koha ümber kindlamini kokku ning astus kindlal sammul edasi. Kui tuul nägi, et tema määramine asjata oli, jäi ta wagaks.

Nüüd tuli järg päikese kätte. Ta saatis omad heledad kiired maa peale; taewas ja maa läks lahkeks, õht oli soe. Teekäija meel oli rõõmus, et päike nii soojaste paistis; ta heitis oma mantli warsti seljast maha. Nüüd oli tuul wõidetud. Päike aga rõõmustas omaft wõidust ja ütles: „Kililine meel ja wali wiis ei mõju üalgi nõnda, kui heldus ja lahkus“.

15. Maley ning Malone.

Ühe mere jaare peal elas kaks karjast: Maley ning Malone. Neile oli wanemateft üks kari lambaid päranduseks jäänud. Sellest päranduseft ei tulnud neile õnnistust. Siiofta karjastiswad nad oma lambaid üheskoos. Aga nende wahel oli alati riid: kui teine karjaga paremat kätt tahtis minna, siis himustas teine pahemat kätt pöörda. Wiimaks jautasiwad nad karja kaheks, aga lõpeks jäi üks lammas üle. Ta riid selle lamba pärast rikkus nende unegi rahu. Malone ütles: „Tappame lammas ära ja raiume pooleks!“ Aga Maley kostis: „Lammas jäägu elama, et taft willa saaks!“ Maleyl oli sukke waja, ta tahtis lammasft pügama hakata. Malone arwas, et pügamise aeg ei ole weel käes. „Siis püan mina oma külje ära; pärast wõid sina teise külje pügada“. Malone jeda ei lubanud; Maley aga pügas.

Nüüd wiis tuul lamba kalju kuristikku. Sealt toodi ta teisel hommikul wälja, — oli furnud ja külm. „Maley, külm wöttis lamba ära, sest et tema teine külg oli paljaks põetud“. „Mitte“, kostis Maley, „waid tema langes kuristikku, sest et tal teine külg pügamata oli; kui lammas üleni oleks paljas olnud, siis tuul temasse nii hõlpsaste ei oleks kinni hakanud“.

Nad läkšiwqd kohtusje. „Woi, mis kena riiu=asi!“ ütlesiwad kohtunikud. Profšes kestis aastate kaupa, — kuni Malleyl ja Malonel enam lamba tallekest ega willa tätrakest ei olnud.

16. Loodus õpetuse andja.

Israeli poegade targa õpetaja Hilleli jüngrite seas oli üks noor mees, nimega Sabot; sellele oli iga töö meelepahanduseks, nõnda et ta ennast webelemise ja laiskuse kätte ära andis. Hillel aga oli mures noore mehe pärast ja mõttis nõuuks, teda parandada. Seks wiis ta teda linnast wälja Hinnomi orgu, mis Jerusalema lähedal. Seal oli seisaw wesi, kaetud mudase umbrohuga, täis uşa ja kõiksugu putukaid.

Kui nad orgu oliwad jõudnud, pani Hillel oma kapi maha ja ütles: „Siin wõime jalgu puhata“. Noormees aga pani seda imeks ja ütles: „Kuida, meister, — selle inetuma soo ääres? Eks sa tunne, mis kihwtine auur siit üles tõuseb?“ — „Sul on õigus, mu poeg“, kostis koolmeister, „see soo on laiskleja hinge sarnane. Kes tahaks tema lähedal wiibida?“

Peale selle wiis Hillel noore mehe tühja põllu peale, kus üksnes ohakad ja kibuwitsjad kaswasiwad, mis wilja ja kasulikud rohud ära lämmatasiwad. Seal toetas Hillel kapi najale ja ütles: „Waata, sel põllul on hea põhi, mis kõiksugu head wilja wõib kaswatada. Aga ta on harimata jäänud; sellepärast kannab ta nüüd üksnes offkalisi ohakaid ja kibuwitsu ja kihwt-taimi; seal all pesitawad maud ja sisalikud. Enne nägid sa laiskleja hinge, nüüd tunne tema elu!“ — Nüüd täitis häbi ja kahetsus Saboti südant, ja ta ütles: „Meister, miks wiid sa mind niisuguse koleda ja kurwa koha peale? Sellest poistab minu hinge ja elu pilt wälja — mulle karistuseks.“ — Hillel aga kostis ja ütles: „Sest et sa minu sõnu ei tahtnud uskuda, siis katsusin ma, kas ehk looduse heal wahest sinu südamesse tungib.“ — Sabot pigistas oma koolmeistri kätt ja ütles: „See ei ole asjata olnud; uus elu — sa pead seda näha saama — on minu sees alanud.“

Nõnda see ka sündis, Sabotist sai usin inimene. Nüüd wiis Hillel teda ühte ilusasse orgu, kus üks oja selge weega kena käärusid sünnitades õitsewa puude, lillerikka aasade ja

tiheda põõsaste wahel woolas. — „Siin näed,“ ütles hallpea rõõmsa noore mehe wastu, „oma uue, tööka elu pilti. Loodus, kes sind noomis, nüüd sind ka rõõmustagu.“

17. Pikne.

(Tõeste sündinud lugu).

Wanawanaema, wanaema, ema ja laps oliwad neljakesi elutuas. Nagu nende wanadus, nõnda oli ka nende tallitus ja kõne igaühel isefugune. Laps wiitis mängides aega; ema waadas ja walmistas oma pühapäewaseid riideid; wanaema istus woki taga ja kedras; wanawanaema oli nurgas aseme peal. Wäljas oli õhk kuum ja raske.

„Homme tuleb pühapäew,“ rääkis laps rõõmsal meelel, „siis ma lähen wainule mängima ja lillesid korjama.“ — „Homme tuleb pühapäew,“ ütles ema oma korda, „siis ma panen uued riided selga ja saan küla-inimestega kokku. Pühapäew on meile kõigile õnnistuseks, millal ka kurb süda saab rõõmu maitseada. Ka päikese paistegi on pühapäewal kaunim ja armsam.“ — „Homme tuleb pühapäew,“ pajatas wanaema omalt poolt, „minule küll mitte, sest mis mul muud teha, kui kodus tallitada ja seadelda. Elu, eks ta olegi alaline töö ja mure! Hea sellele, kes ifka oma kohust ustawalt täitis.“ — „Homme on pühapäew,“ lisas lõpeks ka wanawanaema jutule jätkuks, „oh et surm jõuaks ja mulle igawest pühapäewa tooks! Ei ma jaks enam mängida ega laulda, ei enam ehtida ega tööd toimetada. Tuba minu aeg möödas; mis mul enam ilmas olla!“

Nõnda nad juttu ajasiwad; wäljas müristamine läks kangemaks, walgud käisiwad taewast maha. Tuba löi heledaks, nagu lausa tules, — ei nad seda enam näinud: neli elu lõppis äkitselt; neile tuli igawene pühapäew.

18. Surma sõnumikud.

(Ennemuisine jutt).

Wanal ajal käinud üks Koljati wõi Kalewipoja wääriline kangelane suurt maanteed mööda. Seal tulnud talle weike, wõeras mehifene wastu ja hüüdnud: „Paigal! Mitte sammu

edasi!" „Mis?" hüüdnud kangelane, „sina weike loomake, keda ma sõrmede wahel wõin peenikefeks õeruda, tahad mind edasi minemast keelda? Kes sa õieti oled, et sa minuga nõnda julged rääkida?" „Mina olen surm," kostnud teine, „minule ei jõua keegi wastu panna, ja ka sina pead minu sõna kuulma." Kangelane aga ei tahtnud surma sõna kuulda ja hakas surmaga maadlema. Wiimaks sai kangelane wõitu; ta põrutas surmale rusikaga nii tugewaste pähä, et surm uimajelt tee ääre maha langes.

Tõki aja pärast tuli üks noor inimene jeda teed; ta oli terve ja rõõmus ja laulis käies lahkeid laule. Kui ta poolminestand mehikest tee ääres maas filmas, läks ta senna, tõstis mehikese jalgade peale, andis talle oma pudelist karastawat jooki südame kinnituseks ja oodas, kuni teine toibus. „Kas sa tead ka," hakas wõeras siis rääkima, „kellele sa praegu head tegid?" „Ei tea," kostis noor mees, „ma ei tunne sind mitte, aga ma arwan, aidata sünnib igauht, kellele abi tarwis on, olgu kes tahes." „See on õige ja iga inimese kohus," kostis teine, „aga nüüd kuule, kes ma olen, ometi ära kohku mitte! Mina ei ole keegi muu kui surm ise. Mina ei heida armu kellegi peale, kes mulle wastu tuleb, ja ei wõi ka sinuga mitte teisiti teha. Siiski, et sa mind mitte tänamiataks ei wõiks nimetada, tahan ma sulle sõnumid saata, enne kui sulle järele tulen!"

Nüüd elas inimene rõõmsaste ja julgeste edasi — päewast päewa ja aastast aastasse. Uga noorus ja terwis ei pidanud kaua wastu, haigusjed hakasiwad kätima ja walud. „Ega ma ei sure," mõtles inimene haiguse ajal, „küllap surm sõnumid saadab, enne kui ta tuleb." Kiipea kui haigus möõdas oli, hakas inimene weel enam kui enne priiskama ja prassima; ta ei mõtelnudki enam haiguse ega surma peale.

Õhtijelt koputab ühel päewal keegi talle õla peale; ta kää-nab ümber, ja — surm seisab tema ees ja ütleb: „Läki! Sinu tund on tulnud." „Kuida?" kostab inimene tarretand südamega, „kas see on sinu sõnapidamine? Kas sa ei lubanud mulle sõnumid saata, enne kui tuled? Tänini ei ole ma weel ühtegi sõnumikku näinud." „So-oh," ütles surm, „kus su filmad siis oliwad? Kas sa tõeste nii meeletu olid, et sa minu sõnumikka tähelegi ei pannud? Eks ma ei saanud neid sulle

ikka üht teise järele? Kas ei tulnud peawalu, hamba-walu, palaw-tõbi, jooksja? Kas su kõrwa-kuulmine ja silma-nägemine ei jäänud tõntsiks? Ja pealegi, kas ei tulnud iga õhtu minu kaksikwend uni sinule mind meele tuletama?" — Inimene sai nüüd küll aru, et ta surma sõnumikka ei olnud tähele pannud. Sõna lausumata andis ta surmale kätt, ja nad läksiwad.

19. Loomine.

(Kahwa suust üles kirjutanud Faehlmann).

Wana-Isa elas kõrges taewas; tema katukse all säras kaunis päikene. Kalewid oli ta loonud, et nende nõuu ja kangust tarwitada. Kõige wanem neist oli Wanemuine. Ta oli teda wanaks loonud, halli juuste ja habemega, ning oli temale wanaduse tarkuse annud; aga süda oli tal noor, ja tema pärast olj luulemise ja laulmise wõim. Wana-Isa kuulis tema tarka nõuu, ja kui mured tema tarka otsaest kortsutatiwad, mängis Wanemuine tema ees oma kaunist kannelt ja laulis oma armsaid laule. — Deine oli Ilmarine, kõige parema mehe-ea sees ja mehise tugewusega, tarkus paistis tal otsaest pealt ja sügawad mõtted silmist. Tema pärast oli kunstide wõim antud. — Kolmas oli Lämmeküne, erk noormees, täis naljatuju, ikka rõõmus ja üleannetuste peale walmis. Teised, nagu Wibuane, wägew wibukütt, on vähem tähtsad. Kõit pidasiwad üksteist wennaks ja Wana-Isa nimetas neid oma lasteks. Nende elukoht oli Kaljuwe ehk Kaljuwald.

Seal astus Wana-Isa Kalewide ette ja ütles: „Mina olen omas tarkuses nõuiks wõtnud, maailma luua.“ Smeks pannes waadasiwad Kalewid tema otša ja ütlesiwad: „Mis sina omas tarkuses oled nõuiks wõtnud, ei wõi paha olla.“ Ja kui nad magasiwad, lõi ta maailma, ja kui nad üles tõusiwad, õerusiwad nad filmi ja jäiwad imestades seda tööd tunnistama. Aga Wana-isa oli loomise tööst wäsinud ja heitis puhkama. Siis wõttis Ilmarine tüki oma kõige paremat terast, tagus selle üheks kummiks, lautas teda telgiks üle maa ja finitas senna külge särawad tähed ja hõbedase kuu; Wana-Isa eeskõjast wõttis tema walguse-andja ning pani ta imelikul wiisil telgi külge käima, nii et ta ise üles tõuseb ja looja läheb.

Röömütujul wöttis Wanemuine kandle, hakas röömulugu laulma ja hüppas maa peale, ja laululinnud käisiwad tema kannul, ja kus tema hüppaw jalg maa külge puutus, seal figinesiwad lilled asemele, ja kus tema kiwi otsas istudes laulis, kaswasiwad puud maast üles ning laululinnud lendasiwad puude oksade peale ja laulsiwad tema seltsis. Pämmeküine pillerkaaritas mööda metsasi ja mägesi ümber, ja Wihuane katsus oma wibu osawust. Wana Iša ärgas selle tümina peale üles ja pani imeks, kuidas maailm hoopis teiseks oli muutnud, kui ta temast loodud. Sa ta ütles Kalewitale: „Nii on õige, lapsed! Mina olen maailma tooreks tombuks loonud, teie asi on, teda iluga ehitada.“

Warfi saan mina maailma täitma kõiksugu loomadega ja saan siis inimesed looma, kes selle maailma üle walitsegu. Inimese tahan ma aga nõrga luua, et ta omast wägewusest ei wõiks kiidelda, ning teie peate inimestega sõbrustama ja nendega seltsima, et üks sugu tõuseks, kes ennast mitte nii kergeste õelusele ära ei anna. Selust ei taha ma mitte ära kautada, tema on headuse mõõt ning kihutaja“.

Wanemuine läkitab weel nüüdki omad saadikud maa peale, et inimesed laulu mitte ära ei unustaks, aga Gestiaste süda on lahkest lanluwiisidest röömu tundma liig rõhutud; ometi aga usuwad nad seda tötust, et Wanemuine saab ise üksford tagasti tulema, kui õnne film jälle Gesti nurmedel wiibib.

20. Koit ja Amarik.

(Gesti jutt. Faehlmann.)

Kas sa lampi Wana-Iša eeskojas tunned? Praegu on ta looja läinud, ja seal, kuhu ta ära kustus, hiilgab weel paistus taewas. Suba läheb walge-kuma idasje, kust ta warfi jälle täie iluga maailma saab teretama. Kas sa tunned seda kätt, kes päikese wastu wõtab ja hingama saadab, kui tema oma käigi on lõpetanud? Kas sa seda kätt tunned, kes ära kustunud päikese jälle põlema süütab ja teda taewa külge uueste kaima paneb?

Wana-Išal oli kaks truu-teenijat — nende sugust, kellele igawene noorus oli kingitud; ja kui lamp esimesel õhtul oma käigi oli lõpetanud, ütles Wana-Iša Amarikule: „Sinu hoolde,

mu tütreke, annan ma looja-mineja päikese; kustuta tema ära ja mata tuli linni, et kahju ei sünni!" — Ja kui teisel hommikul päike jälle uut kätti pidi alustama, ütles Wana-Isa Koidule: „Sinu töö, mu pojuke, olgu lampi põlema süüdata ja uue kätigile valmistada“.

Druiste täitsiwad mõlemad oma kohust, ja ühelgi päewal ei puudunud lamp taewa küljes. Ja kui tema talwe taewa äärt mööda käib, kustub ta õhtu waremalt ära ja läheb hommiku hiljemalt teele. Ja kui tema kewade lillefid ja laulu äratab ja juwe oma kuumaga wilja valmistab, siis on temal lühike puhkuse aeg, ja Amarik annab teda kustuwalt kobe Koidu kätte, kes teda wiibimata jälle uue elule põlema paneb.

See kaunis aeg oli kätte tulnud, millal lilled õitsewad ja lehkawad; ja inimesed ja linnud täitsiwad oma röömulauludega Amarine telgi alust ruumi. Siis waadasiwad mõlemad teineteisele sügawaste silmi, ja kui kustuja päike Amariku käest Koidu kätte läks, pigistati wastastikku käsi ja mõlemate huuled puutusiwad kokku.

Aga üks film, kes iialgi ei uinu, oli näinud, mis waiksel keskööl oli sündinud, ja teisel päewal kutsus Wana-Isa mõlemad enese ette ja ütles: „Mina olen teie teenistusega rahul ja soowin, et teie õieti õnnelikuks saaksite. Siis olge nüüd teineteise pärast ja tallitage edaspidi oma ametit kui mees ja naene!“ Seal wastasiwad mõlemad kui ühest suust: „Wana-Isa, lasse meid igaweste mürsjaks ja peigmeheks jääda! Sest mürsja ning peigmehe põlwes, kus armastus ikka noor ja uus on, oleme meie kõige õnnelikumad“.

Ja Wana-Isa täitis nende palwet ja õnnistas nende nõuu. Üksainus kord aastas, nelja nädala peale, saawad mõlemad kesköö ajal kokku. Ja kui Amarik kustuja päikese armukese kätte annab, punetab ta ära, ja see paistus on taewa peal kui roospuna näha, kuni Koit lambi jälle põlema paneb ja hele paistus taewas uueste ülestõusja päikese tulekut kuulutab.

Seks ajaks ehitab aga Wana-Isa weel ikka nurmed ning aasad kõige kaunima lilledega, ja kui Amarik siis mõnikord liig kaua Koidu rinnal wjibib, hakkawad ööpikud teda pilgates hüüdma: „Laisk tüdruk, laisk tüdruk, öö pikk!“

K o l m a s j a m m.

Kirjad.

Tähendus. Kirjade kirjutamine on iseäranis noorematele koolilastele parajaks tööks, sest et nemad ilma umbusalduseta wälja ütlevad (kirja panewad), mis meel mõtleb. Ja niisugune peabki kirja kõne olema. Sellepärast ei sünni lastele mitte walmis kirja proowisi anda; neist ei tuleks mingisugust head. „Kui hing räägib, oh, ega siis enam hing ei räägi!“ (Schiller). — Ka arwame meie, et „sehwti“ kirju, s. o. kontrahtide, kwiitungide, rehknuitide, ajalehtede kuulutuste, pulma ja ristisele kutsjete kirjutamist w. mitte koolis ei sünni õpetada. Mitte kätte õpetada kõiki seda, mis elu sees tarwis tuleb, ei ole kooli kohus, waid lapsi selle peale ette walmistada. Sellepärast: kool täitku oma kohust, siis — ja üksnes siis — wõib ta elukohuste täitmist mureta elu enese hooleks jätta.

Meie paneme siia mõned ülesanded kirja ning anname koolimeistri hooleks, lastele õigel ajal ja parajal kohal sündsat seletust anda kirja wälispidise wormi, peal- ja all-kirja, adressi, postmarkide w. kohta.

1. Kiri, millega koolilaps teise käest kooli wahajal üht raamatut laenuks palub.

Iga laps walitsegu ise, mis raamatut talle tarwis on, mis teda sunnib, kirja-teel seda paluma w. Kõige parem on, kui igauks tõeste ette tulnud korda siin kirja paneb.

Selle kirja peale lastagu ka wastus kirjutada, mille siju: Kirjasaatjal ei ole wõimalik seda palwet täita, sest w. Ehk: Ta täidab seda hea meelega.

Muidugi peaks laenuks-wõtja raamatut tagasi saates ka ühe kirja (tänu) kaasa saatma.

2. Kiri wanematele.

Selle sees seletagu koolilaps neile, mis koolis ühe päewa jooksul kõik ette tuleb: misugused koolitunnid, misga tundide wahaeag mööda saadetakse w.

3. Kiri sõbrale, kes ka senna kooli tahab tulla, kus kirjasaatja on.

Selles kirjas tuleb seletust teha koolist üleüldse: vastuwõtmise tingimistest, raamatutest ja muist asjust, mis igal koolilapsel peab olema, kooli-elust j. c.

4. Kiri wanematele, (wennale, õele, sõbrale) — ära peetud kooli katsumiseft.

5. Kiri tutlawale, mille sees selle soowimise peale mõni laste mäng ära seletatakse.

6. Kiri sõbrale sellest, kuidas kirjasaatja mööda läinud Jõulu-pühad on ära elanud.

7. Kiri sõbrale.

Sisu: Mis iseäralikku rõõmu kirjasaatja hiljuti on maitse-
senud. — Olgu et ta kuski on wõersil olnud, wõi et kodus mõni pidu peeti, wõi et ta wõeramaa loome ehk muud selle-
sarnast on näha saanud.

8. Kiri kaugelt koju.

(Slegi mõista, et niisugust kirja üksnes need jalkawad
walmistada, kes ise kord kuski on reisinud.)

9. Kiri wennale, kes kangel maal on.

Sisu (umbes):

- 1) Laikumise tunni meeletuletamine.
- 2) Kodune muretsimine sellepärast, et teada ei ole, kuidas wenna käsi käib.
- 3) Teada-andmine koduseft elust, ette tulnud muutmistest, ter-
wisest, haigustest, töödest j. c.
- 4) Soowimised, et wend warsti kirja saadaiks, et ta käsi
hästi käiks j. c.

10. Mis ja kuidas sünnib lugeda.
(Wastus sõbra sellepoolise küsimise peale).

- Sisu: 1) Mitte iga raamatut; nimelt mitte niisuguseid, millel imelikud pealkirjad on. Waid niisuguste meeste kirjutatud raamatuid, kes juba kui tublid kirjamehed üleüldse tuttawad on; (näitused).
- 2) Mitte, et imelikka (hirmsaid) tüfka kena lugeda; waid, et lugeja lugedes midagi wõiks õppida. Sellepärast sünnib (häid raamatuid) aegamööda ja järele mõteldes lugeda; iseäranis ilusaid ja õpeliikka kohte sünnib tähele pannes ja mitmel korral lugeda. Mõned üfsikud tuumakad mõtted ja tähtsad sõnad kirjutagu lugeja enesele üles, et nad kindlaste kätte jääsiwad x.

Meljas samm.

Luuletuste ümberseletamine.

Tähendus. Wiimaks on luuletuste (nimelt jutustawa luuletuste) ümbermuutmise jutuks (seletuseks) mõnus harjutus, mis päris pealkirjutamisele tubliste ette valmistab. Sellest ei tuleks aga suurt midagi wälja, kui lapsi lühidelt kästakse üht luuletust „oma sõnadega“ ära jutustada ehk üles kirjutada, lapsed ei peafeks luuletuse sõnadest ometi mitte lahti. Neist peab aga koolmeister lapsi täieste lahti tegema, s. o. ta peab peale selle, kui luuletus on ette loetud, luuletuse siisu kohta jändsaid küsimisi lastele ette panema. Küsida sünnib: kellest (mis sugustest inimestest, loomadest x.) käsilolewas luuletuses jutustatakse; mis sellest ehk teisest on seletatud; mis pärast, mis tarwis x.; mis suguseid tüfka peaaasjadeks tuleb pidada x. Niisuguste küsimiste ja kostmistega läbi astub asi ise laste silma ette, nii et luuletuse sõnad meelest üsna maha jääwad. Pealegi woiwad lapsed niisugusel läbi seletamise põhjal koolmeistri juhatusel hõlpsaste jntustuse järge nii ehk teistii muuta, juttu lühendada, s. o. üksnes peaaasju lühidelt üles tähendada, ehk ka laiendada, s. o. üfsikuid tüfka enam wälja seletada, — ehk wiimaks mõnest teisest asjast (inimesest, loomast x.) antud jutu sarnatse seletuse teha. — Kooliõppijatele, kes juba kõrgema järje peal on, sünnib, nagu isegi mõista, pikemaid lugusi üna kõige

ettevalmistamisetä ümber seletada anda, näituseks Kalewipoja laule. Kuid ülesanne määratagu ära: kas üksnes pea-asjad lühidelt on kirja panna, wõi kas terve lugu täieste ümber jutustada r.

Neile tähendustele lisame mõned näitused juure.

1. Jänese õhkamine.

(E. R. Jakobson, Kooli lug. raam. I., nr. 10.)

a) Pea-asjad.

1. Misjugused on jänese elupäewad — tema enese ütlemise järele?
2. Jutusta lühidelt, kuidas wiisi jänäs kinni püüti!
3. Mis tehti temaga peale selle?

Jänäs ütleb, et tema elupäewad raske (wilets) on, sest et teda taga aetakse. — Jääger oli jänäst metsas silmanud, ta saatis koerad (hurdad) temale järele; need wõtsiwad wiimaks jänese kinni ja wiisiwad jäägri juure. — Peale selle wiidi jänäs mõisa ja anti koka kätte, kes ta ära nülgis ja praewardasse küpsema pani.

b) Täieline ümberjutustamine (mõne muudatusega).

1. Seleta, mis jänäs omast elust tunnistab!
2. Jutusta, kuidas wiisi jääger hurtadega temale tüli tegi!
3. Kuidas wiisi wabandas jänäs ennast?
4. Mis sündis aga jänäsega pikemalt?

Jänäs ütleb: „Minul on wäga wilets elu, sest ma pean oma waenlaste eest alati hirmul olema. Täna oli jääger koeratega metsas; ta juhtus mind nägema ja saatis sedamaid omad jahikoerad mulle järele. Ma katsusin küll weel ära põgeneda, aga koerad oliwad wiledamad; nad teadsiwad, et minu pea ja jalad neile palgaks antakse, ja wõtsiwad mind kinni ja wiisiwad jäägri juure. Ma hakasin teda paluma ja ütlesin: „Ole hea mees ja lasse mind lahti! Ma ei ole ju kellegile kurja teinud, waid ennemine head; orase latwu kärpistin, et oras paremini kaswaks, ja haawa offi närides püüdsin metsa puhastada.“ — Jääger aga ei hoolinud jänäse palumiseft midagi, waid poos ta sadulasse ja wiis mõisa. Seal anti surmatud loom koka

kätte. Koff nülgis jänese ära ja pani küpsema. Wiimaks wiidi jänese praad lauale.

d) Ümber muudetud ja laiendatud seletus.

1. Seleta, kuidas teised loomad jänesele hirmu ja häda teewad!

(Rebane, hunt, ilves, koer, kassid, kullid j.c.)

2. Seleta, mispärast ja millwiisil inimene jänest taga küsabl

(Püüsimees jahikoeraga — wiib müüa; suured jahid — liha, naha, röömu pärast j.c.)

e) Lase rebane, (hobune, lammas j.c.) oma elulugu jutustada! (Simesest mäletamisest kuni wana päewadeni).

2. K a d a k.

a) (Küsimised — lehek. 20).

b) (Ragu eelminejas näituses).

3. Karjapoiss.

(E. R. Jakobson, Kooli lug. r. I., nr. 33.)

Seleta, mis tükkide poolest on karjapoiss selle luuletuse järele küniga farnane!

4. Kalewipoja lapsesõli.

(Kalewip. II., 622—754.)

1. Kui palju aega Kalewipoeg a) ällis, mähkmetes oli, b) roomas, d) imes?

2. Kuidas püüdis ema poisikese karjumist waigistada?

3. Mis asjad edendasiwad poisi kaswamist?

4. Mis läbi püüdis noor Kalewipoeg oma jõudu ja teha-kangust kosutada — (esiteks kuni kuendaks)?

5. Kalewipojad jahi peal.

(Kalewip. III., 42—166.)

6. Tutusta lühidelt, aga selgeste ja täieste:

Kalewipoeg VIII. lugu!

E i s a.

Kuna meie kihelkonna koolides 20. enamaste ka kahte võerast keelt (Wene- ja Saksa-keelt) õpetatakse, siis tahame siin lühidelt tähendada, kuidawiisi nende keelte õppimine õppija emakeelele kas tulu võib tuua ehk riket teha.

Tõlkumine võib kahesugune olla: 1) tõlkumine sõna-sõnalt, 2) mõtte tõlkumine. Sõna-sõnalt tõlkuda ei ole õppijal raske; kui tal sõnad teada on, siis ei ole muud teha, kui tõlgutavas tükis iga sõna asemele teise keele sõna panna. Sellepärast leiame Saksa- ja Wenekeele õppimise raamatutes tõlkumise tarwis esialgu ikka üksnes lühikest ütlust, mida hõlbus on sõna-sõnalt teise keelde ümber ütelda. See on muidu küll õige ja hea, kuid üks halb on sel ajal siiski küljes: koolilastele saab sõna-sõnalt tõlkumise amet nii kindlaste kätte, et nad viimaks arwavad, et ainult niisugune tõlkumine, kus iga võera-keele sõnale emakeele sõna wastu pannakse, ongi õige tõlkumine. Nii tõlkus üks kooliõppija, kellel Saksa-keel kaunis „selge“, Saksa-keele ütlust: der Rest der Milch wird zu Käse gemacht — sõna-sõnalt nõnda: piima ülejääduks saab keesiks tehtud. Päris Gesti-keeli tuleks aga ütelda: ülejäänud piim tehakse juustuks. Esimene tõlge on Gesti-keele rike, sest „piima ülejääduks“ on üks arusaamata asi, ja saab-sõna pruutimine selkombel on küll Saksa-keele iseloomu järele, aga Gesti-keele ise loomu wastu.

Tõlkumise suurem tulu on wähest just see, et tõlkuja mõtet õpib sõnadega terawaste ära tähendama. See tulu jääb aga tulemata, kui tõlkuja mõtte wäljaurimise asemel sõnade külge kinni jääb. Näituseks: Bis zur allgemeinen Verbreitung des Feuergewehrs war der Elephant für das südliche Asien ein überaus wichtiges Thier, welches zu Hunderten, ja zu Tausenden den Kriegsheeren folgte und oft die Schlachten der Völker entschied. Tõlkujal oli teada, et otscheiden on otsust andma, ja ta tõlkus eesfeisüwa ütluse wiimast jagu nõnda: — ja sagedaste rahwaste lahingite üle otsust andis, — ja kui sellega rahul ei olnud, siis: — lahingitele otja peale tegi. Mõte on aga wähest see: — ja sagedaste rahwaste lahingites aidas wõitu kätte saada; ehk: — wõidu kätte saamist wõimalikuks, kindlaks tegi.

Nende arutustega tahtsime näidata, et ka tõlkumine võerast keelest õppija emakeele harimise teenistusesse võib astuda, nii et õppija terawaste õpib mõtlema ja puhast, sula Gesti-keelt tarwitama.

Viies peatükk.

Peaõpetuse kirjutamine.

A. Õpetuse määr.

Peaõpetuse kirjutamine on õpetuse viimne (kõige kõrgem) aste. Siin peavad kooliõppijad õppima ja harjuma, ühe ülesande seletuseks ise oma waimu tagawarast, s. o. tundmisest ja teadmistest mõtteid üles leidma, neid arendama ja sõnastama; nad peavad õppima ja harjuma, mõtte seaduste järele mõtlema ja keele seaduste järele mõtteid awaldama (kirja panema). Muudugi ei jõua noored kooliõppijad laialisest ja täielisest mõtte ja keele seaduste arutusest ja seletusest mitte jagu saada; aga paraja juhatus ja harjutuse waral sündsä ülesannete najal peavad nad ometigi nende seaduste ABD-ga aegamööda tuttawaks saama.

B. Õpetuse ise.

Õpetuse ülesanded olgu õppijate jõu kohased; juhatus olgu niisugune, et õppijad täielise ja puudulise, selge ja segase mõtte ja ütluse wahel õpitavad wahet tegema. Sündsad on seletada anda mõned loodusasjad, (mõned taimed, elajad x.) ja mõned looduswägede sünnitused, (müristamine, kaste, aasta-ajad x.); niisama ka tuumakad mõtted, (wanasõnad, tähtsate meeste tähtsad ütlused x.). Neid arutagu peaõpetajad mõtete seaduste põhjal ja seletagu keele seaduste juhil.

Kooliõppijad walmistagu igas nädalas üks peaõpetuse kirjuti. Et neil seetarwis terve nädal aega oleks, jeks olgu igaühel üks peaõpetuse kirjuti raamatut: peaõpetuse kirjuti tunnil (ükskord nädalas) anna wad nad siis ikka ühed raamatud walmis tööga käest ja saawad teised tagasi. Wigu ärgu parandagu koolimeister mitte, waid ta tähendagu nad wärwilise tindiga ära — jellkombel nagu allpool juhatame. Esimene töö igas peaõpetuse kirjuti tunnis olgu wigade parandamine; igaüks parandab ise omad wead; kuisimise peale seletab koolimeister igaühele neid wigu, millest parandaja ise diete aru ei saa. Selle töö peale kuulub peaõpetuse kirjuti

tunni ajast wahest umbes kolmas jagu. Peale selle wõetakse uus ülesanne käsile seletada.

Et peastkirja õpetus õiget wilja kannaks, seetawis peab koolmeister laste tödest õiget lugu pidama: ta peab hoolega ja terawaste iga töö sees kõik wead ära märkima ja peab ühtlasi lehe ääre peale üles tähendama, mis wiga ühes ehk teises paigas on. Siis saab varandamine pärast tulus olema ja laduaste korda minema.

Kõik peastkirjades ettetulewad wead wõime kahte seltsi jautada ja kumbtit seltsi wead jällegi üksikult lähemalt ära tähendada:

a. Kirjutuse ja wahemärkide wead.

- 1) ~~~~~ Käefiri halb ehk ära määritud.
- 2) + Sõna ei ole õigeste kirjutatud.
- 3) U Peab üks sõna olema.
- 4) | Ei pea üks sõna olema.
- 5) |= Olgu poolitaja märgi läbi ühendatud (lahutatud).
- 6)) Wahemärk puudub, ehk on wõeras, ehk üleliia.

b. Keele- ja mõtte-seaduste wastalised tübid.

- 1) — Sõna wõeriti muudetud, ehk kõrwalise keele-murde wärki pruugitud.
- 2) 1 2 Sõnade järg on halb.
- 3) } Ütlus wõeriti loodud — jafine.
- 4) ✓ Sõna ehk jagu seletust puudub.
- 5) — ehk [Sõnakulu liig suur.
- 6) ? Arusaamata sõna (ütlus).
- 7) ! Sõna (ütlus) ei ole täieste mõtte-kohane.
- 8) ?! Asi wõeriti seletatud.
- 9) ?? Mõte ei ole ise-enehes kokku-sündinud.

Prooviks, kuidas koolmeistril neid märka tuleb pruunkida, leidku siin aset mõned wigased kohad kooliõppijate peastkirjadest, mis raamatu kirjutajal just praegu käes oliwad läbi waadata.

(Surma sõnumikud).

Wanal ajal läks üks kangelane teed mööda metsa poole. Kui ta filmad üles tõstis, näeb weikese mehe wastu tulewat, ja kui ta tema ligi oli saanud, siis ütles weike mees kangelase wastu: „Säe seisma, mitte üks samm enam edasi.”

(Esimene peaütlus peab wormi poolest niisama täieline olema, nagu teine: siis näeb tema r. — olewikk ja minewikk ei ole siin tarwis wähetada; olgu: nägi r. — Ütluse alus (subjekt) on wiimse ütluses uus, — seepärast peab sellega uus ütlus algama, kus juures teine kaasütlus peab maha jääma: ... mehe wastu tulewat. See ütles r. — Punktis asemel peab õhkamise märk olema *).

Kui ta ühte suurte metsa jõudnud oli, kust tee läbi läks, astus korraga üks wõeras wana meheke metsast wälja tee peale ja hüüdis kangelasele: „Säe seisma, ära mine enam üks samm edasi!”

(Peab olema: oli jõudnud; — hüüdis kangelase wastu r. — See käst on kõhnaks jäänud, sest et sõnu liig palju: „ära mine enam” — jäägu maha!)

Mind (s. o. kangelast) ei wõi keegi keelda, siis weel wähem fina.

(„Ei keegi” ja „fina” ei lasse ennast mitte wastastikku seadida, sest „fina” läheb „ei keegi” liiki ehk walda. Wastastikku seadimine wõiks siin nõnda olla: mind ei wõi teised minu sugusedki keelda, siis r., — ehk põhjendamise kombel: mind ei wõi keegi keelda, sedamööda ka fina mitte).

Wõeras wastas: „Mina olen surm ja keegi ei wõi minu wastu seissta.”

(„Ja” on kõrwu-seadija ehk otsa-jätkaja sidesõna; need mõlemad ütlused peawad aga ilma sidesõnata teineteise kõrwal seisma; esimest ütlust tuleb teise põhjendajaks pidada).

*) Umbes nõnda — kui klambrite wahel — peaks koolmeister suusõnaga wigu seletama, siis kui lapsed ise neid parandawad.

! U — ! | Mina olen surm, sest iga üks kes minu wastu
— | juhtub peab surema.

(Parandada tuleb nõnda: Sgaüks, kes minule wastu juhtub, peab surema, sest mina olen surm).

+ | Kangelane ei pannud sellest juttust suuremat tähelegi
! + | ning ütles: „Keegi ei ole minu wastu tappelda
+ | jõudnud, ka findgi tahan ma oma sõrmede wahel
— | puruks pigistada.“

(Tuleb parandada: jutust; — waid; — tapelda; — findki).

— — | Nüüd läksid nad wõitlema ja wõitlesid kuni ic.

(Olgu: läksiwad; — wõitlesiwad).

+ ! | Naad hakasiwad kallema ic.

(Olgu: nad; — „kallema“ on liig labane sõna, mida kirja-
keeles ei sünni pruukida).

— | Ja nende sonadega karas ta wägimehe kallale ning
— | taht teda maha muljuda.

— + | Wiimaks sai kangelane surma ometi nenda lütija,
| et ta ühe kiwi juure mahalanges.

(Olgu: sõnadega; — tahtis; — nõnda; — maha langes,
— sest tegusõnad peawad teistest sõnadest lahus olema).

V + | Kui ta nüüd seda meest seal kiwi ääres maas nägi,
+ | halastas ta peale ja andis talle oma lähkrift kosu-
— | tawat jooki juua.

(Seisku: halastas ta tema peale; — talle).

} | Oli ta juba natuke toibunud ja oma jalgade peal
— | seisis, küsis tema ic.

(See ütlus on fagine, ta on wõeritti lühendatud; wormi järele
maksjab „oli ta“ mõlemate ütluste kohta, mõtte ehk sisu
järele aga üksnes esimese kohta. Olgu: kui ta juba —
ja oma jalgade ic.)

Mina olen surm ja murrar kõik maha, mis ette | ?!
juhtub r. . . ja ei taha siin nüüd ka mitte | —
 elusse jätta.

(Sedamööda peaks ta ka puud, fiivid, mäed r. maha murdma!
 See ei ole asjalikult õige, — waid: kõik inimesed, wõid:
 elawad loomad, kes ette juhtuvad. Nüüd — s. o. see-
 ferd — jättis ta ju inimese elusse).

Ühtegi ei ole ma mööda lasknud, kes mulle on wastu |
 tulnud, ei ka siin, waid selle heatöö eest tahan ma | ! ? ? ?
 sulle seda head teha, et ma enne r.

(Peaks olema: ei lase ka siin mööda, — aga see oleks veel
 asjalikult wõeriti, sest surm laskis r. Tuleks parandada:
 ei jätta ka siin mitte igaweste elama.

„Waid“ seab siin eelmineja mõttega wastastikku seda,
 mis ütles selle sama mõtte lähem ärapiiramine on;
 „waid“ asemel olgu: siiski).

Siis annan sulle veel aega ja luban sulle, enne | —
järe tulemist sõnumid saata r. . . el teaksid enne | ? = ? —
 ette valmistada.

(Komma on ülesliia; — kas „järele“? — „et“? r.)

Nõnda wiisi elades läks mitu aastat mööda, enne kui | — !
 surm teistkorda tagasi tuli ja talle öla peale koputas
 ning ütles: „Tule ära!“

(Olgu: nõnda elades, ehk: sedawiisi elades r. — Surma
 tagastulek on pea=asi; see on aga siin kõrwaliseks asjaks
 saanud seeläbi, et see kaasütlustega on jutustatud. Olgu:
 — mitu aastat mööda. Wiimaks, ehk äkitselt tuli surm r.)

Ühel päewal puutus keegi tema öla külge ja see oli | +
 surm. Surm hüüdis: „Tule minuga kaasa, sest minu | !
 tund on juba tulnud, et sa minuga kaasa pead tulema!“

(Olgu: puutus; — sõna „surm“ on kaks korda järgimööda
 juhtunud, see teeb seletuse ilutumaks; — niisama lähes seletus
 igawaks, kui sõnu ümber korrutatakse, sellepärast jäägu
 wiimne kaasütlus maha!)

U Need oliwad kõik minu eel käijad. Need oliwad mitmesugused haigused, nagu: palawik, pea
U | = ?! ümber käimine, tiifidus ja iga õõsene pime.

(Olgu: eelkäijad; — ümberkäimine; — iga-õõsene; — aga mitte iga-õõsene pimedus, vaid uni, s. o. et inimene magades nagu jurnud on, pidi talle surma meele tuletajaks olema).

! Inimene sai nüüd küll aru, et ta tähelepanemata oli olnud, ja pidi nüüd surma sõna kuulma; nõnda lahkus tema siit ilmafiit ilma järele mõtlemata ära.

(Semikooloni asemel olgu punkt, sest wiimne ütlus on terve jutu lõpp ja peab sellepärast teistest ütlustest täieste lahkus olema; — „järele mõtlemata“ asemel on mõttekohasem: ettevalmistamata).

I. Üleüldine ettevalmistamine.

Raske, kõige raskem on päris peast kirja valmistada, s. o. ühe ülesande seletamiseks kohaseid mõtteid leida, arendada ja sõnastada. Ka ei olegi võimalik, peastkirja valmistamise osavust üksnes peastkirja tundides või ka peastkirja õpetuse raamatutest kätte õppida ja õpetada, nagu wahest rehkendust, piibli-lugu 2c.

Kes ühe asja olu ja loomu oskab mõnufaste ära seletada, kes üleüldseid tõsõnu tähtsate elu-olekute kohta mõistab tähendada, kelle mõtted selged ja kelle kõne haritud kirja-keele wääriline: sellest wõime julgeste arwata, et ta haritud waimuga inimene on. Sa selle määra poole sõnawad peastkirja harjutused. Peastkirja valmistamise osawus on sedamööda terve waimu-hariduse õis.

Sellepärast peab kõik kooliõpetus niisugune olema, et ta lapse waimu harib ja seega tema peastkirjutamise osawust

kaswatab. Mlati ja igas tükis õppigu ja harjugu koolilapsed selgeste mõtlema ja õigeste rääkima, olgu mis õpetus iial tahes. Õppides kogub õppija tundmist, s. o. sisu peastkirja tarwis; sellest otjust andes (kostas) harjub ta oma teadmist ja tundmist kujutama ja awaldama. Seetarwis peab koolmeister õpetama, s. o. seletama ja küsima tõeste meister olema; õpetuse-andmine on siin õpetus ja eeskuju ühtlasi. Õpetaja mõtelgu koolitunnis ikka selle peale: kuidas oleksiwad minu sõnad ja õppijate kostused lugeda, kui nad kõik järjest trükitud kirjaks muutuksiwad?

Siin ei ole muidugi mitte paras koht, neist asjest lähemat seletust teha. Kuidas kirjutamise õpetus lugemise õpetusega ja ka teiste õpetustega sammus peab käima, seda oleme eespool mitmes paigas katsunud näidata. Nimetada tuleb siin weel, et peale kõige muu kooliõpetnse nimelt ja iseäranis siia maale seletatud kirjutamise õpetus ja harjutused peastkirjale üleüldiseks ettevalmistamiseks peawad olema. Niisama on ettevalmistamiseks kõik, mis peastkirja kirjutaja peale kooliõpetuse ise oma elu sees filmaga on näinud, kõrwaga kuulnud ja meelega märganud.

II. Mõtete otsimine.

Mis seltsi ülesanded parajad on, seda oleme selle peatüki algusel (B. Gestähendus) juba tähendanud. Kui koolmeister aga peastkirja üles andes ilma pikema arutamisetä ülesannet üksnes nimetaks, siis jääksiwad kooliõppijad ilma nõunta. Katsume sellepärast mõne näituse waral seletada, kuidawiisi õppijatele peastkirja valmistamise kohta parajat juhatust sünniks anda.

Wõtame ülesandeks:

Pikne.

Nõnda on see ülesanne liig üleüldine ja sellepärast nagu ilma õige sisuta ja kujuta. Asi on kohe teine, kui töö nõnda ära määratakse: Igauks kirjutagu kiri, milles ta teisele isenähitud piksest jutustab!

Kes aga seda, mis näha ehk kuulda, mitte õieti tähele panema ei ole õppinud, see ei mõista piksest wahest muud midagi jutustada, kui et kangeste müristas ja wälku löi ja hirmus oli. — Õieti paneme aga üht asja ehk sündmust siis tähele, kui meie selle üffiku jagude peale waatame. Millest meie tahame aru saada ja aru anda, seda peame tundma õppides ja ka seletades jautama.

Paneme nüüd pikse üffikuid tükkä tähele: must pilw wälkja äärtega tõuseb üles nagu mäe rüngas ja katab taewast; õhk on kuum ja litsuw; nüüd äkilised tuuled ja tuule pöörised, ajuti waga, korraga torm lahti; inimesed, linnud, elaja=loomad töttawad warjule; müristamine läheb kangemaks, walgud walgustawad musta taewast; kange wihm. Lõpeks läheb müristamine kaugemale, wihm jäeb aegamööda peenemaks ja läheb wiimaks üle; wikerkaar; linnud laulawad; taimed on kosutatud; õhk puhas; kõik loodus on nagu uueks saanud. — Weel rohkem oleks nimetada, nagu: pääsukeste madalalt lendamine; puude ja pöõjaste painumine tormi käes; wihma=wee ojad; pikse õnnetus; ära löõdud wili; auru=pilwed pärast wihma; inimeste südame tundmine müristamise ajal ja pärast müristamist j. n. e.

Wõtame teiseks üks wõrdlemise ülesanne:

Linn ja küla.

Tahame kaht asja teineteisega wõrrelda, siis waatame esiteks, mis tükkides nad teineteise sarnatsed on, ja teiseks, mis tükkides kumbki isejugune on. Nõnda ka siin: Mõlemad on inimeste elukohad; mõlemates on hooned, aiad, kaewud, teed j. n. e. Aga linnas on majad enamaste kiwist, mitmekordsed, rentis r., külas puust, õlgatustega, läbi segamini r.; linnas prügitud uulitsad, õhtul walgustatud r., külas porised tänawad r. Linnas kaupmehed, sepiitsejad r., küla rahwa töö on põllu=harimine ja karja kaswatamine; linnas peenemad inimesed, palju laisklejaid ja kelmisi, külas enamaste töökas ja wiisakas talurahwas; linnas mitmed kohtud, kirikud, kõrgemad koolid r., külas mitte.

Kolmandaks wõime mõtteid otsites kõiki praegu arutatud juhatusi pruukida: kirja ja jutustamise kombet, jautamist,

wõrdlemist. — Kui talw lõppemas on, siis igatses iga inime, et kewade ju täieste kätte tuleks. Seda igatssemist wõime peastkirjas wälja seletada:

Kiri kewadile, et ta ju jõuaks.

(Misparast ootame kewadet?)

Meie maapealsed lapsed palume sind (kewadet), et sa ju tõttaksid tulla, sest 1) talw hoiab meid tänawu iseäranis kawa wangis; külm põhja tuul, halwad ilmad; peame raskeid talwe-riideid kandma ja siiski külmetamist ja haigusi palju; minewa nädala oli N. N. ennast nii raskestes ära külmetanud, et ta r.; 2) sinu saadikud (eelkäijad) — sulal ilm, wiim, soe päikese paiste r. ei taha ikka weel talwest jagu saada, tuletawad meile sind ennast aga seda elawamalt meelde; nii oli weel eise ilm üsna ilus ja soe, lumi sulas r., aga täna-õõsene külm r.; üpris wäga kaunis saab olema, kui meie pika aja ja ootamise järele jälle haljast muru ja ilusaid lilleid näha saame ja lindude laulu kuulda ja magusat õielõhna sisse hingata ja pehmet tuule-õhku tunda r.

Selleparast, kallid kewade, tule, tötta, jõua!

Wiimaks wõtame ülesandeks:

Kellel mund paremat ei ole kui raha, see on — waene inimene.

Raha küll peetakse rikkuseks, aga üksnes raha ei tee meid mitte rikkaks. Küsime enne, kas wõib keegi ka ilma rahata rikas olla?

Noor mees kaebas oma endise koolmeistrile oma waesust. „Sul näikse hea terwis olewat“, ütles koolmeister. „Mis hinna eest annaksid sa omad käed ära, mis tugewad ja osawad tööle, — wõi omad silmad, mis nii teraselt Jumala ilma waatawad, — wõi omad kõrwad, misga sina linnu laulu ja sõprade lahket kõnet kuulda saad?“ „Ei mingisuguse hinna eest“, kostis noor mees. „Miks sa siis kaebad?“ ütles koolmeister; „sul on ju warandust, mis enam wäärt, kui kõige maailma raha ja rikkus“.

Laew läts hukka ja laewaga ühes wajuš kōit reissjate warandus mere põhja; üksnes inimesed peasiwad palja hingega ära. Kōit oliwad kurwad; kuid Bias oli rahul ja rõõmus. Kūsimise peale, et kas temal oma kadunud warandusest sugugi kahju ei ole, kostis ta: „Kōit minu oma on mul kaasas“. Bias oli üks tark, tal kaduwat wara ei olnudki.

Küllalt on inimesi leida, kes põhjatu rikkad, aga siiski õnnetumad on, sest et terwis puudub. Jällegi on rahamehi, kelle waim ja süda harimata: ihnuškaelad, priiskajad. Ülekohtune mammon.

Salomon ei palunud rikkust, waid tarka ja mõistlikku südant. — „Nõudke esite Jumala riiki ja tema õigust, siis peab teile seda kōit pealegi antama“. — „Teie ei pea enestele mitte wara koguma, mida koid ja rooste rikuwad ja wargad järele kaewawad.“

„Null' anna terwist ning
et terve ihu sees
mul oleks puhas hing
ja õigus südamis“.

Seda ülesannet (mötet) oleme seletanud: asja teisest küljest waadates; näituste waral; tähtsate tunnistustega. — Gespool oli meil juhiks: kirja kombe; jutustamise kombe; jautamine; wördlemine. — Seega oleme ühtekokku 7 juhti leidnud mõtete otsimise tarwis.

III. Mõtete arendamine.

Meie oleme näinud, kuidawiisi mõtteid tuleb otsida. Nüüd tahame tähele panna, kuidawiisi neid järgi-mööda (kõrwu) tuleb seadida, et seletus heas korras, täieline ja mõnus oleks. Seda jagu tööd peastkirja kallal nimetame mõtete arendamiseks.

Gespool nägime, et kui meie ühest asjast tahame õieti aru (jagu) saada, siis peame teda ja u=kaupa tähele panema, peame jautama. Jautamisest tahame siin notuke lähemalt seletust teha ja jällegi näituste waral. Meil on palju hõlpsam mõtteid leida, meie ühtlasi ikka ülesande pea=jaud ära määrame.

Piksest võime näituseks seletada, kuidas lugu on
1) enne pikset, 2) pikse ajal, 3) pärast pikset, —
ehk veel sündsamini:

- 1) pikse tõusmine;
- 2) pikse lahkumine.

Nüüd võime üsksüüid tüfka arutades neid kohe oma õige
koha peale panna.

Teine näitus:

Kuu-warjutamine.

Sünnib jällegi kirja kombel seletada. Arendame seletus
warji kahte jalku:

- 1) Kuidas hiljuti nähtud kuu-warjutamine näha oli.
- 2) Mis läbi kuu-warjutamised sünniwad.

Et wigata jautus sügineks, selle tarwis peame jautades
mõnda nõudmist iseäranis tähele panema ja täitma.

a. Jautus peab täieline olema, s. o. ülesande sisust ehk tähendusest ei tohi ühtegi jagu puududa.

Nii ei ole näituseks „loodud asjade“ harilik jautus:
1) elajariik, 2) taimeriiik, 3) kiwiriik — mitte täieline, sest
õhk ja wesi puuduwad. Nimetatud nõudmist mööda tuleks
siin nõnda jautada:

1) Elu-awaldawad loodusasjad:

- a. elajad;
- b. taimed.

2) Eluta loodusasjad:

- a. kindlad — maa, kiwid, metallid;
- b. wedelad — tilgased (wesi), õhused (õhk).

Selle nõudmise seletuseks paneme veel järgmist näitust
tähele:

Mis inimese film toimetab.

Tautame esiteks nõnda:

- 1) Silmaga näeme meie taewast, seal näeme :
  - a. sinist taewast ja pilwi ;
  - b. päikest, kuud ja taewa tähti.
- 2) Meie näeme maapealseid asju :
  - a. mulda, kiva, wett ;
  - b. puid, rohku, lilleid ;
  - d. elajaid, linda, kalu.
- 3) Ka teisi inimesi näeme meie, ja näeme, kas nad a. meie vastu lahked, või b. pahased on, kas nad d. rõõmsad, või e. kurwad on.
- 4) Meie näeme oma teed käia (kõndida), et meie oma jalga kivi vastu ei tõuka.
- 5) Kõiksugu tööd, mis meie oma kätega teeme, võime meie filma-nägemise waral toimetada.

Tautame teisefks nõnda:

- 1) Silmaga võime meie wälimist maailma näha; (toimetus wäljapoolt sissepoole). Meie näeme asjade kaju, wärwi, liikumist; näituseks: taewast ja maad — Sumala loodust, — inimeste tööd ja tallitust.
- 2) Silmast paistab inimese hinge elu ja olek wälja; (toimetus seespoolt wäljapoolt). Meie tunneme silmast, kuidas inimese alatine ja ajutine seespidine olek on; näituseks: kas inimene targa waimuga või loll on, kas ta puhta südame ja lahke meelega on, või toore meele ja kurja südamega, kas rõõm teda täidab, või walu.

Esimene jautus on küll mitmekesisem kui teine, aga siiski poolik, sest nimetamata on jäänud 1. punkti all: wikerkaar, wirmalised, wälk x., 2. punkti all: majad, — üleüldse inimeste kätetööd x., ka 3. punkt ei ole täieline, ja 4. punkt on liig kõhn.

Teine jautus on küll palju lihtsam kui esimene, aga ometi täielisem. — Pealegi oleks esimese jautuse järele wäga

igaw, peastkirja kirjutada ja seda weel igawam lugeda ehk kuulda, sest kirjutajal oleks liig palju üksikuid punktiisi iseäralikult seletada, ja kuulja (lugeja) ei mõistaks aimatagi, millal ots tuleb.

Sellest selgub **juhatus**: mitte iga tükki, mis mõttid otsides ja jautades meele tuleb, ei sünni ise punktiks, liiategi pea-punktiks panna, waid pea-punktid peawad üleüldised olema, mille alla üksikud tükid seletajaiaks näitusteks sünniwad. Neid näitusi võib siis enam ehk wähem olla, ilma et seletus sellepärast poolikuks jääks. Üleüldse wõime nimetada, et peastkirja ülesandid mõttes terawaste ära kaaludes kõige sündsamini enamaste ifka kaheks pea-punktiks sünnib jautada. — Siiski, kui meile üks kogu mitmetseltsi asju seletada antakse, siis saame asju nende loomu järele seltsidesse ära jautades nii mitu pea-punkti, kui mitu seltsi asju on. Näituseks:

Mis õhuriigis näha on.

- 1) Wesised nähtawused: udu, pilwed, wihm, lumi, rahe rc.
- 2) Walguse sünnitused: wikerkaar, sapid päikese ja kuu ümber, koiit, eha rc.
- 3) Elektri-wäe awaldused: wälf rc.
- 4) Magneti-wäe sünnituseks peetakse põhja-walgust (wirmalisi).

b. Jautuse liikmed, s. o. üksikud punktid peawad oma sisu ehk tähenduse poolest üksteisest täieste lohus olema.

See nõudmine jääb näituseks täitmata, kui meie maatera pinda nõnda jautame:

- 1) kuu maa; 2) wesi; 3) saared.

Ka saared ei ole ju mitte muud kui kuu maa. Kui meie aga saari iseäranis tahame nimetada, siis peame weel teisiforda jautama:

Maakera pind.

- 1) Maa: a. findel maa; b. saared.
- 2) Wesi: a. meri; b. jõed, järwed *ic.*

Wõtame siia veel üks näitus kolmekordse jautamisega:

Elu õõ ajal — suwel.

I. Looduses.

1) Taewa lautuses:

- a. õhumeres: tuul, pilwede käik, sadu, pikne *ic.*
- b. kaugel taewa ruumis: taewa=kehade alaline rändamine; walguse laenetamine *ic.*

2) Maa peal:

- a. eluta loodusasjade hulgas: hallikate, ojade, jõgede jooks, mere ja järwede laenetamine, tulepurskawate mägede töö *ic.*
- b. elu=awaldawate loodusasjade (elajate ja taimede) hulgas: murdjad loomad käiwad saagi peal, nahkhiired, öökullid *ic.* lendawad, ruffiräägud, rohutirtsud, sitikad *ic.* teewad healt, — rohi, puud *ic.* kasvawad, niiskust ja toitu juurte läbi sisse imedes *ic.*

II. Inimeste riigis.

1) Walwajate hulgas:

- a. tegewad, tallitajad: teekäijad, raudtee ametnikud, laewamehed, ööwahid, wargad, nende taga-ajajad *ic.*; ihnuskael loeb oma raha, teaduse=mees uurib lambi walgel, pidulised peawad pidu *ic.*;
- b. kannatajad: haiged ja nende tallitajad, murekandjad *ic.*

2) Magajate hulgas:

- a. unenägijad räägiwad und nähes *ic.*;
- b. rahulikult magajate hingetõmbamine ja südame tufsumine *ic.*

Sisese juhatuseks (seletuse algusel): Mitte igal kohal maakera pinna peal ei ole ühtlasi õõ. Aga sealgi, kus õõ on, on elu ja liikumist rohkestes leida.

Lõpetuseks (seletuse viimises otsas): Üks film ei maga ega minu tialgi x.

d. Jautus (seletus) peab jautatava (seletatava) asja (mõtte) kohane olema, s. o. selle tuuma ära tähendama.

Näituseks:

Mispärast on see hea, et meil ette teada ei ole, mis kurbe päevi tulevik toob?

Tahaksime nüüd seletada, kuidas see halb oleks, kui meie 1) oma waeseks-jäämist, 2) sugulaste ehk sõprade surma, 3) raskeid haigusi, 4) enese ligidat lahkumise tundi x. ette ära teaksime, siis oleks niisugune seletus üksnes mõtte raiskamine, mitte aga selgeks tegemine. Mitte eestulewat wiletsust ei pidanud meie jautama, waid pidime seletama, mis wiletsuse ette ära-teadmine meile mõjub, — olgu wiletsus mis tahte sugune.

Sellepärast on järgmine jautus wähest mõtte-~~h~~asem:

- 1) Kui meil ette teada oleks, mis kurwad päewad meil oodata, siis ei wõiks meie omast elust enam rõõmu maitseada, ei ka teistele (omakstele) rõõmuks olla.
- 2) Glurõõmuga oleks ka meie töötahmine lõpnud, nii et meie enam uut ettewõtmist ei algaks, ei ka kaesolewat toimetust lõpetaks.

Olgu ülesandeks:

Kas ilm on tänamata?

Seletus oleks liig pealiskaudne, kui meie huljakaua näitusid (elust ja ajalooft) ette tooksime, kust inimeste tänamata meel wälja paistab.

Süggawamalt asja peale waadates tuleb küsida: mis tuleks elust wälja, kui inimesed tõeste nii halwad oleksiwad, et nad enamaste ikka oma heategijate vastu tänamata on? Siia otja jätkaw arutus saaks näitama, et heategemised tasumata jäiwad, sest et nad pahategemised oliwad, et arusaamise puudus, kohmetand wiis, kergemeel, kõige harwemini aga nurjatu jüda tõfiseid heategusid tasumasti feelsiwad, ja et meie sellepärast usaldust inimliku wooruse vastu mitte ei pea kautama.

Lõpeks katsume weel järgmise ülesande seletamiseks mõttid otsida ja arendada — eespool antud juhatusi tarwitades:

Äkiline meel ja wali wiis ei mõju iialgi nõnda kui heldus ja lahkus.

Kust see tuleb et heldus ja lahkus mõjusam on kui äkiline meel ja wali wiis? Mõttes seda küsimist kaalutades wõime kostust wähest nõnda arutada:

Mõtlemine esiteks selle peale, kuidawiisi helde südame ja lahke meelega inimene — lühidelt: kannatlik inimene — oma asju ajab, ja jälle, kuidawiisi äkilise meele ja wali wiisiga inimene — lühidelt: tujukas inimene — seda teeb.

Kannatlik inimene on tüdinemata, sest et armastus teda kihutab.

Tujukas inimene tüdineb pea ära, sest et teda üks möödamine wuhin (tuju) kihutas.

Paneme teiseks seda tähele, kuidawiisi kummagi inimese olemine ja toimetamine teiste meelest on — teistele mõjub.

Tujukas teeb teised enesele wastalisteks oma äkilise meele tõrmamisega.

Kannatlik inimene wõidab wastalised heaga ära.

Nii on ülesanne nagu ise-enesest jagudesse langenud: kaks pea-punkti, kumbki kahe-jauline. Arutame nüüd üksikuid jagusid weel lähemalt:

Kannatlik inimene wõib, sest et ta meel rahuliseks ja seega selgeks jääb, igas wastalises asjas kõige õigemad teed leida, kõige kõlblikumad ja mõjusamad nõuu pruukida; ta tunneb püü-

tawa asja headust ja peab selle asja ärabiendamist enese kohuseks ja ohwerdab sellepärast hea meelega seetarwis oma jõudu, aega rc.

Tujukas inimene eesib wastu tahtmist, sest et tuhin tema mõistust pimestas; ta ei taha kaua waewa näha, sest tal kaub himu eesolewast asjust niipea kui tuhin lahku.

Tujukas inimene on wägiwaldne; see teeb aga teiste meele mõrudaks, olgu et nad talle awalikult wastaliseks heidawad, ehk oma südamed tema eest luffu panewad.

Kannatlik inimene annab wastalisele aega, asja paremini järele mõelda; tema rahulise kumbe läbi kaub teiste kartus alla-sundimise eest, nad jätawad asjata wastupanemise maha.

Nüüd otsime (tuletame meele) seletusele toeks sündsajid näitusi — ajalooft, kirjanduseft, elust rc., ja tähtsaid tunnis-tusi — wana-sõnu, kirja-sõnu rc.

Reabeam andis rahwale noorte meeste nõuu järele walju kostuse, ja — riik lahkus kooft.

Tuul ja päike (lehekülj 27).

Kaameliteft jutustatakse, et nad löökisid saies paigastki ei lähe, meelitawaid sõnu ja wilepilli healt kuuldes aga tõrkumata oma koormat kannawad.

Ristiusu misjonärid käänewad paganaid helduse ja lahuse waral risti-usku.

„Kus toored wäed end lahti löönud,

Ei nad seal korras asja toonud“.

(Schilleri „Glocke“ järele: G. R. Vinnutaja.)

Teraw kirwes leiab kiwi.

„Dntjad on rahunõudjad.“ (Matt. 5, 9).

Kes kannatab, see kaua elab.

Targem annab järele.

Seame lõpeks üles tähendatud tükid arenduseks kofku:

I. Kannatliku inimese ja tujuka inimese kumbe:

- a. Kannatlik inimene on tüdinemata, sest teda kihutab armastus; ta leiab wastalises asjas kõige õigemad teed ja mõistab kõige sündsamat nõuu tarwitada, sest tema meel jäeb rahuliseks

ja seega selgeks; ta on valmis oma jõudu, aega r. ohverdama, sest ta peab asja headust, tähtsust r. tundes selle ära-diendamist enese kohuseks.

Kes kannatab, see kaua elab.

Targem annab järele.

„Duitsad on rahunõudjad“.

- b. Tujukas inimene ei taha kaua waewa näha, vaid tüdineb pea ära, sest teda kihutas tuhin, ja tema lugupidamine asjast kaub ühes tuhina; ta ei mõtle ette, vaid efsib tahtmata, sest tuju pimestab tema mõistust.

„Kus toored wäed end lahti lõõnud,

Ei nad seal korras asja toonud“.

II. Mis kumbki korda jaadab:

- a. Tujukas inimene teeb oma wägiwaldse kumbe läbi teiste meele mõrudaks, nii et nad talle kas awalikult wastalisteks lõõwad, ehk omad südamed tema eest lukku panewad.

Reabeam.

Teraw kirwes leiab kiwi.

- b. Kannatlik inimene kautab oma rahulise kumbe läbi teiste kartust alla-sundimise eest, ta annab wastalistele aega, asja paremini järele mõtelda, mis läbi nad asjata wastupanemiseft lahkuwad.

Missionärid.

Kaamelite sundijad.

Tuul ja päike.

Wimaks peame arutuste, näituste r. kohta, mis selle ülesande seletamise tarwis siia oleme üles tähendanud, nime-tama, et mitte ei sünni arwata, nagu oleksiwad need arutused ainsad. Meie tahtsime üksnes proowi näidata, kuiibas peast-kirja kallal tuleb tööd teha; igamehe oma asi aga on, mis-suguse, kui tuumaka peastkirja ta ühest ülesandest loob.

IV. Mõtete sõnastamine.

Sõnastamiseks nimetame mõtte avaldamist keele (kirja) läbi, kui seda mõtte- ja keele-seaduslikult küljest tähele päneme. Kõne on siis kõigiti täieline ja hea, kui ta koguniste mõttekohane on, s. o. kui mõttes midagi ei ole, mis mitte sõnaks ei oleks saanud, ja kui kõnes midagi ei ole, mis mitte mõtte wälja-ütlemine ei oleks. Niisugune kõne on kaunis, nagu kunagi üks olu, mis täiuslele on sigenenud. Ja kaunis kõne on ikka ühtlasi ka selge.

Mõtete avaldamine (rääkimine) on loomulik toimetus; sellepärast on kauni, mõnusa kõne osawus enam loomu anne, kui kätte õpitud kunst. Seda annet leiame wäga sagedaste koolitamata inimeste juurest; selle wastu on koolitatud mehi paljugi, kellel kõige oma mõtte-rikkusega wõimata on kaunist kõnet kuulda anda. Sõnakaks meheks teeb inimest üks loomulik tundmus (keele-tundmus), mis kõne kaunidust tunneb. See tundmus kasvab meie sees ühes keelega ja selgub kaunist kõnet tähele pannes. Nii kui terwise tundmus haiguse läbi ärkab, nii ärkab keele-tundmus wiletsa kõne läbi meile teadawaks. Kõik sõnastamise õpetused ja juhid põhjavad wiimaks selle tundmuse peal, ja kus sellest tundmusest puudu on, seal on kõik juhid kauni kõne tarwis pea asjata, niisama nagu laulu ja pilli-mängu õpetus pea asjata on sellele, kellel seks kõrwa kuulmist puudub.

Inimese keele-tundmus harineb selle najal, mis ta kuuleb kõnelema, ja weel enam selle najal, mis ta loeb. Kas wõiwad aga meie kooliõppijad keelt ja kirja õppides üksnes oma keele-tundmuse peale toetada? Et ole nende keele-tundmus puudulikuks jäänud ja segaseks läinud? See, mis meie loeme, on paraku enamaste nii puudulik, et sellest mitte keele-tundmuse harimist ei tule, waid ennemalt selle rikkumist. Isegi meie kõige parematest kirjadest on sõnastamise wigu hõlbus leida ja üles näidata. Palju enam on aga puudulikka raamatuid, aja-kirju, wõerast keelest sandiste ümber tõlgutud kraami, mida ablaste loetakse, mis aga tõeste mitte kauni kõne tundmust ei hari. Selle juure tuleb weel arwata, et Eesti-keele tundmust koolides wõera keelte wildaku õpetamise läbi rikutakse. — See-

jugusel korral on waja, et õpetaja õppijat juhatab kauni ja kõhna kõne wahela wahet tegema; ta peab peastkirja õpetust andes õppijate keele-tundmust teadawaks äratundmiseks harima.

Meil ei ole muidugi mitte nõuaks ega wõimalik, täielikku ja teaduslikku sõnastamise õpetust siin ette tuua; niikaugele kui rahwakooli õpetus ulatab, wõidakse ja sünnib ka ilma seaduste pähä-õpetamata õppijate keele-tundmust teritada — jault eeskujulikude kirjatükide najal, jault ja iseäranis aga õppijate eneste peastkirjade kallal.

Keele-tundmuse teritamiseks asendame siia ühe jau mõne kõige olawama Gesti kirjaniku kirjadest*) wälja nopitud ütlusi. Meist ütlustest on muist niisugused, mida puudulikuks, muist niisugused, mida eeskujulikuks sõnastuseks peame. Mis poolest iga esimese liigi ütlus puudulik on, seletame; mis poolest iga teise liigi ütlus eeskujulik on, jätame lugeja mõista. Enne aga nimetame weel, et selle peatüki algusel olewat wigade parandamise proowi ka siia tuleb arwata.

a. Puudulik sõnastus.

„See (lott) on tema (elewandi) kõige kallim ja tulusam liige, mis seest õõnes on.“

Sedamööda peaks elewandil weel mõni teine kõige kallim ja tulusam liige olema, mis mitte õõnes ei ole. Mõte nõuab siin kaasütluje asemele peaütlust: ta on seest õõnes.

„Mnate asemel oliwad tubadel pajad, kellele õhtu ehk kui tarwis seestpoolt lauakene ette lükati.“

Nende sõnade järele ei olnud seda õhtu mitte tarwis. Mõtte järele ehk asjalikult oli seda aga õhtu iseäranis tarwis; sellespärast: õhtu ehk kui muidu (s o. muul ajal) tarwis w.

„Seltsi peameest nimetati ordomeistriks ja esimene ordo-meister meie maal oli Winno.“

Mõte ei luba siin sisesõna „ja“ pruutida.

*) Need on: Bergmann: Üleüldine ajalugu; Curt: Piibid isamaa sündinud asjast; Malm: Wana ja uut, laulud ja lood; Kreuzwald: Gestirahwa ennemuistsejeb jutub; S. N. Jakobson'i ajaleht Saatala.

„Dema kalli sõna peale ehitan oma lootust ja elan wagu-
selt ootes seda päewa, kes mind temaga ühendab.“

Si ole mõista, kas rääkija tahab wagu selt elada wõi wagu-
selt oodata.

„Dts, kus loti suu, on kumer kui üks weike kausi= ehk
kapakene, kuhu niidikera sisse mahub.“

Kuhu mahub nüüd niidikera sisse? Kas kumera otja wõi kau-
sikese ehk kapakese sisse?

„Wäsi= ja tüdimusel astus kuninglik noormees wiimaks
ratsu seljast r.“

Kausi= ehk kapakene, wäsi= ja tüdimusel, — need on kirjakeeles
wistist wäga aruldased lühendused.

„Sõjariistad tehti kodu, aga kuulsad ja otsitawad oliwad
Soome mõõgad.“

Sõjariistade walmistamise paik ja teiste sõjariistade omadus
(kuulsus) on siin wastastikku seatud; need tüki ei lae endid
aga milgi kombel wõrrelda.

„Tuldi wõeralt maalt sõjast ja oli saaki saadud, siis
jai see nüüd ära jagatud.“

Keele seaduse järele peab siis= sõnaga algaw peautlus mõle-
mate kaasütluste kohta ühetäsa käima, sest nad on ja= sõnaga
kõrwa seatud tingijad ütlushed; sellepärast peaksite ka kumb-
tahte kaasütlust wõima maha jätta, ilma et mõte tohiks
nurja minna. Mõtte järele käib aga peautlus üksnes teise
kaasütluse kohta; mõte ja sõna on selles näituses üks-
teisega riius. Olgu: kui wõeralt maalt sõjast koju
tulles saaki oli kaasa tuua, siis jaeti see nüüd ära.

„Kui waesed need (kartoohlid) tärkliisjahu poolest on,
teame juba, aga siiski sööb neid rikas ja waene hea meelega ja
siiski maksetakse nende eest kõrgemat hinda, kui nad oma toidu-
rammu järele wäärt on. Kust see tuleb? Kui kartoohlid
ilma koorimata keedetakse, on see wäga kerge asi.“

Siidamiisi kartoohlite eest liig kõrge hinna maksmine r. siis
kerge asi on, kui neid ilma koorimata keedetakse, on — aru=
saamata asi.

„Loodus ei loo midagi ilma asjata; seda ei wõi keegi salata.“

Esimene ütlus ei nimeta ühtegi asja, mida teine ütlus salgamiše eest wõiks kaitseda. Wõi kuidas wõiks keegi üht ei-tamist (s. o. siin esimest ütlust) salata? Selgem oleks: seda ei wõi keegi teistiti tunnistada, ehk: seda peab igauks tõeks tunnistama. Ise küsimine on weel see: Kuidas wõib loodus ise looja olla?

„Iseäranis on seda sõna waimupõllul wõitlejatel kuldses tähtedega südamesse waja kirjutada.“

Wõte nõnab siin sündsamat sõnade järge: Iseäranis waimupõllul wõitlejatel on waja, seda sõna kuldses tähtedega südamesse kirjutada.

„Aga küttes laulatusele ei wõi meie teda ka wedada r.“

Sündsam sõnade järg: Aga küttes ei wõi meie teda ka mitte laulatusele wedada.

„Inimese sugu kätki on Aasia-maal, ja sealt on ka Gesti-rahwas Euroopasse ükskord tulnud.“

Peab olema: — kord Euroopasse tulnud.

„Niipalju näeme ometi, et meie esiwanemad ihu poolest terwed ja tugewad, waimu poolest ärksad ning jõudsad edemises, kui ka wisad wanast kinni pidamas, südid ja wahwad ning isamaa armastuses elawad, rahulise wõera wastu lahked ja helded, waenulisele tigidad ning armutumad on olnud; ning et laul rõõmus ja kurbuses nende meelt on jahutanud, tunnistab tänuini ulatanud luuletuste hull.“

Selle pika ütluše sees puudub mitmes paigas ühtlane mõõt; jellepärast ei ole niisugusest ütlušest ühe korra lugemise ehk kuulmise järele mitte kerge aru saada. Nii tuleb „edenemises“ nagu ilma ootmata weel taga järele; „isamaa armastuses“ asemel ootab kõrw (film) „isamaa armastajad“; niisama peaks „rahulise r.“ asemel esiwanemate kohta käija tegusõna olema, nagu enne „südid ja wahwad“; kaasütlušt „ning et laul r.“ jätkab kuulja mõttes eesotšas seiswa peautluše otša, sest ta ei mõista aimata, et wahje peal semikoolon seisab ja et taga järele weel peautlus tuleb.

„Meie wanad = sõnad, kellest suur hulk tõe poolest väga wanad on, sest meie leiame neid ka oma sugulaste Soomlaste juures, kuulutawad, et meie esiwanematel kaunis kogu kulbõunu hõbewaagnate peal oli, mis nende terawast waimust ja wiisakast elutarkusest tunnistawad ja sage-
daste pruugiti.“

Beautilus „sest meie leiame w.“ on teise peautiluse sees, — seda ei sünni kiita. Lõpp —laste kaks korda järgimõõda „sugulaste Soomlaste“ — ei ole kaunis. „Juures“ asemel peab „juurest“ olema. Viimises kaasütlukses puudub mis (infinit.) ehk mida.

„Albert, — ette juba Eiwimaa piiskopiks ära nimetatud, et ta küll Eiwimaad weel näinudki ei olnud, aga ses kindlas lootuses ja usus, et ta piiskopi tooli siin maal ka üles saab seadima ja tema pealt walitsema, waimu poolest oma suure peremehe ja isanda Snnotsentsiuse sarnane ja tema osaw ja ustaw sulane, — astus ristisõitjate peameheks.“

Siin on wäheütluksed väga mitmekesised ja kokku sündimata, mitu mõtet on wägiwaldsjel kombel kokku kõidetud.

b. Geskujulik sõnastus.

Aga wäsimus kippus peale, poisj jäi magama.

Ja Albertil oli kindel meel, tuline waim ja wäsimata käsi; mis ta ette wõttis, pidi ka idanema.

Ühel päewal läks Gewa nägu jugu lahkemaks.

Rikastel, ehk neil küll raha on kui põhku, on mõnikord ka omad koormad ja wead kanda, kellest waene mees ühtegi ei tea.

Nii kui Palestiina Jumala Poja maa oli, nii pidi Eiwimaa Jumala Oma maaks saama.

Kuid pea pärast seda nimetati ka ordomeister riigiwürstiks, ning nüüd oli mõlemil täieste ühewääriline woli, isesugused tahtmised ja püüdmised.

Meie wanad rahwalaulud laulavad weel heleda healega, kuid a wanemad ome lapsi, lapsed wane=maid, wend sõsart, sõsar wenda, kõik oma isamaad hellaste armastawad.

Meie peame lindusid armastama, ei mitte üksi nende ilusa fulgede päraft, uende laulu=heal maffab weel enam kui fule=ilu.

Sõnad on ikka sõnad, ja kus need liialt wolinal ja hõlp=jalst fuust jookfeward, seal hoia eest ära, fefst hobused, kui neil waner foormaga taga on, käiwad pikkamisi.

Shtupalwe oli möödas, pere wöttis leiba, aga Gewa fuus kaswis toit ja iga tund ootas ta ifat Kaljunurga kirjast juttu tegewat.

Armas tütar, jäta nüüd kõik lapselikud mõtlemised maha ja ehita oma koda kalju peale.

Dütreid õitfesiwad kui lillikesed eide kuiwand kännu ümber; ifeäraniis kena ja wiisakas oli noorem õde, kui üks ua kaunakene.

Suba tütarlaste edewus mitu tükki enne aega naernud, fuft pika ilu peale wiimaks pifarpilli leidnud.

Kaupmehel Kaljunurga kiri kahesaja rublaga litfus kui tõfine kaljurüngas Gewa rinda.

Mis Gewaga! sellega ei maffa ühtegi rääkida, fee on täitfa meeleft ära.

Raudriie ja parem sõjakunft, mõlemad ofawufe ning kawaluje juhatusel all oliwad teda (Gestirahwast) wõitnud.

Albert ufkus, et Läänemere kaldail ilma mööga abita ristiusule ja Sakslaste walitfufele teed ajada wõimata afi oli, ja arwas, et ristiusk ilma Sakslaste ilmliku walitfufeta juur=duma ei faa.

Tema (Innotfentsiufe) ainus ja määratu elumõte oli, kõik, mis maa peal wõimufe ja walitfufe nime kan=dis; Rooma katoliku kirikule allahetlikufiks teha. Selle tõeks=

tegemiseks oli tema teraw waim alati liikumas, tema käsi wäsimata tallitamas, tema nõuu lõppemata, tema meel murdmata.

Hüüdmise healed langesiwad kõik kõwersilma kõrwa, ehk paks rägastik wöttis neid wangi, et kaugemale ei ulatanud.

Tahan teile ühe kena jutu wana päewade pärandusest westa, mis sel ajal sündinud, kus weel murud muistekombel neljajalgsete ja sulgiliste keeletarkust kuuliwad.

Saanus wöttis lauluraamatu, käskis kõik pere kofku tulla ja ütles Sõulu-laulu sõnu ette, ja lauluheal kõlas warsti mööda lage ja mõtted lendajiwad laest läbi taewa poole ehk mööda maailma.

Ta liift langes Roomausuliste poole ja Lätlasti arwati Liwimaa kirikuga Riiglaste omaks. Ta Mlobrand ristis mõned külad ja läks Riiga tagasi ja kuulutas kõik piiskopile.

Osast üks iseäraline sõnakuulmise waim, mis sel ajal lausumata paawsti käskusid täitis, osast selle aja imeline himu, mõera maa sõjategudest osa wõtta, osast lootus, häbita auu ja wara enesele korjata, tegi ordoliikmetel ordosse astumise ja jäämise, niisamuti ka tema kohuste täitmise kergeks.

Üleüldine märs, mis järgmisel aastal meele-ärashetmises üle maa loitis, oli Gestlastele, Bene abist hoolimata, hoopis õnnetu: weri woolas jõgena, armu ega halastust ei tuntud, mis liikus löi möök, mis seisib sõi tuli; tuhahunikud ning pleekinud luud tõiwad endistest eluajemetest tunnistust.

Lõpeks: Missugused kooliõppijate walmistatud peastkirjad umbes mõiwad olla, selle proowiks leidku mõned niisugused (ära parandatud) tööd siin aset; nad oliwad raamatu kirjutajal praegu käsil läbi waadata.

Talwe kiitus.

(Kooliõppija T. E. kirjutatud).

A. Nelja aasta-aja seast on — nii kui kõikidel tuttaw — talw kõige karedam ja seepärast ka põlatud aeg. Aga juba seepärast sünnib teda kiita, sest tema kehwise läbi saab teiste aasta-aegade ilu ülendatud.

B. I. Talw ei too aga mitte üffi tusk, waid ka tulu. Loodus saab talwel maa põues, lume kätte all puhata ja kosuda, et ta kewadel uue rammuga wõib jälle ärkada. Mitmed haigused, mis pahast õhust, mis sood ja rabad wälja auurawad, ehk ka muidu õhus edasikandmise läbi tõusewad, lõpewad talwise külma läbi. Just seejama läbi saawad ka teed õgwendatud ja lumega libestatud, mis woori-wedamist fergitab ja kaubitsemist kaswatab. Seltsliku elu ajutamise peale ka on talw kaunis hea meister; sest ta kogub inimesed külma läbi sooja tuppya kofku, kus nad siis lõbusat juttu puhkudes seltslikku elu armastama hakkawad.

II. Enne päikese tõusu wärwib punetaja taewa serw lumega kaetud mäekingi punaseks, mis siis nagu purpuri kuhi hiilgab. Tõuseb päikene üles, siis hiilgab teemandi sild, mis talw ühe õoga jõe peale on ehitanud, kui tuhat tulukest waataja silma, kelle wastu teise kalda peal härmatanud kass päikese käes kui Wanamuine oma hõbe juuksesteega walges, kalli kiwidega ehitatud hiilgawas ülikonnas seisab. Nõnda ei ole talw ka ilu poolest mitte waene.

D. Meed on tüfid, mida talwe kiituseks tuleb arwata. Aga laitusi on temal ka oma jagu, millest ka kõige parem asi ilma ei ole.

Talwe kiitus.

(Kooliõppija R. R. kirjutatud).

A. Jää praksub, lumi käreseb jalge all; koolipoisid kartseswad mäekülje ja jää peal, inimesed sõidawad libedat teed mööda kiireste saanides: talw on täies wäes jalal walitjust pidamas.

B. I. Wäljad säravad, puud hiilgawad; maad katab walge waip. — Kaugelt keshommiku poolt taewa serwast tõuseb praegu hiilgaw päife üles. Eumega kaetud mägede otsad ja lagendifud säravad wilkudes — kui ääreta linn õhtu ajal — filmi pimestawal läikel wäga ilusaste. Eilsest uduft on tänane külm puudele hõbe lehed külge loonud, mida Suut wististi riisuma ei tule, nagu ta kord kadata waese puhtaks olla riisunud, waid nad seisawad omas uues ülikonnas kui auusad, wanad hallhabemifud liikumata paigal. Weed on kristalli kaante alla maetud, jääkillud on kui teemandi kiwid.

Maa, kõige looduse ema, hingab pühalikus rahus walge waiba sõbas, nõndasama wäsinud loodus, kus sui otja fihlweu küste puud, taimed ja lilled teineteisega wõitu rübeleenud on. Nüüd puhkawad kõik une kaisus tulewase elu kosumiseks.

II. Ka inimestel on tallitust wäljas wähem, seepärast põli hõlpsam; sest kodune töö on rohkem tuas, osalt kergem. Seewastu aga on waim kibedaste töösse pandud. Nüüd on kõik karjapoisidki waimu lapsed, — nad käiwad koolis. Kirjamehed on raamatute kallal töös, mõttetargad loowad sooja abju taga istudes uusi loodusi. Külm on kõik soojaesse tuppja ajanud, mis läbi seltslik elu on alganud, kus pikki, igawaid õhtuid jutu puhkumise läbi wanemad inimesed perekonnas tulewalgel nooremaid õpetades mööda saadawad; ta on kõik weed finni sillutanud, food ja rabad kõwaks teinud, et igalt poolt takistufeta wõib üle käia, mis läbi teed hoopis lühemaks jääwad; ta on maad kõwa koorega matnud, kuhu talw lund weel teiseks kattedeks peale puistab, mis kõiksugu mädanawat auuru finni matab, millest muidu liial rohkusel mõndagi haigust ja tõbe tõuseks.

D. Nõnda on talwest weel küllalt kiitust leida ning ei sünni poolegi teda koguni halwaks ja hirmsaks pidada, ehk tema tulemist karta; sest ega ta tulemata ometi üül ei jae. Ta on üks looduse kord, mis muutmata seatud ajal kätte jõuab. Just tema läbi saame teiste aasta-aegade ilu ja tulu seda selgemini tunda. Kui talwet ei oleks, siis ei oleks ka mitte kewadet, mis nii wäga armas ja oodetaw on.

Kask ja inimene.

(Koolitõppija J. P. kirjutatud).

Meie isamaa pinnal kasvab okaspuid ja lehtpuid; tähtsam lehtpuiest oma tulu ja ilu poolest on kask.

Sakkab kevade lumi kaduma ja maa sulama, siis waatab igaiüks tema peale ja iseäranis lapsed ootavad suure igatsusega, millal karastawat kase mahla saaks. Kui see aeg on kätte jõudnud, siis läheb inimene kaasikusse, tikkab omale ühe kase, ja kosutaw jooma-aeg on käes. Nüüd ei olda weel sellega rahul, et üksnes niikaua kase piima saab, kui lehed puusse tulewad, waid lastakse, kus kased ligistikku on, pika tilade läbi nagu kaanalitega ühte waati mitme kase mahl kokku jooksta. Kui waat täis on, pannakse ta kõwaste kinni ja wiiakse paigale edaspidise pruukimise tarwis.

Kui laps on üle keelu astunud, siis pruugitakse warsti kase witsju, enamaste urwaplaastri nime all. Kuuleb laps, kes seda on tunda saanud, seda nime, küll ta siis mõistab oma wane-mate sõna kuulda. Kurjategijale on kase oksad heaks rohuks. Saab ta neid mehe moodi maitsta, siis ta küll hea meelega teinekord seda palka ei taha teenida, waid teeb ennemini tööd ja sööb pale higi sees leiba.

Sirutab kask kewadel omad lehed ilusaste wälja, siis ruttab inimene tema juure, laastab enesele selja täie oksa ja sammub oma koormaga kodu tagasi, kus ta neid ühe jau wihtadeks teeb, teise jau ära roobib ning lundadeks kõidab. Nüüd pruugib ta neid osalt omale ja osalt tõttab ta nendega turule.

Ka wanaisa sammub kaasiku poole, wõtab kirwe õlalt ja kobistab elatand kase küllest omad kuue taskud käsna täis, waatab siis ümberringi, kas kuski mõnda weikest kasekest näha oleks; juhtub ta mõnda nägema, siis lõikab ta neid warsti maha ja wiib koju, kus ta neid siis kas aia- ehk roowi-witsadeks tarwitab. — Kase lehtedest tehakse wärwi, millega inimesed Eha-wõtte pühade ajal mune wärwivad.

Dalwel raiuwad töömehed kaasikus puid, korjawad, mida nad ilusama leiawad olewat, wälja riistapuuks, muud seawad nad riita põletispuuks ja ajawad ka oksadki humikusse, ifka põletamise tarwis. Leiawad nad aga mõne weikese kase, kellel kõwer tüwi on, siis panewad nad teda warsti riistapuude sekka

ja wiivad koju. On nüüd need puud kujunud, siis hakatakse neid ka warsti tarwitama. Pea wõetakse kõwer tüwi käpile ja tehakse temast luffi. Nüüd painutab talumees omale ree-jalaseid ja teeb rege, mille peal ta koormat weab. Muud ilusad riistapuud wiib ta meistri kätte, kes neist toreda saani ehk wankri walmistab, mis wiimaks rautatakse, et ta kauemini kestaks ja waejel loomal kergem oleks wedada. Wähe aja eest ei olnud meie maa talupoegade wankrite küljes raudnaelagi leida, sest et seda moodu ei olnud weel mitte olemas. Kuna nüüd taheti, et wanker pidi sellegipärast mõni aeg kestma, siis tehti neid suurel määral, mis muidugi palju puud kulutas ja pika reisi peal sagedaste tulekahju sünnitas. Kena fyleduse pärast pruugitakse kaska pea igaks riistapuuks. Talumees lasseb temast peale wankri ja saani teha linamafinaid, sängi ja laua jalgu ja teeb temast atru ja muud tululikka asju.

Talwel weetakse riita pandud põletispuud koju söögikeetmise ja ahjukütmise tarwis, kus tema ka tulusam on kui muud puud, sest ta annab enam sooja; sellepärast hoitakse teda kange külma ajaks. Kellel palju kasemetsa on, see on muidugi rahamees; ta weab neid jõlla wiisi linna ja müüb seal kalli hinna eest ära.

Ringisepad kooriwad kase hõbekarwa koore seljast maha ja teewad sellest saabastele kontsa kapid. — Ka kalamehed ei pea teda rahu, waid keerutawad teda weikeste rullidesse ja panewad siis oma wõrgu külge, ääre wee peal hoibjaks. — Mõned teewad kasetohust musta wedeliku, tõkatit, millega wäljas wihma käes olewaid asju wõietakse, kui neid mädanemise eest tahetakse warjata.

Kask ei ole mitte üksnes tulus, waid ka ilus, iseäranis suwe ajal, kuna kõik taimeriik haljendab.

Inimesed istutawad priskeid kaski tee ääre iluks, nad seawad neid ridastikku, ühekaupa kummagi poole teed seisma, mis selwiisil kena tänawa sünnitawad. Seal sammub rändaja ühes käes keppi hoides ja teise käega rätikuga otsa pealt higi pühkides rõõmsa meelega puude all edasi. Rohilise kase warjus istub teine reisija oma reisipauna kõrwal ja puhkab wäsinud jalgu. — Maja peremees on oma õue peale ka ühe ringi kaski istutanud, senna sisse on ta weikestest kase oksadest laua ja toolid teinud, mis oma walge koorega päikeje paistel hiilgab.

Seal rohiliste lehtedega kaetud kaskede keskel laua ümber istub peremees oma abikaasa ja lastega. Isa westab lastele juttu kadunud aja kuulsaist meestest, mis lapsed suure osawõtmisega kuulawad; aga ema mõttes mõlgub eestulew kallis Nelipühi rõõm. Tema hakkab, kui isa oma kõnet on lõpetanud, laste mõtteid mööda läinud Nelipühi meele tuletades eestulewa Neli-pühi poole pöörama, mida lapsed ka suure igatsemisega ootawad. Tulewad nüüd need kallid pühad kätte, siis ruttab pererahwas kaasikuse, toob priskeid kaski kodu ja elutuaud ehitatoks kenaks paradiisiks.

Sagedaste on pühad kojad, kuhu rahwas kokku tuleb Jumala sõna kuulma, kaskedega kaunistatud. Tutluse-lugeja tasase healele woolab palwemaja akna all kasvawa kaskede kohin kaasa ja äratab inimeses pühalikku tundmust ja ülendab tema waitset palwet taewa poole. — Inimene, kes juba lapsepõlwest jaadik koduse kasega tuttaw on, tunneb oma rinnus sügawat ohkamist, kui ta temast nagu omast sõbrast peab ära lahkuma.

Ümberringi paistawad rohilised kaasikud oma iluga meie silma. Linnud koguvad kaasikuse hulgakaupa kokku pesitama ja laulawad kui weikesed laulumeißrid oma kaunid laule. Kõiki-dest üle käib kuu heal. Nende kaasas puhub karjane, kes wõsastikus karja hoiab, oma sarwe. Lähedal nurmel laulawad töötelijad looduse ilust rõõmu tundes rõõmulaulu; kaasik kohab, nagu tahaks ta nende seltsis ühes laulda ja loojat tema ime-liku loomise eest kiita.

Nii tulus ja ilus on kask meie kodumaa pinnal oma tiheda puu, filedate okste, walge, hõbekarwa koore ja rohiliste lehtede läbi.

Kask ja inimene.

(Kooliõppija D. T. kirjutatud).

Taewa Isa puistab hulga taime seemneid iga aasta mulla põue, sealt tärkawad tuhanded taimekesed. Ei meie oska veel aru saada seemne terakestest, misjugune puu wõi taim sellest ehk teisest seemnekestest tõuseb. Tuleb sagar wihma, siis tärkawad põrnu põuest puu loomakesed, paisuwad paksimaks, ja nüüd lähme niidu nõlwale nende hulka waatama, ja waata, seal ongi ka meie tuttaw kask kasvamas.

On ta suuremaks sirgunud, lehed laiemaks laitanud, siis hakkab ta lehkama ja teeb õhku kosutavaks. Mõtlemata karjapoisikene lõikab tema õdesi õelal kombel maha, nii et meie õrn kask pidi salaja kaste ajal pisaraid nutma. Meie kask aga oli peidus poisi eest ja sirgub nagu häbelik piiga suuremaks, on selle juures puhas ja väga viisakas. — Seal on põllumees nõuiks võtnud, kewade uut aida wana asemele teha ja tuleb nüüd põllu äärelt aia kinnitamiseks witsu otsima. Talle puudub noor kaasik silma, kes parajaste pungakesi auudub ja ennast lehekuu wastu walmistab. Ta raiub neid raske kirwega maha; ehmatuslega peab meie kask seda pealt waatama, sest et tal jalgu ei olnud ära pugeda. Ta jääb aga sellepärast seisma, et ta niidu nõlwal kaswamas ja väga nägus näha on. — Kui päike sinist taewa wõlwi=alust soojendab, kui lumi on sulanud, siis hakkab meie kask magusat märjukest, mahla, andma, mis iseäranis poisikesed ammu juure igatsusega on oodanud, sest mahl on neile kosutavaks jooma=ajaks. Kui nüüd kask lehte lööb ja lehed lopsakalt kaswawad, siis tulewad ergad tütarlapsed, nopiwad kase lehti ja wärwivad mune ja lõnga kollaseks.

Kes tunneb paremat põletispuud, kui kasepuu? Tema on kõige parem riistapuu, millest inimene wantri pöiad, jaani ja ree jalased ja mitmed muud tarwilikud riistad walmistab. — Weel tähtsam on kask selleläbi, et ta inimese sugu aitab kaswatada ja karistada. Kui laps sõnakuulmata ehk wallatu on, siis antakse talle nõnda nimetatud kase juustu, wõetakse püksti mõõtu, õmmeldakse kirjud püksid, kõetakse külma sauna, pannakse urwaplaastrit rc. — Puhastab sügisene tuul kolletanud lehed kase küljest, siis toob wanamees küüras selja peal raukese kodu ja hakkab luude walmistama tubade ja õue pühkimise tarwis. — Nagu paljaid raukese tarwitatakse külmas kohtumajas, nõnda jälle lehes kase raukese soojas saunas. On maha raiutud kask kaua maas seisnud, siis tuleb tal kaherõdne koor lahti, millest alumine punane ja pudew, pealmine aga walge ja sitke. Walget pruugib kingisjepp kinga kontsa kinnituseks ja mis sellest üle jääb, see on tõkati-tegija osaks antud, kust ta tõkati wõi täüdaft ajab. — Wanemal ajal tehti kasepuust wantrid, aga mis sugused? Kase plangist pööreti rattale ilma pakjud pöiad, ja neid muidugi neli tükki, siis oli wantri

ratas walmis, mida nüüdsel ajal, kus rauda küllalt on ja rautatud wanakrid, nalja pärast wastwanakriteks nimetatakse. — Ka wanamehele jagab wana kase känd oma oja, ta annab talle taela, millega ta fädeme seab pübu lee-augule.

Küll kaswawad meie isamaal kuused pea pilwe kõrguseni oma toreda ladwa ja tumeda okstega, küll on määnd uhke näha oma kollaka pruuni koorega ja tutunäulise okaste koguga, siiski on kask suwel ilusam. Ei ole palju ühtki õuet, kus kaste ei oleks. Ka tee ääres seisab kask. Olgu põllul, wõi peendral, olgu wäljal, wõi õues, ikka näed sa kaste kaswawat. Ta ongi seda wäärt, et teda igale poole istutatakse. Kust leiab kurb süda kergitust ja nuker meel meelitust? Ta annab nõrkadele rõhkust oma lehkawa lehtedega ja wäsinutele kosutust oma wiluga. Suurt rõõmu teeb noor kask noorele kui wanale, kui teda tuppä tuuakse Melipühiks, kus ta siis tuba oma lehkawa lõhnaga täidab ja pühade tundmust iseäranis laste südames äratab. On midagi rõõmsat pidupäewa, siis tuuakse kask jällegi kodu iluks ja ehteks, ehk küll ürikeseks ajaks. Wäga lõbus on meelt lahutada, kus kahel pool tee ääres kased rohiliseks seinaks on, kuhu ennast Ilmarine ilus sinine wõlw laeks üle lautab ja nõnda looduses nagu taewaliku telgi teeb.

Ehk küll juba üfsik kask ime-ilus on, siis on seda suurem weel ühendatud kaskede, see on salgukese ilu. Siin ja seal, aasal ja künkal paistawad kaasiku salgud meie silma oma laia okste ja rohilise lehtedega ning näitawad kaugele waadates, nagu oleks rohilised waibad maha lautatud. Kui meie maad wõi wett mööda sõites kallist kaasikut näeme oma walge alumise poolega ja pealmise rohilise kuuega, siis paistab see meile kaugele kui ehitatud pühapäewa riidis neiude kogu silma. Nõnda näeme weel kaugele, kaugele üht salgukest teise taga kõrgustikkude peal, kuni neid sinine udu meie silmade eest peidab. — Tähme nüüd ühte lähemasse kaasikusse! Waata, kuidas sealt ilu wastu helgib! Murupind on madal ja tasane, ojakene jookseb oma selge weega allapoole ja otse kaasikust keereldes läbi. Kuula, kuidas kaasik mühab ja seega meile nagu jutustada tahab, kuidas muiste Wanamuisse riided taewast tulles kohisenud, kui ta kuldse kandlega maha tuli murule mängima. Kui su süda kurb, siis tule kaasiku wilusse karastust otsima! Siin ehib murupinda ime kirju lillewaip, mis oma magusat lõhna wälja lehkawad

kaaspedega wõitu. Kõrgemal puu okstes wiliistawad sulgijised oma wiisifid, mida nad Wanamuise kandli keelilt on õppinud. Seda kuuldes ja nähes hakkab inimese süda rõõmu tundma ja ta hakkab lindudega wõitu laulma; kaasik kostab kohinal wastu. — Tähelepanemise wäärt on kase salguke palwemajade ümber, kuhu see inimesi oma warju alla pinkide peale istuma meelitab. Kui palwetundi peetakse, kui südant Sumala poole laulu ja palwega ülendatakse, siis kohiseb kase salguke püha hiie kohinaga palujate kõrwu ja ülendab nende südant tähele panema, et Sumalus on nende ligi.

Kes kase nõnda tähele paneb ja tema tulust ja ilust osa wõtab, see ei unusta kaste wist iial ära, mis tal niidu nõlwal ehk põllu peendral wõi tua ukse ees armsaks oli saanud. Sellepärast hüüdkem kõik isamaa neiud ja peiud: Kaswagu kaunis kasekene ja kase salgukene ning ilustagu meie isamaad!

Kõige wiimaks paneme siia kaks meistri-tööd üles — peastkirjalikuks eeskujuks.

Ema - j ö g i.

(Kreuzwaldi kirjutatud).

Kuulus jõebe ema!
Kus sinu kätti ning algus?
Näita, kus sinu tee!
Ellate, kus sinu ots?

Sügawas maa rüpes salamahhti sündinud, pilwe riinall wihma ning kastelega imetatud, magawad läte soonekesed peidetud kambriis warjul. Ei ole seal neid weel keegi inimese loom tohtinud waadata ja näha saada, kui kenaste hülgawad lapsukesed hõbedases kätkis ulnuwad; ei ole iial ükski inimlik kõrw nende hingetõmbamist tunnistanud ehk nende healitsemist kuulnud, ega ka inimlik silm nende naeratamist ehk nutu-kurbdust näinud. Üksnes waiksed maa-alused waimud käiwad seal sisse ja wälja, kaswatawad läte tütreid ja õpetawad neid jooksuma, annawad neile rõõmulikku meelt ja juhatawad neile nende tarwilikku asja. Nõnda kosuwad sügawas maa põhjas Ema-jõe lätetekesed ja imitsewad sala teeradasi mööda, kuni nemad wiimaks Dtepää kihelkonnas kahel paigal maa põuest wälja kargawad ja ruttu

jooksu lippawad. Esimene haru tõuseb Oma-lätel lõunapool Urola mõisat ilmsiks, tungib Rebaste järve läbi Urola mõisa poole, kallab sealt Pühajärve mõisa kaudu Ruusa järvele, läheb nimetatud järvest läbi Saksu-joe peale, kus teine öde Pühajärvest tulles temaga ühte jookseb.

Need kaks jõe-soonekest, kellest üks Oma-lätest, teine jälle Pühajärvest tõuseb, alustawad kuulsat Oma-jõge, mis juba wanapõlwe lauludes ja juttudes kiidetud oli ja weel praegu kõige kuulsam meie maa jõgedest on. Otsegu mõistlik lapsuke, kes jalga hakanud toetama, ruttab Oma-jõe neitsike rõõmsal meelel teele, teretab naeratades taewa ilu: päewa päikest, ööse kuud ning tähti; teretab lahkeste puid, rohtu ning lillikefi kaldal, kuuleb lehe kohinat ja linnu laulu, aga ei mahi kusaqil aega wiita, waid lippab ühtepuhku edasi ja mõtleb lapse kombel: „Eht edaspidi weel ilusam!“ Et nüüd Isanda loodud ilu ikka enam näha saaks, sellepärast ei jookse ta otsekohe, waid ühtepuhku loogeti ja ristati otsegu jänēs. Räästo mõisast kallab ta Sangasti kiriku poole, wõtab lisadust mitmest hallikast ja ojaft, iseäranis Igasti raja peal, kus mitu weikeft jõe tema jülle wajuwad. Üks kaunis jõekene tuleb Urwasto kiriku poolt, teine weel suurem ja nägusam Tõlliste mõisa ligidal Walga linnast; seda wiimast kutsutakse Põdeli jõeks.

Nende abi-jõgedega ühendatud ruttab Oma-neitsike Wirts-järve poole. Küll läheb järve nähes tütarlapse süda arglaseks ja mõtleb ise-eneses: „Kuidas sealt läbi peasen?“ Aga kui lõunapoolse järve otja saab, ütleb ta: „Ma mõistan ojuda,“ — ja kargab sedamaid järwe. Waata, kuidas mu neitsike supleb ja liikmeid sirutab ja järwe laenetest läbi tungib, kuni ta põhjapoolse järwe kaldale jõuab; sealt pöörab ta hommikut wasta, juhtub Pedja-jõega kokku, keda ta kaisju wõtab, ja tõttab siis kiireste Tartu poole. Sinna nähes filitab ta juukseid, kohendab kaelarätikut ja pühib tolmu silmnäu pealt maha, sest päike paistis heledaste ning pani tee tolmama. Aga et kenas linnas wäga palju tarku mehi elab, kes kalendrit ja kõiksugu imewärkisi teewad, sellepärast ei julge Oma-neitsikene aega wiita, waid hüüab naeratawa healega: „Tere ja Sumalaga!“ — ning pistab Luunja mõisa poole. Luunjast wõtab teed Metji, Metjist Kastri mõisa, kus Uija-jõgi tema jülle langeb, kellega seltsis ta Peipsi-järwe läheb.

Elu kiwide sees.

(Tõlge G. R. Jakobsoni Kooli lug. raamatust).

Su tuhanded aastad otsa toob inimene maa rüpe seest niihästi omad sõariistad waenlase wasta, omad marmori-lauad ja liiwa-kiwid suurte meeste mälestuse sammasteks, oma soola toitute täienduseks, nagu ka oma põletamise materialide metallide sulatamiseks wälja; ju tuhanded aastad otsa kastab inimene mere laenete alla ja kaewab maapealsed kaljud läbi, et sealt kõisfugu warjuliseiswaid warandusi päewa walguse ette tuua. Nuru-masinad ja wee-rattad, tuul ja tuli on temale sügawuste läbiuurimises abilisteks pidanud heitma; aga kui palju aastaid need maa-alused waranduse tagawarad ka ju saaki andsiwad, nende rikkus on siiski weel ära arwamata suur, maa õnnistus ilmlõpmata. Ka tardund kiwi räägib Jumala auust, ja imed maa sees on niisama suured, kui maa peal. Aramõistmata looduse wäed sünnitasiwad pimedas töömajades kristallidele nende korralised kujud, moendasiwad soola neljanurgaliseks teringuks, roidkiwid kiueruudulisteks piramiidideks, tõnsitasiwad ühel kristallil tema nurgad, teisel tema serwad ära, ning wõisiwad nad ilma keeluta talliteleda, siis seadisiwad nad seesuguse osawusega nende kristallide üksikud ruundud kocku, nagu oleksiwad nad preedimõõtjat ja ekrit tarwitanud, silitasiwad iga külje siledaks nagu ära-ihutud terase, ja andsiwad kõigile ühe paistuse, nagu teda kõige osawam kunstnik järele ei jõua teha.

Kiwil, kellest meie jalg üle käib, on ka oma elu. Tema sees küll toitu ei woola, ja temal ka südant ei ole, kellest weri läbi tuksuks; aga üks sala wägi ühendab igal filmapilgul üht aimu teise külge, et nad mitte tolmuks ära ei lagune; ja niisama on igal filmapilgul üks teine wastane wägi tegew, et kaal ühetasaseks jääks. Nagu tõmbamise ja põgenemise wäed suures maailma lautuses kõik taewa ilma-maad nende tee-radadel hoiawad, nõnda wõitlewad sarnased wäed nägemata wiibrastustes kinnipidamata ka tarretand kiwi sees edasi, et tema kuuja alles hoida.

Uga mitte üksi kõwad kiwid ei seisja maa sees warjul, waid ka terwed elaja- ning taimeriigid on tema siise maetud, kus nad meile ühest ära kadunud wana-aegsest loodusest tunnis-
tust annawad, keda ükski film ei ole näinud, kui üksi Tema

film, kelle wägewa sõna peale mäed maa seeft üles ajasiwad ja orud ja mered oma paikadesse asusiwad. Ka kõrge mägede peal, kus nüüd karjus oma karja hoiab ja kütt wiledaid metsloomi taga ajab, leitakse õitsewa muru=pinna alt mere=elajate järele jäänud jagusi, kes kord wee sees, kelle laened maa peal edasi tagasi liikusiwad, omast elust röömustasiwad. Mikast loikust on surmal suurte ja weikeste elajate seas olnud. On ometi mõni neist elaja=kehadega täidetud kiwifest nii raswaga läbi tunginud, et ta põleb nagu künla toht, keda tule käes hoiti; leitakse ometi terasel läbikatsumisel, et kaskkolmandik jagu kriidist ära kadunud loomade karpidest on kokku seatud. Merel on siin furnumatja amet olnud, ja imekspannes näeb inimene neid luu=waremeid neis esimestes furnu=aidades, kuhu elementide wägewa wõitlemise all need kõige wanemad furnukehad maha maeti. Ka terwed uhked metsjad mattis lahti peasend meri mulla alla maha, naga tahaks ta oma furnu=aidadele ka leina=faski ja nutu=pajusi ehteks anda. Kiviisüte näul kaewame nüüd neid hukka läinud metsaji maa seeft jälle wälja. Kõnjsaga täidetud wahelademete seeft leitakse weel küllalt peenikesi lehtedest sisse litsutud kujusi üles, ka puu tüwisi, kes weel püsti seisawad, nagu nad kaswasiwad. Aga ehk küll nende metsjade kasw wägew wõis olla, siiski on nad taime seltside poolest waga waesed olnud. Sõnajalad, osjad ja karukollad on sagedaste ainsjad taimed, kes tihkest koos oliwad kaswanud. Elajaid on seal üksi wiirastuse kujulisi üles leitud.

Nõnda seisab terve endsepõline maailm mulla rüppe sees warjul ja awaldab meile keset tardund kiwi üht ammuigi kautsi läinud elu. Kui aga kõige wägewam käsi elementidele nende pika wõitlemiste piiri oli ära määranud ja neid isekeskes korrale seadinud, seal tungis selle surma=waibas seiswa mulla seeft uus elu walguse ette, wana põrm asus uuteks loomadeks kokku, ja läbi selle uue looduse kõlastiwad weel ellamad healed ja weel kaanimad laulud, kui wanast.

V. Ülesanded.

(Süa tuleb ka neid ülesandid arvata, mis selle peatüki jooksul käsil seletada on olnud).

1. Üks aasta õnnapuu elust.

- Arendus: 1) Kewade: õitsemine.
2) Suwe: õunte kaswamine.
3) Sügise: õunte saak.
4) Talwe: paljas — puhkab, kogub uut jõudu.
- Ehf: 1) Õitsemise ja kaswamise aeg.
2) Märkimise ja puhkuse aeg.

2. Nisutera elukäik.

- 1) Idanemine, kaswamine, walmimine.
- 2) Lõikuse, puhastamine, tarwitamine — jahuks — seemneks.

3. Turbad.

- 1) Turbaste olu: turba maa (soo); turbaste juurus, nägu (kuju) r.
- 2) Turbaste jaamine ja tarwitamine: lõikuse, kuivatamine, kojuwedamine; rehesaju kütmine r.

4. Wee tarwitamisest.

- 1) Wee feltside (loomu) järele:
  - a. Mere peal käiwad laewad maalt maale r.
  - b. Tõge mööda weetakse koormaid; temaga pannakse weskid r. käima r.
  - d. Hallika ja kaewu wett pruugitakse joogiks r. Terwise-wee hallikad.
  - e. Wihma=weega pestakse pesu r.
- 2) Üleüldse (ilma wahje pidamata): Wett tarwitab inimene palge ja keha puhastamiseks, anumate küürimise, toidu walmistamise, tule kustutamise peale — ja weel mitme ja mitmesuguse asja ning töö juures.

5. April ja Mai.

- 1) April on hävitaja: ta sulatab lume ja lõhub jää ära, paneb weed jooksuma r. ja valmistab sedawiisi kewadile teed. Oma heitlikkude ilmadega on ta inimese terwi-jele kahjulik.
- 2) Mai on kasvataja, kujutaja, ehitaja: ta on kõige kaunim aeg, „kus õitseb, lehkab kõik.“ Oma urwade ja õitega äratab ta meie sees wilja-saagi lootust.

6. Kukkis ja lina.

- 1) Nende olu ja harimine:
  - a. Sarnadus.
  - b. Wahe.
- 2) Nende tulu:
  - a. Kukkist saadakse peatoidust, põhku r.
  - b. Linast saadakse, ihukatet, raha r.

7. Kuld ja raud.

- 1) Kuld — kallim kui raud:
  - a. ta on haruldane ja peenikest loomu asi; sellepärast tehakse temast raha, mis küll weike, aga siiski kallis;
  - b. ta on ilus; sellepärast tehakse temast ehteid.
- 2) Raud — tarwilikum kui kuld:
  - a. temast tehakse mitmesuguseid riistu ja teda tarwita-takse mitmesse paika ühendamise (kooshoidmise) nõuaks, — ta on kõige pruugitavam ja tarwilikum metall;
  - b. teda on rohkestes saada ning ta on loomu poolest jämedam, sellepärast hinnale odavam kui kuld.

8. Sool ja suhkur.

Pealt näha mõlemad ühesarnased; aga wahe:

- 1) Saamise poolest:
  - a. suhkur tuleb taimeriigist (suhkru pilliroost r.)
  - b. soola saadakse maa seest ja weest.

2) Tarvitamise poolest:

- a. juhkut süüakse paljalt ja segatakse mitme söögi ja joogi sisse;
- b. soola tarvitatakse ikka üksnes mõne toidu soolamiseks.

Lõpeks: Suhkur on magus — maiuse asi;
sool hoiab toitu rikkesse minemast.
Parem suu-täis soolast kui mau-täis magedat.
„Teie olete maa sool.“

9. Sügise — kurblik aeg.

Sügise on küll rikas, aga siiski ka kurblik aeg.

- I. Sügise olu: Muundatused looduses: puude lehed lähewad kollaseks ja pudenewad maha; lilled närtsiwad; sügisised tormid, wihma-sajud, pimedad ööd; lindude laul waikeb; parwede kaupa ära rändajad linnud ic.
- II. Sügise tähendus: Elatand inimene seab oma elu sügisise ajaga kõrwu: nagu loodus paljaks jääb ja wiimaks külma talwe kätte ära tarretab, nõnda lõpeb wanaduses ka inimese elu-jõud ja priiskus, kuni wiimaks elu-wäsimus (sagedaste ka haigus) wõimust wõtab ja surm kätte tuleb.

Talwe järele tuleb kaunis kewade — pärast surma rõõmus ülestõusmine.

10. Sügise — rikas ja rõõmus aeg.

- 1) Saagi kogumine.
- 2) Rõõm ja tänu.

11. Metsa ilu.

Kiri, milles kirjasaatja teisele seletab, kuidas ta metsas käinud — (olgu a. juwe, ehk b. talwe, d. kewade, ehk e. sügise) ja mis ta film seal näinud, kõrw kuulnud ja süda tunnud.

12. Jõulud.

A. Jõulude ootmine — ettevalmistamine.

B. Jõulud ise:

I. Pühitsemine:

a. kirikus r.;

b. kodus.

II. Tähendus:

a. tagasi waadates: Jesuse sündimise öö Betlehemas r.;

b. ümber waadates: kui kaugele risti-usk ja jõulude pühitsemine ulatab.

D. Armastus kinkis meile Jumala poja ning tegi meile taewa lahti; armastagem sellepärast Jumalat üle kõige asjade ja ligimest kui iseennast!

13. Mis käsi toimetab.

(Arenda ise järgmised r. tükid — wahest nõnda: 1) ta on tahtmise osaw tööriist; 2) ta wõtab (tahtmata) sifemisest tegewusest osa).

Käsi ulatab inimese enese keha külge igasse kohta; temaga wõime iga asja külge puutuda, mis meie ümber, lähikorras on (töö); ta hakkab mõõga-pärast kinni, kui waenlane lähineb; ta ruttab appi, kui häda peale tuleb; käsi wõtab, käsi annab; käega ja sõrmega näitamine (märgu-andmine) mitmesuguses tähenduses; kate liikumine, mida põlastus, ehmatuse, walu, rõõm r. sünnitab, — ja palwet tehes, teist paludes, teiseaga ära leppides, — wandudes, õnnistades r., mõteldes, midagi meele tuletades, rääkides r.; ta on waimu-sünnituste kujutaja — teadus, kunst, kirjandus r. Käsi peseb kätt.

14. Mis kasu ja mis kahju sünnitab tuul?

15. Kuidas külm, nõnda loikus.

I. Igapäewases elus:

a. Halb seeme ehk halvaste haritud põld ei anna jee-
metki tagasi;

- b. hea seeme, heaste haritud põld kannab mitme-
fordset wilja.

II. Waimulikuse elus:

- a. Kes tuult külwab, see tormi lõikab.

„Kes liha peale külwab, see lõikab liha pealt
hukatust.“ Kalat. 6, 8.

- b. Kes wanaduses tahab lõigata, peab nooruses külwama.

„Kes waimu peale külwab, see lõikab waimu
pealt igawest elu.“ Kalat. 6, 9.

16. Misparast on liblikud iseäranis tähelepanemise wäärt loomad ?

I. Loomu poolest:

- 1) nende muutmise: uss, tupp, liblik;
- 2) nende wärwide ilu: ussi, libliku wärwid.

II. Tähelepanemise poolest:

- 1) nende senna tänna lendamisega tähendatakse kerge-
meelelist olekut;
- 2) neid wõetakse ülestõusmise tähendusiks.

17. Misparast peetakse usinusest nii suurt lugu ?

(Urenda ise!) Laiskus on kuradi peapadi. Usinus lühen-
dab tundisid ja pikendab elu. Tee tööd ja palu Jumalat, siis
on kõik asjad majas head. Sina laisk, mine sipelga juure ja
jaa targaks!

Usinus on kallis hüüd;
Laiskus, ropp, on raske süüd.
Winaft kes teinud tööd,
Magab rahul oma vöö. (J. W. Janssen.)

18. Kask ja inimene.

I. Kase tulu.

II. Kase ilu.

19. Misugused on hea koolilapse omadused ?

I. Kooli kohta üleüldise:

- a. Tema armastab ja kallistab kooli, seft et see teda harib ja parandab.
- b. Sellepärast täidab tema oma kohusid kooli vastu hoolega ja hea meelega: ta ei jae koolist asjata ära; ta paneb õpetust tähele, õpib ja teeb ülesantud koolitööd ifka hästi.

II. Kooliõpetajate ja kaasõppijate vastu iseäranis:

- a. Ta peab kooliõpetajatest lugu, kuuleb nende sõna r.
- b. Ta on teiste õppijate vastu leplik ja lahke meelega; armastab tõtt r.

20. Mispärast ei falli koolmeistrid ettepuhkumist ?

A. Rõu: teist aidata — õjavitjast südamest — edewuseft; tegu: ei kõlba sugugi.

B. Koolmeister ei falli salajuttu:

- 1) seft et see koolikorda rikub;
- 2) seft et see pettus on;
- 3) seft et sellest tulu ei tule sellele, kellele ette üteldi;
- 4) seft et see etteütleva poolest kõlwatu kombe on.

(Tä h e n d u s: Jauta B. nelja punkti asemel kaheks pea-punkti!))

D. Ise-ennast õppigu igauks juba maast madalast walitsema! Iga koolilaps peab kui üksik liige terve hulga seas olema nõnda kuidas nõutakse.

21. „Kui oled noor, siis rõõmusta ja laula!“

(J. W. Jamisen.)

A. Rõõm ajab inimest laulma; kes rõõmus on, see on õnnelik; õnnelik on aga igauks, kellel soowimisi ja ihaldusi ei ole, mis täitmata jääwad; sedamööda on niisugune inimene ühtlasi ka rikas, olgu et tal ka punast kopikatti ei ole. Õnnelik ja rikas on siis lauliku mõtte järele see, kes alles noor. Mõtleme sellepärast järele:

- B. Mis teeb meid noores=põlves õnnelikuks? Mis on meie noore=põlve rikkus?
- I. Kõige õnnelikum aeg inimese elust on tema lapsepõli — kuldne aeg — sest:
- laps on lahti kõigest murest ja koormast: peatoidust ja ihukatet antakse talle; kahtlast mõtet, hinge valu ja ta veel ei tunne;
  - lapse meel on alles kohtlane, tema waim luulerikas: temale teeb iga weike asjakene rõõmu; ta maitseb iga rõõmu puhtamalt ja sügawamalt, kui wanas põlves.
- II. Rikkust, mis rahast enam wäärt, on noorusel rohkesti — sest:
- aeg — käesolew ja eestulew — on nooruse päralt — mängimiseks, õppimiseks ja.
  - jõud kaswab: keha jõud ja wõime; mõtlemise jõud ja südame soojus ja.
- D. Hea sellele, kes igas wanaduses, iseäranis aga noores-põlves seda on ja olla võib, mis ta peab olema. „Kui oled noor, siis rõõmusta ja laula!“

22. Isamaa armastusest.

- Mis on õige isamaa armastus?
- Kuidas awaldab see ennast?

23. Misläbi tunnistame üles, et oma emakeelest õiget lugu peame?

- A. Iga rahwas peab oma keelest suurt lugu; ühe rahwa käest tema keelt ära riisuda on raske, sellega ühtlasi saaks ka rahwa iseloom häwitatud. — Emakeelest lugupidamine ei tunniästa ennast aga mitte teiste keelte põlgamise läbi üles, waid
- B. tegude läbi:
- Meie ei pea oma keelt rääkimast ilalgi mitte häbenema, waid peame teda tarwitama ja.

- II. Meie peame oma keelt, tema ilu, iseloomu, seadusi, kirjandust *rc.* hoolgaste ja võimalikult täieste tundma õppima, — ja peame ka teisi teda jalkimast kaitsma *rc.*
- D. Gmaakeele alale=hoidmine ja kalliks=pidamine on tegu, mida isamaa armastus sünnitab.

24. Mis tähendatakse sõnaga „valgus“?

- I. Päriss tähendus: filmaga nähtaw valgus:
- Loomulik valgus: päikese, kuu *rc.* valgus.
  - Kunstlikult sünnitatud valgus: küünla, lambi — põlewa asjade valgus.
- II. Mõttes antud tähendus: waimuvalgus:
- Loomulik mõistus: waimu terawus, mõtte selgus *rc.*
  - Sppimise läbi kogutud tundmine: teadmine, arusaamine *rc.*
- „Tema on valgus, ja tema sees ei ole pimedust.“

1. Joan. 1, 5.

25. Keda nimetatakse targaks?

26. Kuu-walget.

(Kiri).

27. Mispoolest on inimene elaja-loomast ülem?

- A. Inimese auu nõuab, et inimene selgeste teaks, mis poolest ta elaja-loomast ülem on.
- B. I. Keha looduse poolest:
- Püsti käik; kaunis silmanägu (palge), millest ta hinge olek wälja paistab; osaw käsi *rc.*
  - wõib igal maal elada, iga toitu sööma harjuda *rc.*
- II. Waimu poolest:
- Tal on meele=mõistja waim, tundja süda, — ta võib mõelda, rääkida, — mõistab hea ja kurja wahese wahet teha *rc.*, Sumalat tunda *rc.*

b. Ta kaswab — ehk küll ismale tulles väga wäeti — armastuse hoole ja mõistliku juhatusel all paraja harjutuse najal igapidi täielikuks; võib oma ihalduste üle walitseda; sunnib elaja-loomad ja mitmed looduse wäed oma walitsuse alla r. — ta on looduse kuningaks ja Jumala näu järele loodud.

D. Selle oma kutsumise wääriliseks püüdku ta ifka enam ja enam saada; ta hoidku ennast elaja järje peale alla langemast.

28. Mis head tuleb meile sellest, et (kui) meie loodusega sõbrustame?

A. Inimene ei olegi tuas-istujaks loodud; alles pärastised elu-olekud on teda nelja seina wahel kütkestanud — töötuppa, wabrikusse, kooli-, kohtu-tuppa r. — Selle wastu ja weel mitme muu asja pärast on hea, et

B. inimene loodusega püüab sõbrustada:

I. See on temale tuluks:

a. keha terwiseks: wärske õhk, liikumine -- terwise karsastamine;

b. waimu äratamiseks: kaunis loodus äratab tähelepanema, uurima — tuletab loojat meele r.

II. See on temale meelelahutuseks:

a. looduse ilu rõõmustab meelt: käimine, tegelemine lahkis looduses r.

b. ta wähendab ka leinajate, murekandjate r. koormat, äratab lootust, annab julgust r.

D. Rahjatsemise wäärt on niisugune inimene, kelle süda nii tuim, et ta loodusest enam lugu ei mõista pidada ega tema kaunidust tunda. Õnnelik, kes looduse puhast rõõmu maitseb, kelle südant looduse imetöö looja poole ülendab.

Lõputähendus.

Raamatu ots on käes. Siia maale ulatab meie arvates kirjutamise õpetus rahwaskooli õpetuspiiris. Kui meie wallakoolid kirjutamise õpetuses selle raamatu neljanda peatüki sisse ja kihelkonna koolid kuni raamatu lõpuni oma kooliõppijaid jõuawad saata; kui nad muu hea kooliõpetuse kõrwal lapsi kirjutamises kaswatusseaduse juhataste ja nõudmiste järele selles raamatus kätte juhataatud tükkide najal hästi õpetawad ja harjutawad: siis nad oma ülesannet wistist täidawad; siis nad oma kaswandikka elu ja kõrgema õpetuse tarwis parajal mõõdul ette walmistawad.

On põhi nõnda hästi pandud, siis võib edasi-õppija hõlpsaste toime saada mõtte ja keele ja kirja loomu ja seaduste sügawamas uurimises. Tähenstatud uurimise wallad on: 1) mõtlemise õpetus (loogika); 2) sõnastamise (mõtte awaldamise) õpetus; 3) peastkirja (kõnede walmistamise) õpetus. — Geeseiswa raamatu wiimses peatükis oleme püüdnud nende õpetuste idusid juurduma panna; muidu ootab Eesti kirjandus nende õpetuswaldade tarwis ikka alles õpetusmeistrid. Peaks neid ju pea tulema!

Meie, kooliõpetajate, kohus on aga ise õppides ja teisi õpetades usinaste ja ustawalt tööd teha — meeles pidades, et meie kauni ameti kõrge määr on inimeste haridus.

Schnakenburg'i

raamatupoes on kõik siin alamal nimetatud raamatud saada:

- Arvumald I.** Algebra — oma algusõpetustega. Kirja pannud J. Kurrit. Hind 60 kop.
- Arvumalla võti I.** Kostused algebra ja selle algusõpetuste ülesannete kohta. Kirja pannud J. Kurrit. Hind 40 kop.
- Arvumald II.** Kolja liikme ja ruumi arvamine ning võrdlused ruut- ja järg-arvudega. Kirja pannud J. Kurrit. H. 50 kop.
- Arvumalla võti II.** Kostused neljaliikme ja ruumi arvamise ning ruut- ja järg-arvude ülesannete kohta. Kirja pannud J. Kurrit. Hind 20 kop.
- Laste arvumald I.** Arvamise A B C. (Arvupiiir 1—100). Kirja pannud J. Kurrit. Hind 25 kop.
- Laste arvumald II.** Täisarvud. Kirja pannud J. Kurrit. Hind 25 kop.
- Laste arvumalla võti.** Kostused I. ja II. jao kohta. Kirja pannud J. Kurrit. Hind 25 kop.
- Turnimise raamat I.** Kirja pannud J. Kurrit. Hind 36 kop.
- Kirjutamise õpetus.** Laste õpetajatele ja peastkirja õppijatele juhatuses kirja pannud J. Kurrit. Hind 42 kop.
- Cesti keele healte õpetus.** Kirja pannud Dr. M. Beske. Hind 60 kop.
- Õnimesed geometria õpetused.** Cesti koolilastele ja iga mõelmise õpetuse hõimustajale kirja pannud J. Lül. Hind 30 kop.
- Kirjalikud tööd koolis ja kodus.** Kirja pannud J. Pärn. Hind 25 kop.
- Uus kirjutuse raamat,** koolilastele ilukirja jaoks. I. ja II. jagu 4 10 kop.
- Kooli-kaart.** Liivi, Cesti ja Kuura maa. Saksa, Cesti ja Läti keeli. Hind 20 kop.
- Saksa keele õpetaja Cesti kooli lastele.** Kõrku pannud ja välja annud A. Grenzstein. I.—III. kooli aasta. H. köidetud 50 kop.
- Saksa keele õppimise juhatamine.** Cestirahwa kasuks kirjutatud. Wilet lorida trükitud. Hind köidetud 25 kop.
- Tõutatud maa.** Juhataja pühas kirjas nimetatud maade tundmisele, koolile ja kodule kirja pannud J. Pärnann. Ühe kaardi ja nütme pildiga. Hind 25 kop.
- Tsiehendamise heftid.** Uue, kerge õpetuse viisi järele, 3 järgus. 1. järgus täpikaugus $\frac{1}{3}$ tolli; 2. järgus täpikaugus $\frac{2}{3}$ tolli; 3. järgus täpikaugus 1 toll. 3ga järk maksab 14 kop.
- Uusu õpetuse raamat,** Luteruse katetismise järele Cesti rahwakoolisele ja rahvale I. Kirja pannud P. Andriy. Hind 60 kop.
- Uus aabitsaraamat.** Kõige uuema õpetusviisi järele kõrku seadnud J. Lühimois. Hind 20 kop.
- Kodu-kool.** Õpetitid tüki teaduse riigisi igale õpetusi etijale. Rahwalikult üles pannud ja välja annud M. Jürmann. 1.—3. r. h. 4 25 f.
- Kooli-teadus.** Kirjutatud W. A. Hansen. Hind 30 kop.
- Laste-karistus.** Üks õpetitid lõne koolmeistritele ja lastewanematele kirja pannud J. Lühimois. Hind 12 kop.
- Maakera elu ja osu.** Õpetitid raamat koolile ja kodule. Toimetanud J. Kunder. Hind 32 kop.